

Departament d'Antropologia Social

Universitat de Barcelona

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

“¿QUIÉN ES TU HERMANA? LA VECINA MÁS CERCANA”.
Sociabilitat quotidiana i xarxes de suport al barri de Ciutat
Meridiana.

Autora: Elena Ramírez Boixaderas

Tutor: Mikel Aramburu Otazu

Treball final de màster
Màster d'Antropologia i Etnografia
Curs 2016-2017
Convocatòria de juny

SUMARI

AGRAÏMENTS	3
1. INTRODUCCIÓ	4
1.1. Resum	4
1.2. Context de partida i objectius de la investigació	4
1.3. Aproximacions teòriques al tema d'estudi.	6
1.4. Apunt sobre l'estructura del treball	9
2. MARC TEÒRIC: SOBRE LA IDEA DE BARRI.....	11
2.1. El barri i les pràctiques comunes per a la subsistència.	11
2.1.1. La vida urbana i la comunitat.	11
2.1.2. El barri com a font de subsistència.	13
2.1.3. Comunitat, parentiu i xarxes domèstiques.	14
2.1.4. Sobre la mobilitat social i espacial respecte el barri.	16
2.1.5. Reciprocitat, confiança, intercanvis i ajuda mútua	18
2.2. Diversitat, construcció de l'altre i pertinença al barri	23
2.2.1. Apunts sobre diversitat ètnica i capital social	23
2.2.2. La comunitat de “los primeros”: localitat vs diversitat.	25
2.2.3. La cohesió, l'ordre social i els límits de la comunitat.	28
2.2.4. Narratives de la pertinença: el component temporal i la nostàlgia.	29
3. APROXIMACIÓ AL CONTEXT D'ESTUDI	32
3.1. Ciutat Meridiana, una vella “nova construcció”	32
3.2. La població de Ciutat Meridiana d'ahir i d'avui	35
3.3. El bloc del carrer Agudes	39
3.4. Aproximació a la metodologia emprada i el treball de camp	42
4. “¿QUIÉN ES TU HERMANA? LA VECINA MÁS CERCANA”. XARXES DE SUPORT QUOTIDIA D'AHIR I D'AVUI	46
4.1. La comunitat “perduda”.	46
4.1.1. Construir la comunitat de veïns.	46
4.1.1. Temps de lleure	49
4.2. Retrobant la comunitat perduda.	50
4.2.1. Conèixer, conèixer-se, controlar	51
4.2.2. Intercanvis quotidians. L'ajuda mútua com a recurs immaterial.	54
4.2.3. Rere el valor material. Donar, intercanviar i conviure.	58
5. “LOS PRIMEROS Y LOS QUE VINIERON DESPUÉS”. COMUNITAT I LÍMITS AL CARRER AGUDES.....	61
5.1. “Unas costumbres muy feas”. Ús dels espais comunitaris.	62

5.2.	Adaptar-se és participar. Percepcions dels “altres” en la vida comunitària.....	66
5.3.	“Nosotros, los primeros”. Matrimonis i propietaris.....	67
5.4.	Una verge que va de casa en casa.....	72
5.5.	Arrelament familiar de “los primeros”.....	74
5.6.	Identitat i pertinença al <i>barrio</i>.....	76
6.	EPÍLEG ETNOGRÀFIC: QUAN ARRIBA SANT JOAN.....	80
7.	CONCLUSIONS.....	84
7.1.	“Los primeros”: mirar enrere per llegir el present.....	84
7.2.	“Los primeros” i “los que vinieron después”. Construïnt ponts a través de la quotidianitat.....	85
7.3.	Reflexions finals.....	86
8.	BIBLIOGRAFIA.....	87
9.	ANNEX: FITXES D'ENTREVISTATS.....	92

AGRAÏMENTS

Aquest treball no hagués estat possible sense el temps, l'atenció i la companyia dels veïns i veïnes del carrer Agudes que prenen veu a l'etnografia. En especial, agraeixo a la Rufina les hores que ha dedicat a ensenyar-me, amb amor i delicadesa, *su barrio*, el seu món.

Per altra banda, m'agradaria agrair els consells, l'ajuda i el suport que he rebut del meu tutor, Mikel Aramburu. Les converses i tutories amb ell han estat una guia indispensable.

Finalment, agraeixo a les veïnes i els veïns de la meva vida haver-me deixat compartir inquietuds i neguits...en definitiva, haver-me suportat en aquest any d'intensa co-existència amb el present treball.

1. INTRODUCCIÓ

1.1. Resum

Aquest estudi sorgeix del treball de camp realitzat al barri de Ciutat Meridiana de Barcelona, en el marc de la comunitat de veïns d'un bloc de pisos concret. El context de partida en aquest cas, el constitueix un barri obrer de la perifèria de Barcelona, considerat receptor històric de població immigrant des de la seva construcció com a Polígon de Vivenda l'any 1967. El treball etnogràfic abordarà la convivència quotidiana i les xarxes d'ajuda mútua entre veïns des de tres òptiques diferents. En primer lloc, l'estudi es fixa en el col·lectiu de veïns més antics del bloc, arribats al barri a la dècada dels seixanta. L'etnografia posa l'accent en les dinàmiques de relació quotidianes, forjades amb el pas del temps, fonamentades en el coneixement mutu i els codis de conducta compartits. En aquest sentit, es posarà l'accent en l'existència de xarxes d'intercanvis recíprocs, les quals s'abordaran en base als estudis clàssics sobre barris obrers i perifèria urbana. En segon lloc, el que aquí ens interessa, és la permanència d'aquestes xarxes en l'actualitat, la seva adaptació a les problemàtiques i necessitats dels veïns en l'actualitat, així com la seva incidència en les possibles dinàmiques de reforç/debilitament de la cohesió social. Per últim, en el marc d'un bloc d'habitatges que allotja població d'orígens social i culturals diversos, s'abordarà la persistència de les pràctiques comunitàries dels veïns més antics en relació amb el context de recepció de població nouvinguda, fixant-nos en les narratives al voltant d'una *comunitat perduda*, els processos d'identificació o exclusió de l'*altre*, o la percepció local del conflicte.

1.2. Context de partida i objectius de la investigació

El punt de partida d'aquest treball s'emmarca en l'assignatura "Disseny de Projectes" del màster d'Antropologia i Etnografia de la Universitat de Barcelona. Al llarg d'alguns exercicis dedicats a pensar i imaginar una futura etnografia, va començar a prendre força la idea de realitzar un estudi que em permetés descriure amb detall la sociabilitat quotidiana en un barri de la ciutat de Barcelona, concretament, en un bloc de pisos de Ciutat Meridiana.

L'objectiu principal amb el qual vaig trepitjar el bloc del carrer Agudes per primer cop, era el d'abordar la *co-existència* quotidiana entre veïns, en el marc d'una comunitat on conflueixen factors diferencials entre grups, com ara les diferències socioeconòmiques, culturals i generacionals. El barri de Ciutat Meridiana, inicialment, presentava característiques que al meu entendre haurien hagut de tenir alguna incidència sobre les relacions entre veïns/es, transformacions recents que el situaven en un moment de canvi i despertaven el meu interès. En primer lloc, en menys de deu anys la població estrangera al barri havia passat de ser molt minoritària (1,4%) a ser gairebé un 40% de la població. En segon lloc, el fort impacte de la crisi

econòmica al barri havia portat a un empobriment de la seva població visible, entre d'altres, a través de les elevades taxes d'atur i els problemes d'accés a l'habitatge entre la població.

Seguint el fil d'aquesta idea primerenca, l'inici del treball de camp va treure a la llum alguns fenòmens que passarien a orientar la recerca, tan teòrica com etnogràfica, i actuarien com a filtre a través del qual analitzaria la vida al carrer Agudes. La facilitat d'accés a un col·lectiu concret de veïns, els residents més antics del bloc i primers habitants del barri, em desvelava l'existència d'una comunitat *d'establerts*¹ la qual, per una banda, descobria un estil de vida fortament travessat pel context del barri com a *comunitat* i, per l'altra, em permetia identificar un *discurs local* que actuaria de guia, tan a l'hora d'interpretar els seus valors i estil de vida, com per abordar certs conflictes quotidians vinculats a la diversitat del bloc. El relat etnogràfic recollit en el present treball descriu la vida quotidiana al bloc del carrer Agudes a través d'un prisma molt concret, el d'un grup de veïns/es que viu al barri des dels anys immediatament posteriors a la seva construcció, avui, persones majors de 75 anys que han viscut totes les etapes històriques del barri. A aquest grup de persones, m'hi refereixo al llarg del treball com "los primeros".

En segon lloc, malgrat la voluntat dels informants de fer veure que *alguna cosa s'havia trencat* al barri, les converses amb els veïns i veïnes, però també les meves pròpies observacions des de l'inici, posen al descobert la presència de pràctiques i accions quotidianes, pactes i consensos comunitaris, un conjunt de fenòmens que remen a contracorrent vers la creixent pèrdua de sociabilitat entre veïns/es i l'aparent desaparició de la "vella comunitat". Es partirà de la constatació, doncs, que en el present en el carrer Agudes la interacció quotidiana continua afavorint i perpetuant un conjunt de xarxes destinades a satisfer les necessitats dels individus. Malgrat l'existència de grups definits entre veïns i les fronteres delimitades per l'autorepresentació col·lectiva, els límits simbòlics esdevenen permeables i les relacions de reciprocitat s'escolen a través seu.

En l'anàlisi, es prendrà el bloc del carrer Agudes com una mostra "micro" d'un context marcat per les diferències culturals, generacionals o d'antiguitat al barri. En aquest context, les diferències vénen donades per les percepcions al voltant de la localitat i les formes de viure les xarxes socials comunitàries. Parteixo de la premissa, doncs, que en el marc de la nova diversitat no esperarem trobar tant sols la coexistència entre diferents tipus de xarxes socials entre residents, sinó diferents rols que pot jugar la "localitat" en les relacions dels individus (Wessendorf, 2014).

¹ En referència al treball de Norbert Elias (2003)

Norbert Elias (2003) planteja la necessitat d'abordar processos quotidians a partir d'entendre la societat com un teixit canviant, format per múltiples interdependències entre individus. En aquest sentit, la societat està composta de xarxes d'interrelació en les quals el component temporal jugarà un paper destacat. Si ens plantejem analitzar la convivència al carrer Agudes des d'aquest prisma, les accions i discursos dels veïns/es no es podran entendre des de l'anàlisi del *prejudici individual*, sinó des de la posició de les persones en les seves xarxes de relació i interdependència amb els altres. Al mateix temps, caldrà aprofundir en els aspectes processuals i relacionals entre veïns/es a fi de poder arribar a “dimensions de l'experiència humana en les quals les diferències de tradició cultural desenvolupen un paper menor” (Elias 2003: 229).

Partint de les reflexions anteriors, el treball que aquí presento té com a objectius principals:

1. Descriure les interaccions humanes que es donen quotidianament al bloc del carrer Agudes, amb la finalitat de demostrar que “el barri importa”², en el sentit que, tot i fer-ho de diferents maneres, les relacions que es generen en l'espai veïnal continuen sent significatives per a la vida d'algunes persones.
2. Analitzar, entre els veïns més antics del bloc, els discursos i pràctiques vinculats a la idea de *comunitat* i les relacions quotidianes que emanen d'aquesta: l'ajuda mútua i intercanvis materials i immaterials.
3. Abordar els processos de convivència/conflicte derivats de la diversitat del bloc i els límits i percepcions de la frontera entre *l'altre* i el *nosaltres*. Tot plegat, prenent com a element distintiu les diferències entre velles i noves formes de *viure la comunitat*.

1.3. Aproximacions teòriques al tema d'estudi.

El *barri*, com a context físic i social de les *comunitats urbanes*, ha estat objecte d'estudi incessant, des de les primeres definicions de la *vida urbana* sorgides de l'Escola de Chicago, fins avui. Donar resposta i entendre els processos que caracteritzen l'urbà com a “mode de vida” ha preocupat nombrosos autors al llarg del segle XX i XXI. Justament, la idea que vertebrava aquest treball és paradoxalment la més embrionària, la del *lloc urbà* en tant a agent modelador i determinant de la vida de les persones, les seves oportunitats i trajectòries vitals.

En el marc dels primers estudis realitzats per autors com Louis Wirth (1897-1952), la vida urbana, a través del debilitament de les xarxes socials tradicionals, es considerava l'antífesi al

² En referència a l'article d'Ellen and Turner (1997) “Does neighbourhood matter?”.

sentit *folk* de comunitat³. Al seu torn, el *barri*, s'erigia com el *refugi* en el qual sociòlegs i antropòlegs trobarien grups de persones amb valors i normes compartits, vinculades entre si a través d'institucions localitzades en una àrea determinada. (Tapia 2013). Dècades més tard, a través dels anomenats *community studies* de mitjan segle XX, el barri es consolidaria com a creador i perpetuador de cultures específiques i modes de vida particulars, vinculats a una *comunitat local* (Topalov 2003). En el marc del barri com a “extensió de la llar”, els habitants hauran de desenvolupar estructures socials que donin sortida a les necessitats de subsistència quotidianes, entre les quals s'hi identifiquen xarxes d'intercanvi material i immaterial entre parents i veïns. En aquest sentit, el *barri* garanteix la *proximitat social ideal* (Lomnitz, 1993) per tal que es donin relacions de *confiança* i *ajuda mútua*, dit d'una altra manera, genera les condicions necessàries per obtenir beneficis de la relació amb aquells que t'envolten.

La idea del *barri-comunitat* va ser qüestionada pel seu fort contingut romàntic⁴, així com pel fet d'haver estat concebuda en tant a fenomen aïllat, sense tenir en compte la seva existència en base a la composició socio-espacial de les ciutats. Si bé podem considerar valuoses les aportacions d'aquest estudis pel que fa al barri “sustentador de necessitats bàsiques”, cal donar resposta també al *perquè* del lloc que ocupen els barris en una estructura social i espacial global. D'aquesta manera, considerarem necessari referir-se a autors com Pierre Bourdieu, els quals van fer imprescindible el fet d'elevat l'anàlisi dels fenòmens urbans a un nivell d'abstracció que ens permeti vincular la realitat d'un espai físic i social juntament amb l'estructura de relacions que els generen i perpetuen. Pierre Bourdieu, ens recordarà, entre d'altres, que el capital, entès com l'instrument d'apropiació dels recursos i oportunitats socials (poder) atorga a l'individu la capacitat d'apropar-se als espais “ben freqüentats” és a dir, on es concentra el capital econòmic. Per l'altra, encadenarà els agents “indesitjables” als espais definits per la manca de capital, espais dels quals difícilment s'emanciparan al ser aquest el lloc on acumulin el seu capital social i cultural. En paraules de Bourdieu,

³ Ens afegim aquí a la definició de “sentit comunitari” que realitza Veronica Tapia: “el sentido comunitario como el elemento básico de la noción de barrio – y en consecuencia la comprensión del barrio como una unidad geográfica conformada por un grupo de habitantes localizados en un espacio específico, cuya organización social se basa en la cooperación y la asociación, en los contactos frecuentes cara a cara, y donde se comparte un sentido de pertenencia e identidad.” (Tapia 2013: 4)

⁴ Bona part de la crítica de caire metodològic que va recaure en els estudis sobre cultura barrial, posava l'accent en l'excessiva idealització del barri com a espai aïllat i autònom. Per altra banda, Susanne Wessendorf treu cap a les consideracions de J. Cornwell realitzades el 1984 en relació als estudis de *comunitat* dels anys 50 i les influències que aquests van rebre de les polítiques del moment: “she shows how the idea of a cohesive local community had its origin in the patriotic post-war propaganda of the Home Front, which created an image of cohesion, harmony and cooperation among people who worked together to deal with the destruction of their streets. (...)She describes this discourse as romantic and one-sided, because it did not address the more difficult aspects of living in poverty and in close-knit communities, such as the degree of social control, domestic violence and turning a blind eye to other people's troubles. (Wessendorf 2014:15)

“(…) quienes carecen de capital son mantenidos a distancia, ya sea física o simbólicamente, de los bienes socialmente más escasos, y se los condena a codearse con las personas o bienes más indeseables y menos escasos. La falta de capital intensifica la experiencia de la finitud: encadena a un lugar.” (Bourdieu, 1999:123)

Tanmateix, les idees recollides anteriorment, en l'actualitat s'associen a un passat llunyà, a un temps previ al *cosmopolitisme* que impregna la vida urbana d'avui. El sociòleg britànic Ray Forrest (2009), associa el fet que els barris aparentment hagin perdut pes sobre la vida de les persones amb els efectes de la *globalització*. En l'actualitat, diu, el barri es “reconfigura” més enllà del seu paper clàssic de sustentador de necessitats bàsiques i quotidianes; en altres paraules, els discursos generalitzats i incisius al voltant dels efectes de la *globalització* han diluït la idea clàssica de *barri-comunitat*, associant aquesta a un discurs nostàlgic sobre el passat. Tot i així, el concepte de barri com a comunitat, no pot ser considerat un anacronisme, en la mesura que és quelcom vigent en l'imaginari col·lectiu (Forrest 2009).

En la línia d'entendre l'impacte de la vida veïnal sobre les persones que prenen part en l'etnografia, alguns dels estudis que recolliré en el marc teòric posen l'accent en el fet que el barri entès com a “lloc de residència”, elegit o sobrevingut, continua essent un element definitori de la identitat de les persones (Savage 2008; Forrest 2009). Malgrat construir avui xarxes socials vinculades al lloc de feina o a les pràctiques del temps de lleure, el barri conserva bon part de les seves funcions tradicionals, al ser escenari d'interaccions casuals entre individus, i al ser també una extensió de la llar on grans i petits troben confort i benestar. Al mateix temps, quan el focus el posem en certs grups generacionals com la gent gran -com és el cas dels protagonistes del treball- el vincle entre la vida de les persones i el seu barri s'estreny.

En l'actualitat, en un mateix context urbà conflueixen fenòmens migratoris en el temps, en l'origen i en les situacions que les han motivat. Per tant, existiran múltiples factors diferencials pel que fa a la cultura i procedència, la religió, el treball, el dret, etc. Refinant aquest concepte de *diversitat* i els seus usos, Stephen Vertovec (2007) ens condueix a parlar de *super-diversitat* per referir-nos a la “diversificació de la diversitat”, és a dir, un enfocament de l'estudi de la *diversitat* que abordi, més enllà de l'etnicitat i la multiculturalitat, la interrelació entre els factors que constitueixen diferències en la vida de les persones: la cultura, la procedència, però també l'edat, variables socioeconòmiques, laborals, jurídiques, etc⁵.

En aquest sentit, un barri, un carrer o un bloc de pisos, pot esdevenir el lloc de residència d'individus i grups *diferents*, els quals hauran d'interactuar en el seu dia a dia; la vida

⁵ Com concretaré més endavant, Vertovec ens aproxima a enfocar *diversament* la *diversitat*. No equipararé l'estudi del carrer Agudes al d'un context *super-divers* en termes d'aquest autor, sinó que en prendré com a referència la reflexions que el condueixen a definir-lo.

quotidiana d'un barri estarà travessada pel fet de co-existir en un mateix espai amb *altres*. En el marc de la convivència, alguns autors han volgut posar l'accent en les relacions de poder generades entre una comunitat que s'erigeix com a "establerta", cohesionada i homogènia, enfront dels "forasters" (Elias 2003). La convivència amb *altres*, pot ser entesa com un atac als valors i estils de vida "locals", al mateix temps farà rebrotar diferents formes de viure la *localitat* i d'identificar-se amb el lloc de residència.

1.4. Apunt sobre l'estructura del treball

L'estructura general del treball està conformada per quatre parts diferenciades. La primera, la conforma un capítol teòric, en el qual recolliré els debats i aportacions teòriques que inspiren l'estudi. Per una banda, el capítol 2.1 aborda la qüestió de la *supervivència al barri*, des d'una selecció d'autors que han entès la convivència veïnal com a generadora de recursos, a través de la construcció d'un teixit social destinat a donar cobertura a les necessitats dels veïns i veïnes. Per l'altra, en el capítol 2.2, actualitzaré el paper dels barris en el context contemporani pel que fa al seu paper de "generador de comunitat". En aquest sentit, per una banda abordaré alguns debats de referència sobre l'impacte de la diversitat cultural en la cohesió i el capital social dels barris. Prenent alguns autors i debats de referència, com Norbert Elias o Mike Savage, elaboraré un marc teòric útil per abordar els processos de diferenciació i arrelament dels veïns/es del carrer Agudes a la comunitat de veïns/es.

La segona part del treball està destinada a descriure el context etnogràfic. A la primera part del capítol 4, m'aproximaré al context d'estudi, el cas concret del barri de Ciutat Meridiana i el bloc del carrer Agudes, des de l'anàlisi de la seva història, la seva situació espacial i social en la ciutat de Barcelona, així com de les característiques de la seva població. En la segona part descriuré la meua experiència com a etnògrafa al carrer Agudes, aprofundint en les limitacions i els condicionants del treball de camp, en relació amb els grups estudiats i les dinàmiques de la seva vida quotidiana. En aquest punt també hi incloc referències a les tècniques emprades.

En tercer lloc, els capítols 4 i 5 contenen el relat etnogràfic. A partir de les narracions individuals i les meves observacions de camp, aquests dos capítols descriuen la vida al bloc del carrer Agudes en dos aspectes diferenciats. Per una banda, en correspondència amb la teoria treballada, en el capítol 5 es descriurà la comunitat de veïns/es en tant a "receptacle de vida col·lectiva", un espai on s'han generat estratègies de supervivència col·lectives, tant en un passat viscut per la comunitat de "los primeros", com en un present marcat per la diversitat cultural. Per l'altra, en el capítol 5, el relat sobre la vida de la comunitat veïnal posarà el focus en l'existència d'un grup determinat (los primeros) des del qual s'analitzarà la convivència amb estranys, així com els diferents processos de inclusió/diferenciació dels "nous" veïns/es.

Per tancar el treball, abans de les conclusions, he incorporat un “epíleg etnogràfic” en el qual descriu la celebració de la revetlla de Sant Joan al bloc del carrer Agudes, considerant aquest una festivitat que ha estat testimoni de les transformacions de la vida veïnal al carrer.

2. MARC TEÒRIC: SOBRE LA IDEA DE BARRI

2.1. El barri i les pràctiques comunes per a la subsistència.

2.1.1. La vida urbana i la comunitat.

En l'emblemàtic article escrit l'any 1938 i titulat "L'urbanisme com a mode de vida", Louis Wirth, autor referent de l'escola de Chicago, posa sobre la taula les característiques que fan de la vida urbana un fenomen social a part, entre els quals destaca el debilitament dels vincles socials tradicionals, associats a la vida rural, com els vincles de parentesc i les xarxes socials generades en un context d'individus homogenis. La ciutat apareix aquí com un agregat d'individus atomitzats, antagònic al concepte de *comunitat*:

"los rasgos característicos del modo de vida urbano han sido a menudo descritos sociológicamente como consistentes en la sustitución de contactos primarios por secundarios, el debilitamiento de los vínculos de parentesco y la decadencia de la significación social de la familia, la desaparición del vecindario y la socavación de las bases tradicionales de la solidaridad social" (Wirth, 2005 (1938): 12).

La vida urbana presentada per Wirth, doncs, abraça bona part de les característiques que avui associem a un ideal de *cosmopolitisme* al identificar-la amb valors com la diferència individual i els híbrids culturals. Per altra banda, cal especificar que el concepte de *comunitat* empleat per aquest autor es troba en consonància amb l'ecologia urbana de l'Escola de Chicago, és a dir, usa indistintament el concepte de *comunitat* amb el de *veïnat* i l'arrela a una localitat concreta. (Aramburu, 2000:119)

En el seu estudi *The Ghetto* (1927) sobre les comunitats jueves en ciutats nord-americanes, Wirth no exclou de la vida urbana el sentit *folk* de comunitat, sinó que l'associa al conjunt d'"altres móns" existents en una ciutat, espais que identifica com a *guetos* (Aramburu, 2000; Wacquant, 2004; Homobono; 2000). D'aquesta manera, Wirth localitza en el *gueto* els espais de solidaritat, seguretat i refugi per als "no-assimilats" en el sistema urbà, característiques que més endavant s'han associat al concepte de *barri*. En aquest sentit, cal remarcar que Wirth dibuixa una ciutat segregada en funció de l'ordre moral i situa la gènesi del *ghetto* en les dinàmiques de rebuig o tolerància cap als *modes de vida estrany* (Wirth, 1927). D'aquesta manera, a través de la *inner city* de Wirth no parlem de "barri obrer", sinó de comunitats d'immigrants, jueus, *negros*, etc.

Un dels eixos que sobre el qual giren part dels primers estudis sobre vida urbana és la contraposició d'aquest nou model social amb els estils de vida tradicionals de les comunitats, ja siguin al *camp*, o en ciutats petites. Com veurem en l'etnografia, el caràcter social de Ciutat Meridiana no s'avé amb la vida individualista i passavolant de les ciutats projectades per

sociòlegs com Louis Wirth⁶. Aquest capítol reflexiona al voltant de les propostes teòriques que des de mitjan segle XX han descrit les àrees urbanes conegudes com a *barris obrers* o *comunitats urbanes*.

En l'article de Christian Topalov (2003), *Traditional Working-Class Neighborhoods: An Inquiry into the Emergence of a Sociological Model in the 1950s and 1960*, l'autor reflexiona al voltant dels estudis sociològics que durant la dècada dels 1950 i 1960 van introduir a l'estudi dels barris perifèric o els suburbis⁷ la noció de *comunitat*. Fins llavors, les àrees urbanes on es concentraven les famílies de classe treballadora havien estat considerades fonts de deteriorament social i moral, així com de criminalitat⁸. Per la seva banda, els estudis sobre la vida urbana com els de Wirth havien rebutjat la idea de *comunitat*, al considerar-la una herència del món *tradicional o rural*, la qual es dissolia al entrar en contacte amb les forces culturals i ecològiques de la ciutat.

En aquest context, Topalov pren com a estudis de referència els duts a terme per Willmott i Young a Londres (1957), Herbert J. Gans a Boston (1962), i Henri Coing a París (1965). Els tres estudis abordaven la descripció dels barris obrers en base a dos conceptes clau: *poble* i *classe obrera*, en paraules de Topalov,

“It was obvious to the sociologists that they were dealing with natural social units closely knit by internal social ties, as hidden in the vast metropolis as tiny settlements in the countryside. Those villages had been there a long time, which allowed a set of customs to take shape over several generations. There dwelled ordinary people, workers and their families: the culture of the village, traditional by definition, was that of the working class. Such a description was a matter of immediate perception, and the only conceivable agenda was to research how these communities held together and reacted to their planned erasure” (Topalov, 2003: 215).

Topalov mostra especial interès en situar contextualment els tres estudis mencionats; Willmott i Young, Gans i Coing eren investigadors joves que qüestionaven l'orientació de la planificació urbanística del moment (sobretot, els plans d'eliminació dels suburbis i reallotjament de la població), així com la indiferència de polítics i urbanistes a l'hora de donar veu als col·lectius que vivien als barris més empobrits i que patien els plans de reallotjament sobre les seves vides. En definitiva, els joves sociòlegs reivindicaven el paper de les ciències socials a l'hora de donar

⁶ Cal destacar que una de les crítiques més unànimes sobre l'Escola de Chicago ha estat aquesta obsessió per idealitzar la dicotomia “ordre rural i caos urbà”, tal i com afirma J.I. Homobono, “demasiadas cosas son consideradas como factor de desorganización social o anomía; incluso la propia ciudad por contraste con una folk society o sociedad rural idealizada en cuanto comunidad por excelencia bien integrada.” (Homobono 2000:17)

⁷ Tal i com descriu Topalov, la denominació oficial que reben els barris estudiats respon a una visió negativa projectada des de les polítiques urbanistes de l'època. D'aquesta manera, era freqüent la denominació *slums* (suburbis). Tot i així, els autors citats per Topalov ens parlen de *quartiers populaires* en el cas de Coings, *working-class quarter* en el cas de Young i Willmott, i *urban village* en el cas de Gans.

⁸ Aquí Topalov fa esment de l'Escola de Chicago i més concretament del treball de Louis Wirth sobre el *ghetto* (1928), en el qual la idea de comunitat sembla desaparèixer quan trepitja sòl urbà.

veu als silenciats –els habitants dels suburbis- , així com el trencament dels prejudicis de classe per part dels “planificadors”, derivats sovint d’aquesta incapacitat per escoltar les demandes dels *qui no tenen veu*. D’aquesta manera, els autors citats per Topalov, penetren en l’estudi dels *slum areas* en tant a objectiu “polític”, però acaben contribuint a l’assentament de les bases per una sociologia de les comunitats obreres tradicionals: espais dotats de cohesió social i memòria col·lectiva.

2.1.2. El barri com a font de subsistència.

El sociòleg francès Pierre Bourdieu afirma, que les persones viuen situades en el marc d’un sistema estructurat -i estructurant- format per l’espai físic i l’espai social. Aquests dos espais, actuen com a forces que es troben en un estat de correlació permanent, la qual determinarà el *lloc* on s’acabaran ubicant els individus. En aquesta correlació, l’espai físic simbolitza les jerarquies i desigualtats de l’espai social i, al mateix temps, l’espai social garanteix la continuïtat d’aquest statu quo. Així, en una societat jerarquitzada, el *lloc* –físic- d’un individu correspondrà o estarà íntimament vinculat a la seva *posició* –social. Una de les categories que conformen l’objecte d’estudi d’aquest treball, allò que hem denominat *el barri*, constituirà doncs un d’aquests “grups permanents”, horitzó viscut de totes les experiències, on es perceben i es viuen les oposicions, sobretot en matèria d’estils de vida, que separen a classes, ètnies o generacions diferents (Bourdieu, 1999:10).

Per a Bourdieu, el lloc de residència comporta unes maneres de fer i d’afrontar la vida concretes, ja que aquestes vindran donades per les implicacions de *l’habitus*, el *camp*⁹ i, sobretot, el *capital* que concentri l’espai físic ocupat per cada individu. Aquest procés, el qual anomena *l’efecte de lloc*, explicaria com els individus es defineixen a partir del seu *camp*, prenen lloc en una societat i en dibuixen els límits, les distàncies o les jerarquies. El plànol urbà, doncs, reproduirà la violència simbòlica exercida sobre les classes baixes i la dominació de l’espai per part de col·lectius amb un capital determinat¹⁰.

La introducció al concepte de Bourdieu dels *efectes de lloc*, ens proporciona les bases per veure en retrospectiva perquè els estudis sobre les perifèries urbanes duts a terme al llarg de la segona meitat del segle XX van assumir que el lloc (*place*) determina les xarxes socials dels individus. Als barris perifèrics, s’hi identificaven grups que ocupaven una posició *marginal* en l’estructura

⁹ Per *camp*, entendrem una esfera de la vida social en la qual es desenvolupen unes interaccions socials determinades, les quals s’han anat delimitant amb el pas de la història fins a esdevenir autònomes a la presència física dels individus. (Guerra 2010). D’aquesta manera, el *camp* és assumit per agents amb un *habitus* determinat i consta dels mecanismes per excloure o retenir els agents en funció del capital que mobilitza.

¹⁰A tall d’exemple, les polítiques urbanístiques de construcció de polígons de vivenda com Ciutat Meridiana van permetre, seguint aquesta lògica, concentrar col·lectius amb un baix capital econòmic en una zona muntanyosa, visiblement aïllada del centre de la ciutat.

i desenvolupaven un conjunt d'estratègies de supervivència, en tant a col·lectiu *desposseït de seguretat social i econòmica* (Lomnitz, 1993:16). El que interessava -i interessa- analitzar és el conjunt de processos que tenen lloc en un conjunt residencial que ocupa certa posició de *marginalitat*. Tal i com descriu Lomnitz ¹¹ l'habitant de la *barriada*¹² arriba a la ciutat com a *camperol pobre*, mancat de mitjans i habilitats per sobreviure en l'ambient urbà, un ambient essencialment hostil per a ell, ja que el condemna a viure desprotegit pels mecanismes de seguretat social institucionalitzada, així com a restar parcialment integrats en els processos d'economia de mercat urbans. En aquest punt, la supervivència la garanteix la construcció de xarxes socials de reciprocitat:

“los marginados sobreviven, comen, se visten, pagan renta, se casan y tienen hijos. Es necesario, por lo tanto, que en la ciudad exista un nicho ecológico, creado en parte por ellos mismos, que haya resuelto positivamente el problema de la adaptación a un medio hostil” (Lomnitz, 1993).

Ens interessa doncs, fixar-nos en aquestes estructures socials que garanteixen la supervivència mínima i que vénen sustentades majoritàriament per les xarxes d'intercanvi entre parents i veïns.

2.1.3. Comunitat, parentiu i xarxes domèstiques.

Els resultats dels treballs presentats per Christian Topalov i realitzats a ciutats angleses, nord-americanes i franceses al llarg dels anys 50 i 60, mostraven com els barris estudiats en cada cas estaven formats per comunitats fortes en les quals la sociabilitat interna i les xarxes de parentiu esdevenien elements claus per al seu sosteniment. En el cas de Herbert Gans, el lligam establert entre la psicologia i l'antropologia del moment el condueix a considerar les estructures familiars determinants de les “subcultures” existents en la societat en general. D'aquesta manera, fa palesa la contraposició entre un model de parentiu propi de la *middle-class* i un model per a la *working-class*:

“Perhaps the most important –or at least the most visible- difference between the classes is one of family structure. The *working class subculture* is distinguished by the dominant role of the family circle, and considers everything outside it as either a means to its maintenance or destruction. But while the outside world is to be used the benefit of this circle, it is faced with detachment and even hostility in most other respects” (Gans, 1962:256).

Una de les condicions que Karl Polanyi considera necessàries perquè es duguin a terme intercanvis recíprocs entre individus és la relació simètrica entre els individus o institucions que

¹¹ Lomnitz, Larissa Adler 1993 (1984). *Cómo sobreviven los marginados*. México: Siglo Veintiuno.

¹² Per *barriada*, l'autora es refereix concretament a Cerrada del Cóndor, el barri de Ciutat de Mèxic on va a dur a terme el treball de camp entre els anys 1969 i 1971.

conformen les parts. D'aquesta manera, el parentiu és una de les institucions que clàssicament s'han associat a les xarxes d'intercanvi, seguint Polanyi,

“El parentesco, la vecindad o el tótem pertenecen a los agrupamientos más permanentes y globales; dentro de su círculo, las asociaciones voluntarias o semi-voluntarias de carácter militar, vocacional, religioso o social crean situaciones en las que, transitoriamente o con respecto a una localidad o situación típica dada, por lo menos, se forman agrupamientos simétricos cuyos miembros practican alguna clase de reciprocidad” (Polanyi, 1976:9).

Entre les autores que han destacat el rol dominant de les relacions de parentiu en els barris de la *working-class*, en aquest treball prendré com a referència Carol Stack (1974). L'antropòloga nord-americana és autora d'un text de referència –*All our kin* (1974)- sobre les estratègies de supervivència en barris empobrits¹³. Les adversitats quotidianes detectades a The Flats, on Stack va viure tres anys, es basaven en la inestabilitat econòmica, laboral i residencial dels seus habitants, així com en una mobilitat constant de les llars, derivada dels desallotjaments, divorcis o defuncions. Per a afrontar-ho, els recursos “immaterials” associats a la vida comunitària, derivats de les xarxes de parentiu i la proximitat espacial, havien esdevingut un element clau: “The material and cultural support needed to absorb, sustain, and socialize community members in The Flats are provided by networks of cooperation kinsmen.” (Stack, 1974) Així és com Stack ens presenta el seu concepte *xarxa domèstica*, és a dir, un conjunt d'individus els quals no necessàriament mantenen una relació de parentiu amb un nucli determinat, sinó que estan vinculats per relacions de parentiu i/o amistat i conformen una xarxa dedicada a la cura dels infants i la supervivència dels seus membres.

Les accions quotidianes que caracteritzen la *xarxa domèstica* traspassa els límits de la *household* i els familiars directes, evidenciant així que les relacions de parentiu tenen uns límits elàstics que inclouen la relació de cooperació a nivell de barri. En aquest sentit, Stack recórrer a les definicions més bàsiques del que entenem per “relacions de parentiu” -d'acord amb Goodenough (1970)- com a constructe:

“Kin-constructs such as the perception of parenthood, the cultural determined criteria which affects the shape of personal kindreds, and the idiom of kinship, prescribe kin who can be recruited into domestic networks”(Stack, 1974:303).

Al mateix temps, l'autora assimila les funcions de les xarxes domèstiques i els grups domèstics amb el que Meyer Fortes anomena *workshops of social reproduction* és a dir, unitats en les quals els membres es troben tan connectats per relacions de parentiu com per altres vies, formant una comunitat determinada per factors emocionals però també estructurals.

¹³ L'autora usa els noms ficticis de Jackson Harbor per referir-se a la ciutat i “the Flats” per referir-se a la comunitat estudiada entre els anys 1968 i 1971.

L'aportació de Carol Stack, per altra banda, situa les dones (mares, filles, veïnes...) en el motor de les xarxes domèstiques, fet que fa el treball especialment útil per abordar alguns aspectes de l'etnografia que aquí presentem. Un dels objectius que porta a Stack a parlar de *xarxa domèstica* és la voluntat de l'autora de trencar amb la idea de *matrifocalitat*, clàssicament associada a l'estudi dels barris obrers. Stack reconeix que una de les característiques atribuïdes a les comunitats negres urbanes dels Estats Units és l'associació del rol femení amb l'autoritat domèstica, com a conseqüència de l'absència dels homes¹⁴. Considerant aquesta visió un biaix teòric, Stack defensa que en el cas de les comunitats negres urbanes, l'adopció del terme *xarxa domèstica* permet, en primer lloc, trencar amb la idea de família nuclear com a *unitat bàsica* de la societat i, en segon lloc, *desestigmatitzar* el rol de les dones, al considerar-les el motor de les xarxes de cooperació, és a dir, el recurs principal de supervivència de la comunitat:

“Las lecturas de las mujeres sobre su propia situación muestran que han desarrollado un fuerte sentido de independencia con respecto a los hombres, han desplegado controles sociales contra la formación de relaciones conyugales y han limitado el rol del marido / padre dentro del grupo doméstico de la madre” (Stack, 2012:190)

2.1.4. Sobre la mobilitat social i espacial respecte el barri.

Carol Stack, alerta del fet que la *xarxa domèstica* pot jugar un paper limitador de l'individu pel que fa a la seva posició social. D'aquesta manera, el fet d'estar formades per persones “que compten les unes amb les altres”¹⁵ arrela les llars en la situació de pobresa, al no poder sortir d'aquest espiral de solidaritat que passa per renunciar a un ascens individual en termes econòmics, tal i com queda reflectit en el fragment següent:

“Those living in poverty have little or no chance to escape from the economic situation into which they were born. (...) In time of need, the only predictable resources that can be drawn upon are their own children and parents, and the fun of kin and friends obligated to them” (Stack, 1974:310).

Aquest “encadenament”, al mateix temps, es produeix a nivell físic ja que les xarxes domèstiques depenen del factor residencial, és a dir, la proximitat física. Les consideracions d'Stack respecte la *immobilitat* d'aquells qui viuen *en i per* una xarxa domèstica es poden elevar a un nivell d'abstracció superior i connectar-se amb les tesis de Bourdieu pel que fa al *lloc* dels individus en l'estructura física i social. Aquesta idea, ha estat descrita pel sociòleg francès a

¹⁴ En el cas de The Flats, però, l'absència masculina no vindria donada pel treball temporal fora de la comunitat, sinó pels alts índexs de desocupació als quals s'enfronta la comunitat negra nord-americana: “El poder y la autoridad atribuidos a las mujeres en los guetos negros de EEUU, mujeres cuyas familias están atrapadas en la pobreza y las prestaciones sociales, tienen sus raíces en el hecho de que el desempleo es algo inevitable para los varones negros, lo que a su vez conlleva que sean las mujeres quienes controlen los recursos económicos”. (Stack, 2012:187) Al mateix temps, la manca d'una perspectiva de gènere en els estudis sociològics ha provocat l'arrelament de l'estereotip de les famílies negres en tant a famílies “sense pare i sotmeses a pautes matriarcal de dones dominants” (Stack, 2012:188).

¹⁵ En referència al títol escollit per Stack (1979) per al capítol sobre xarxes domèstiques: “Domestic networks: ‘Those you count on’”.

través de la noció d' *efecte de lloc* (Bourdieu 1999). En la línia d' Stack, Bourdieu “encadena” els pobres a una precarietat permanent: no només ocuparan zones físiques i simbòliques allunyades del *capital*, sinó que les estratègies desenvolupades per a sobreviure en elles limitaran les possibilitats de sortir-ne i al mateix temps es concebran i arrelaran tals posicions desavantajades com el *seu lloc propi*. Mike Savage, referint-se a Bourdieu afirma:

“he identifies the tension between the mobility of the powerful and the fixedness of the disadvantaged who identify their stasis as integrally related to the difficulties of imagining change. In this analysis, the ability to have “a place of one’s own” becomes almost a precondition for social existence.” (Savage 2010:124)

Tant les aportacions d' Stack com les de Bourdieu es poden relacionar amb el conjunt de teories que consideren la *mobilitat* un atribut positiu. No obstant això, l'encadenament espacial i social dels individus dels barris obrers ofereix altres lectures. Forrest y Kearns (2010), per exemple, recorden que elements vinculats a les classes empobrides, com l'atur o la immobilitat residencial afavoreixen la presència de vincles forts entre individus i, per tant, l'existència de cohesió social.

En un altre sentit, el debat sobre els efectes de la *mobilitat* dels individus en l'espai físic i social es vincula avui a un canvi de paradigma vinculat a l'era de la *postmodernitat*. A través d'aquest nou paradigma que alguns autors han anomenat *mobility turn* (Franquesa 2011) la mobilitat esdevé definitoria i estructurant dels modes de vida urbans. En un sentit més ampli, el món ve definit per la fluïdesa i el desarrelament dels fenòmens socials i es dona prioritat i poder als processos que generen i vehiculen la idea de *mobilitat* (Franquesa, 2011). Tal i com destaca Jaume Franquesa, al trencar les velles divisions estàtiques d'un món que avui és interconnectat i mutable, la mobilitat s'entén com un valor positiu. Tanmateix, se la considera un recurs escàs, la distribució desigual del qual crea una nova divisió, entre aquells que posseeixen mobilitat i aquells que no (Franquesa 2011:1015). La manca de mobilitat, doncs, queda avui relacionada amb valors negatius com la passivitat, la subalternitat i la falta d'agència i de poder¹⁶.

Sylvie Fol, en aquest sentit, posa en qüestió l'assumpció de la mobilitat espacial com a característica valuosa per a sobreviure dins el sistema. En el marc de les polítiques públiques de mobilitat, diu, la immobilitat s'ha concebut com un discriminant social i un valor negatiu vinculat a la pobresa, donant per fet que l'anclatge¹⁷ de les classes populars als barris és conseqüència única de la seva incapacitat per desplaçar-se. En el marc de la segregació espacial de les ciutats, els habitants dels barris obrers se'ls considera víctimes d'un aïllament perpetu,

¹⁶ Franquesa introdueix aquí el debat sobre el localisme i el cosmopolitisme com a categories definidores d'aquest dualisme immobilitat/mobilitat.

¹⁷ Traducció del terme francès *ancrage*, emprat per Sylvie Fol (2010)

derivat de la seva incapacitat per moure's a una altre barri. D'aquesta manera, s'estableix una correspondència entre *pobresa* i *immobilitat*. (Fol 2010).

Tanmateix, com hem vist en els capítols anteriors, l'estat de "confinament" dels habitants dels barris obrers a certa situació d'immobilitat marginal, s'ha convertit en font de recursos socials vinculats precisament a la proximitat física i els beneficis que s'obtenen d'aquesta (Fol 2010). Aquests atributs que Fol anomena *recursos de proximitat*, al mateix temps, "generen un entorn de seguretat" i un fort lligam dels habitants al lloc¹⁸.

El debat descrit anteriorment al voltant dels factors que condueixen els habitants d'un barri obrer a sortir-ne o romandre-hi, es considera aquí una eina útil per a entendre alguns relats localitzats a Ciutat Meridiana. Com veurem, algunes trajectòries personals aparegudes en l'etnografia, evidencien la participació d'algunes persones en *xarxes de proximitat*, fet que les ha situat físicament en un radi de quilòmetres prudencial respecte el carrer Agudes (per exemple, a Montcada i Reixach o altres barris del districte de Nou Barris).

2.1.5. Reciprocitat, confiança, intercanvis i ajuda mútua

El fet que en un grup humà es donin relacions d'intercanvi i ajuda mútua es deu a l'existència de factors com la *confiança* i la *cohesió social*, els quals deriven de la relació entre individus i formen part de les condicions necessàries –el caldo de cultiu– perquè es puguin dur a terme activitats quotidianes basades en l'obtenció de benefici mutu.

Segons Lomnitz (1993), la confiança és una variable psicosocial dinàmica que mesura la capacitat i la voluntat dels contraents per a intercanviar favors i informació, i que ens permetrà predir la predisposició d'un grup d'individus a tal intercanvi. (1993:209) Si bé la *confiança* ens porta a pensar que bona part de les xarxes d'intercanvi i ajuda mútua són vertebrades per institucions com el parentiu o les relacions de veïnatge, no es pot subjugar tan sols la *confiança* al conjunt de relacions formalitzades a través d'aquestes institucions. En aquest sentit, Lomnitz usa la *confiança* per referir-se a aquelles relacions de *proximitat psicosocial real*, antitètiques a la relació *formal* ideal entre categories socials. Per tant, la confiança té un component *subjectiu* i *personal* que la diferencia, per exemple, d'aquelles relacions de parentiu que vénen donades per l'ordre social, més que per l'elecció personal dels subjectes.

¹⁸ Sylvie Fol, adverteix en el marc dels *recursos de proximitat*, de la necessitat de reconsiderar les polítiques públiques de mobilitat. Citant l'autora, "dans une période où la « mise en mouvement » des « pauvres » semble s'affirmer, dans les politiques publiques, comme un outil important de leur insertion professionnelle et sociale, il semble nécessaire de réfléchir au sens de ces politiques et aux conditions de cette mise en mouvement. Dans certains cas, l'aide à la mobilité peut être le déclencheur d'un processus d'insertion professionnelle et sociale et il faut évidemment la favoriser. Dans d'autres cas, et surtout si l'encouragement à se déplacer devient injonction à être mobile, le risque est grand de fragiliser des groupes dont une partie importante des ressources sont tirées de la proximité" (Fol 2010:43).

Existeixen quatre factors que determinaran la presència de *confiança* en un context social. En primer lloc, la *proximitat social ideal* ens permet preveure que entitats formals com la família nuclear o els parents consanguinis generalment gaudiran d'una confiança major. Segons Lomnitz, cada categoria social, determinada a través de les institucions formals, designa les pautes de relació i comportament que han de mantenir els individus. Això converteix en cabdal el treball etnogràfic, ja que caldrà veure el mapa de relacions present en cada cultura i subcultura estudiada en tant a un univers específic. Resultaria agosarat, doncs, generalitzar el fet que els familiars directes gaudeixen d'una *confiança* major que els amics, els veïns o els coneguts. Per això, l'autora localitza un segon factor, aquest és, la *proximitat física*. L'intercanvi i la confiança són dos elements que s'alimenten l'un a l'altre. La proximitat física, al seu torn, és el factor que permet que s'esdevingui l'*intercanvi* i, en conseqüència, que es generi una relació de *confiança*.

Un tercer factor d'influència de la *confiança*, diu Lomnitz, és la *igualtat socioeconòmica* de les parts implicades. Aquí, l'autora es basa en una de les condicions que clàssicament s'han associat als intercanvis recíprocs: per tal de que s'esdevingui una relació de reciprocitat, és necessari que existeixi una igualtat en les mancances. Per últim, cal posar l'èmfasi en el quart factor que Lomnitz associa a la presència de *confiança*: el coneixement mutu. El fet de conèixer-se mútuament amb aquelles persones amb les quals s'estableix una relació de confiança denota l'existència de codis de conducta i comunicació compartits. Aquests, no tan sols s'adquireixen a través de l'educació en una mateixa llar, com és el cas dels familiars, sinó que contempla el fet de compartir valors culturals propis d'una cultura més àmplia.

Una de les tasques atribuïdes a l'antropologia econòmica al llarg del segle XX, ha estat la de posar en qüestió l'estaticisme i rigidesa amb la qual hem entès els límits de l'economia. En el marc de les societats industrialitzades, diversos autors s'han preocupat a desgranar les regions de la reproducció social que al marge de l'economia de mercat constitueixen formes de producció, distribució o intercanvi de béns (Narotzky, 2004). En aquesta línia, es tractarà aquí de treure a la llum l'activitat quotidiana dels veïns i veïnes del carrer Agudes, detalls quotidians que vistos en conjunt a través de l'etnografia posen en evidència que “los procesos económicos deberían ser concebidos necesariamente como parte de un conjunto más amplio de relaciones sociales, donde el significado – no solo la materia- constituye un aspecto ineludible de las condiciones materiales de cualquier proceso de subsistencia.” (Narotzky, 2004: 69).

En aquest sentit, Karl Polanyi (1976) distingeix tres models diferents de transacció de béns i serveis en funció de la “recurrència i interdependència” de les parts implicades: reciprocitat, redistribució i intercanvi. El que ens interessa especialment de l'aportació de Polanyi és el fet

que un conjunt d'intercanvis recíprocs no comporta necessàriament l'existència de *reciprocitat*, sinó que cal que el conjunt d'aquestes accions es trobi incrustat en l'ordre moral de la societat.

La *reciprocitat* és un concepte traduït en la nostra etnografia i en moltes altres en forma d'una xarxa d'intercanvi de recursos entre individus, això és, un intercanvi de béns materials i immaterials que pren com a font principal les relacions humanes. L'extens debat acadèmic ocorregut al voltant de l'ús i funció del concepte de *reciprocitat* em porta a advertir del caràcter merament contextual del que gaudeix en aquest treball. El concepte es quedarà aquí en la superfície del debat –l'aura benèfica i acapitalista- assumint com a vàlida la funció històrica que se li ha atorgat, i que Susana Narotzky i Paz Moreno descriuen com “la capacitat de desvelar la raó de tota una sèrie de transferències de recursos (o el que interpretem com a *transferències*), no només materials, sinó també intangibles, com el prestigi, el poder, etc.”(Narotzky; Moreno, 2000:128). Com una forma d'aterrar el concepte en fets empírics, he considerat més adient parlar d'*intercanvis* i *ajuda mútua* en els capítols etnogràfics.

Es fa especialment interessant recalcar la distinció que ja Polanyi realitza entre el concepte de *reciprocitat* i el d'*ajuda mútua*. D'acord amb l'antropòloga Susana Narotzky, deixar clara aquesta distinció ens permet discernir el caràcter *institucionalitzat* de la reciprocitat, enfront del caràcter *relacional* de l'ajuda mútua:

“Aquí la distinción fundamental es el carácter «social» y «recurrente» (de interdependencia colectiva a largo plazo) de la «reciprocidad» frente al carácter autónomo podríamos decir, puntual y circunscrito a objetivos concretos de la «ayuda mutua».” (Narotzky, 2002:10).

Segons Narotzky, l'ajuda mútua respondria a un contracte puntual i implícit realitzat entre dues parts per a satisfer un objectiu concret; això respon a les relacions de mutualisme que tenen lloc sense estar aquestes imbricades en cap ordre institucional. Per la seva banda, la reciprocitat és un ordre establert, que imposa a les relacions d'intercanvi la obligatorietat i la perdurabilitat pròpies d'allò que és institucionalitzat. Com veurem en el relat etnogràfic, els intercanvis generats en l'interior de la comunitat del carrer Agudes responen a institucions i relacions socials de diferent naturalesa. Resultarà interessant, doncs, veure com relacions de reciprocitat es renoven i es re-interpreten davant l'arribada de nous actors a la comunitat.

Analitzar les relacions que tenen lloc dins l'univers de la reciprocitat ens dóna informació valuosa sobre les posicions que ocupen els individus en l'estructura social, però sobretot, ens pot advertir que les diferències estructurals no condicionen el fet que els individus es puguin reconèixer com a *iguals*. Tant les relacions considerades de reciprocitat com les d'ajuda mútua porten implícites la idea de *bidireccionalitat* de la transacció, així com d'*horitzontalitat* de les relacions humanes que les sustenten. Tal i com descriu María Lidón Escrig en un assaig sobre

els *bancs del temps*, l'eficàcia de les xarxes d'ajuda mútua i reciprocitat és el que permet la circulació de l'ajuda, i radica precisament en la idea d'*horitzontalitat* (Lidón, 2011:148). Considero important posar l'accent en el fet que la *horitzontalitat* no implica necessàriament que les dues parts implicades en l'intercanvi ocupin les mateixes posicions en l'estructura, sinó que és la relació que deriva d'aquest intercanvi la que renuncia a qualsevol posició de poder. Aquesta, resulta una característica d'especial interès a l'hora d'abordar algunes qüestions que emanen de la convivència en el context veïnal; subscriuint a Lidón:

“es importante (...) que nos fijemos precisamente en el hecho de que el binomio reciprocidad/ayuda mutua implica la horizontalidad de las relaciones interpersonales y en el hecho de que esa horizontalidad implica también reconocimiento, confianza, respeto y simetría de poder, siendo todos estos ingredientes necesarios para manejar positivamente la conflictividad, cimentar la convivencia y establecer unas relaciones humanas solidarias y pacíficas” (Lidón, 2011:154).

Referir-se a la reciprocitat quan estudiem la vida quotidiana d'una comunitat, sovint s'ha associat al conjunt de pràctiques igualitàries, contraposades al sistema fortament desigual dins el qual succeeixen. En les societats modernes, la reciprocitat s'ha presentat com el triomf del sentit comunitari enfront de l'individualisme del sistema, tant pel que fa a la distribució “justa”¹⁹ de recursos, com de relacions humanes. Tal i com apunta Susana Narotzky, la reciprocitat actualment,

“aparece ligada a modelos en los que una moralidad de principios no asociativos (es decir no individuales, ni voluntarios, ni selectivos) rige modos de acción guiados por la sumisión a la razón social de la comunidad o de la familia, con la emotividad y la subjetividad como argumentos fundamentales de las relaciones sociales que se producen y de los derechos que las sustentan” (Narotzky, 2002:11).

D'aquesta manera, des dels anys vuitanta i fins l'actualitat, l'estudi de la reciprocitat en el marc de les societats modernes ha estat reformulat en base a nous conceptes, entre els quals destacarem el de *capital social*.

La noció de *capital social* sorgeix de la necessitat d'entendre les relacions que es donen en societats cada cop més diverses des de l'estudi del conjunt de les xarxes socials i el valor dels vincles que es generen a l'interior d'una comunitat. Aquest concepte s'associa a primera instància en les formes del capital definides per Pierre Bourdieu²⁰, entre les quals el capital social és “el conjunt de recursos actuals o potencials que es troben lligats a la possessió d'una xarxa duradora de relacions més o menys institucionalitzades de *interconeixement* i

¹⁹Justícia entesa com a “bé comú”.

²⁰ Segons el sociòleg mexicà Jorge Ramírez (2005), el concepte bourdieuà de *capital social* es comença a desenvolupar a la dècada dels seixanta amb els estudis del sociòleg francès a Argèlia. Tot i així, el concepte apareix en els textos esporàdicament i de forma confusa i no és conceptualitzat pròpiament fins l'any 1980 a *Le capital social: notes provisoires*.

interreconeixement”²¹, dit d’una altra manera, els beneficis obtinguts de les connexions permanents generades per la pertinença a un grup (Bourdieu, 1980: 2).

El concepte de capital social postulat per Bourdieu resultarà útil en el relat etnogràfic pel fet que aquest atorgui al fenomen tres condicions d’existència bàsiques: la proximitat –física i social-, l’homogeneïtat i la institucionalització.

En primer lloc, els intercanvis materials i simbòlics que generen capital social apareixen com inherents a les relacions objectives de proximitat, en l’espai tant físic com social. D’aquesta manera, el capital social es perpetuarà en la mesura en que existeixi el reconeixement d’una proximitat. En segon lloc, *l’interconeixement* i *interreconeixement* que facilita la generació de capital social assumeix l’existència d’un mínim d’ “homogeneïtat objectiva”, en paraules de Bourdieu, “els beneficis que proporciona la pertinença a un grup són el fonament de la solidaritat que el fa possible” (Bourdieu, 1980:2). Per tant, el capital social assumeix l’existència d’uns límits col·lectius que el creen i el perpetuen; així doncs, no només pot ajudar a entendre la dinàmica d’intercanvis simbòlics i materials entre veïns del carrer Agudes, sinó també els processos d’estratificació i diferenciació social que se’n deriven.

En aquesta mateixa línia escriu Jorge Ramírez, quan es refereix al capital social de Bourdieu com a singular respecte altres formes de capital: “a diferencia del capital económico y cultural en posesión de las personas, que podían ser perfectamente inteligibles desde el individuo, el capital social demandaba la existencia de un grupo o una red duradera de relaciones sociales.” (Ramírez, 2005:23).

En tercer lloc, l’existència de capital social requereix la *institucionalització* del grup en qüestió; aquí, Bourdieu es refereix a la “delimitació simbòlica”, generada a partir de mecanismes com l’adopció de noms o la realització d’ “actes d’institucionalització”, segons Ramirez, “las relaciones sociales difusas, motivadas por la cercanía física o social, no podían considerarse relaciones generadoras de capital social, menos aún la simple sociabilidad entre conocidos que otros autores han considerado como parte del capital social (Ramirez, 2005). Com veurem en l’etnografia, l’existència d’un grup institucionalitzat com a condició necessària per a que existeixi el capital social, ens pot portar a pensar en les famílies del bloc del carrer Agudes, però també en grups clarament diferenciats i erigits amb el pas del temps, com pot ser el dels veïns més antics del bloc, autoanomenats “los primeros”. Com veurem en els capítols etnogràfics, les xarxes de relacions entre veïns i la circulació de béns al bloc del carrer Agudes no només es produeixen en el si d’un grup clarament definit i homogeni, sinó que, entre individus, es donen

²¹ Traducció pròpia per els mots francesos *interconnaissance* i *interreconnaissance*. Tot i que aquí he optat per una traducció literal, considero que *interconnaissance* pot ser equiparat a “coneixement mutu”.

relacions que semblen proveir recursos valuosos a ambdues parts, no compartint aquestes cap grup ni institució aparent més que la sociabilitat quotidiana.

2.2. Diversitat, construcció de l'altre i pertinença al barri

2.2.1. Apunts sobre diversitat ètnica i capital social

En l'exercici de contextualitzar teòricament el concepte de *convivència*, l'antropòleg Carlos Giménez ens recorda que ja va ser Durkheim, a través de la seva descripció de la *solidaritat social*, qui va vincular la tendència a la unió i la comunitat entre individus amb la valoració de símbols d'identitat comuns d'una cultura i valors compartits (Giménez, 2005). Al seu torn, la diversitat ètnica i la cohesió social formen part dels conceptes que guien el debat sobre el futur dels barris pluri-culturals i les tensions i conflictes que puguin derivar de la coexistència de diferents "valors i estils de vida".

En els capítols etnogràfics, les referències a la *diversitat* o els processos que responen a les diferències entre grups s'entendran en la línia de Susanne Wessendorf (2014), quan es refereix a la *diversitat* en referència als múltiples modes de diferenciació i fragmentació social que "reordenen" la societat, econòmicament, socialment i culturalment. (*Ibid*:5)

En el marc de les teories sobre la diversitat cultural, part del debat ha estat centrat en el possible impacte de la diversitat cultural sobre el capital social de les societats. Aquí, la referència la trobem en el sociòleg nord-americà Robert Putnam, el qual sosté que diversos aspectes del capital social –la confiança, la cooperació– han rebut un impacte negatiu amb l'augment de la diversitat, en la mesura que "la immigració i la diversitat ètnica desafien la solidaritat social i inhibeixen el capital social" (Putnam, 2007)²²

La controvertida proposta de Robert Putnam no es pot abordar sense esmentar l'ús que l'autor fa del *capital social*. En aquest cas, el valor de les xarxes socials recau en la seva incidència sobre el bon funcionament de la societat, fet que ens porta a pensar l'individu en tant a "ciudadà". El capital social, doncs, és intrínsec a la idea de "compromís cívic", en la voluntat dels individus de fer funcionar la societat en la qual viuen (Urteaga, 2013). Per altra banda, Putnam inclou a la definició de capital social de Pierre Bourdieu (1980) les normes de reciprocitat i confiança entre subjectes²³. La definició de Putnam doncs, situa les relacions que

²² Tal i com recull l'article publicat el 2007, *E Pluribus Unum : Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture*, Putnam "mesura" el capital social a través d'indicadors de confiança i el compromís cívic entre la societat nord-americana: confiança en les institucions, participació ciutadana i actituds individuals que delimitin l'actitud dels ciutadans respecte els individus i les institucions que els envolten.

²³ Segons el programa *Saguaro Seminar: civic engagement in America* de la Harvard Kennedy School of Government, iniciativa del mateix Robert Putnam, el *capital social* és definit com "the collective value of all "social networks"

generen capital social en el marc de la interacció social, la reciprocitat i els valors i normes acceptats i compartits. Per tant, al factor estructural del capital social de Bourdieu (xarxes socials i associació), Putnam hi afegeix un component cognitiu i actitudinal, és a dir, les normes i hàbits compartits. (Fieldhouse; Cutts, 2010)

En el seu intent de vincular negativament la diversitat cultural i el capital social, Putnam distingeix dues formes de capital social: el *bonding social capital*, el qual ens vincula als nostres “iguals”, i el *bridging social capital*, el qual ens vincula a aquells qui ens són diferents, superant així barreres que comunament ens separen de l’altre, com per exemple l’ètnia, l’edat o la classe social. Aquesta distinció ens permet entendre Putnam quan afirma que, en una societat on la diversitat va en augment, la societat tendirà a generar més *bonding capital social* i es retraurà²⁴; en paraules de Putnam, “in colloquial language, people living in ethnically diverse settings appear to ‘hunker down’ – that is, to pull in like a turtle.” (Putnam, 2007: 149).

Amb la seva aportació, Putnam es distancia explícitament d’altres teories que es refereixen positivament a l’impacte de la diversitat sobre la sociabilitat dels individus²⁵. Putnam sosté que la diversitat no només afecta la confiança dels individus respecte l’altre, sinó la confiança en la vida col·lectiva en general: “hunkering down,” whereby residents of diverse communities do not become hostile to outsiders but rather withdraw from collective life more generally. (Fieldhouse; Cutts 2010:291)

L’aportació de Putnam ha estat fortament criticada²⁶ (Zubero 2010; Wessendorf 2014; Fieldhouse i Cutts 2010). Si bé les idees d’aquest influent sociòleg són recollides aquí amb la intenció d’esclarir la relació que l’acadèmia ha atorgat al capital social i la diversitat cultural, una de les idees bàsiques d’aquest treball és l’assumpció que tant sols la diversitat sense interacció és un verdader problema (Zubero 2010: 15). Per altra banda, tal i com apunta els sociòleg Imanol Zubero, nombrosos estudis han mostrat com, en el marc de la interacció entre individus *diversos*, els valors comuns poden jugar un paper positiu per a la convivència, més enllà del debilitament de la confiança sobrevingut per les diferències.

(who people know) and the inclinations that arise from these networks to do things for each other (“norms of reciprocity”) [...] the term social capital emphasizes not just warm and cuddly feelings, but a wide variety of quite specific benefits that flow from the trust, reciprocity, information, and cooperation” associated with social networks. Social capital creates value for the people who are connected and - at least sometimes - for bystanders as well.” <https://www.hks.harvard.edu/programs/saguaro>

²⁴ Traducció del mot original *hunkering*

²⁵ Aquí Putnam es refereix a la teoria del “Contacte” i la teoria del “Conflicte”. La primera, suggereix que la diversitat erosiona la distinció entre grups socials i augmenta la solidaritat “out-group” o el bridging social capital. Per la seva banda, la teoria del conflicte suggereix que la diversitat augmenta la distinció “in-group/out-group” i enforteix la solidaritat “in-group” o el bonding social capital. (Putnam, 2007)

²⁶ En el context del debat generat per Putnam, ha estat especialment útil la lectura de l’article d’Imanol Zubero (2010) “Confianza ciudadana y capital social en sociedades multiculturales”, citat a la bibliografia.

Per últim, en la mesura en que les polítiques públiques a finals de la dècada dels noranta van vincular el reforç del capital social i la cohesió social amb l'abolició de les desigualtats i la creació de confiança ciutadana, el barri, es va convertir en el focus d'actuació en contextos urbans (Tapia 2015). En aquest sentit, altres autors han assenyalat les desigualtats estructurals i la segregació espacial com un factor menystingut a l'hora d'analitzar la diferència cultural i el debilitament de la confiança ciutadana (*Íbid.*). Ho demostra el fet que enfortir el capital social dels barris exclosos no implica de cap manera superar la condició de pobresa (Tapia 2013:2).

2.2.2. La comunitat de “los primeros”: localitat vs diversitat.

Si hi ha un element que caracteritza particularment el bloc del carrer Agudes, aquest és l'existència de múltiples formes de *diversitat*, factors diferencials pel que fa a la cultura i procedència, la religió, el treball, el dret, etc. Tots es troben reunits en un context local particular –un bloc d'habitatges–, en altres paraules, això serien “múltiples categories socials en una localitat específica” (Wessendorf, 2014).

Aquest punt de partida fa especialment útil el concepte de *super-diversitat*, encunyat per Stephen Vertovec (2007). En el treball no es prendrà aquesta categoria com a representativa del context estudiat, sinó que de la proposta de Vertovec ens quedarem amb la reflexió que l'acompanya, ja que el concepte de *super-diversitat* el motiva la intenció de superar la barrera de l'*etnicitat* com a variable única per a l'abordatge de la *diversitat* en l'esfera pública. Citant Vertovec, en el marc de la societat britànica:

“such additional variables include differential immigration statuses and their concomitant entitlements and restrictions of rights, divergent labour market experiences, discrete gender and age profiles, patterns of spatial distribution, and mixed local area responses by service providers and residents. Rarely are these factors described side by side. The interplay of these factors is what is meant here, in summary fashion, by the notion of ‘super-diversity’” (*ibid.*: 1025)

D'aquesta manera, l'aportació de Vertovec, més que l'adopció de la *super-diversitat* com a concepte hegemònic, reivindica la inclusió de la dimensió *super-diversa* al ja existent concepte de *diversitat*, fortament arrelat al llenguatge i discurs públics. En l'emergent món *super-divers*, el context del *barri* ofereix renovades possibilitats d'anàlisi.

Considero rellevant rescatar la *hipòtesi del contacte*, proposada per Gordon W. Allport (1954), una aproximació de caire *cognitiu* als fenòmens a través dels quals els individus categoritzen els altres i a ells mateixos en ‘in-groups’ i ‘out-groups’ i construeixen categories col·lectives de pertinença. (Wessendorf 2014:7) La teoria del contacte projecta de forma “positiva” la coexistència entre estranys al considerar-la font d'interacció i “familiaritat”, així com de superació de prejudicis (Neal et al. 2013). Per altra banda, la recuperació de les idees vinculades al contacte i la interacció com a vies de superació de les barreres culturals, han fet emergir

l'interès per els barris on de forma quotidiana persones amb diferents *backgrounds* viuen “colze a colze” (Wessendorf 2014: 7).

Si bé, com veurem en els capítols etnogràfics, al bloc del carrer Agudes individus de diferent *backgrounds* enfronten la convivència amb veïns “estranyos”, les veus majoritàries incloses en aquest etnografia es focalitzen en una comunitat concreta, aquesta és la dels veïns més antics del bloc (“los primeros”). Com enfronten el seu dia a dia *rub in shoulders* amb els veïns nous?

Autors com Leonie Sandercock (2000) han volgut posar l'accent en la interacció entre grups i la resposta local quan la diversitat cultural es fa present en contextos urbans. L'aportació de Sandercock, tot i estar focalitzada en el seu àmbit d'estudi –Austràlia i Canadà- i encaminada a una revisió de les polítiques públiques (*planning*) sobre la *diferència*, alerta sobre la necessitat de penetrar en els processos que es donen en els barris pluri-culturals, i que tenen a veure amb les percepcions de la “comunitat local”. Els barris, doncs, s'erigeixen en aquesta perspectiva com l'escenari fonamental des del qual abordar les *ciutats de la diferència*²⁷.

En el marc de la *diferència* en termes de diversitat cultural, Sandercock aborda els processos que tenen lloc quan els “estranyos” esdevenen veïns, quan la presència de població indígena o immigrant amb cultures significativament diferents es comencen a fer presents en carrers i barris que fins llavors s'havien concebut com a relativament “homogenis” (Sandercock 2000: 14) En paraules de Sandercock,

“the history of planning could be rewritten as the attempt to manage fear in the city: fear of disorder, fear of disease (and those subjects/citizens thought to cause its spread), fear of women, fear of the working classes, of immigrants, of gays (‘polluting the moral order’), of gypsies. The ‘solution’ has been twofold: both exclusion spatial policing and segregation, keeping certain bodies out of certain areas; and moral reform the attempt to produce certain kinds of citizens and subjectivities, good Melburnians, good Bostonians, by providing parks and playgrounds, settlement houses, and other ‘civilizing’ urban facilities.” (Sandercock 2000:22)

Per una banda, segons Sandercock, les institucions públiques i els seus responsables necessiten desprendre's del conjunt de normes i valors locals que discriminen col·lectius minoritaris. Per l'altra, el repte és el d'abordar l'existència de fenòmens com la “por a la diferència” o la creença arrelada que la població immigrant s'ha d'adaptar a les normes i costums de la població “hoste”.

En el procés d'analitzar les percepcions locals de la població migrada, Sandercock fa referència al xoc cultural com un procés subjectiu a través del qual els individus veuen l'altre com una

²⁷ Sandercock pren la denominació “cities of difference” utilitzada per Jane Jacobs i Ruth Fincher (1998) per referir-se als contextos urbans en els quals conflueixen diversos factors de diferència, des del gènere i les orientacions sexuals fins a la “raça” i la cultura, des de la *intersecció* de factors com la classe social i el gènere.

amença al seu “jo”, individual i col·lectiu. D’aquesta manera, l’arribada d’un *estrany*²⁸ és viscuda com la destrucció de la “zona de confort” – l’*habitus* en termes Bourdieusans- “tot el que és familiar i “de casa”, tot el que hem construït i donat per fet, inclòs el coneixement socio-espacial dels nostres barris i, conseqüentment, de la nació en general” (Sandercock 2000: 23)

Tanmateix, la tesi de Sandercock concentra bona part dels esforços en l’aspecte ètnic de la *diferència*. En aquest treball, la voluntat és la d’explorar propostes que posen l’accent en altres factors, com per exemple en el sentit col·lectiu de l’ordre (Wessendorf 2014). En el seu treball en el districte londinenc de Hackney, Wessendorf localitza tensions i conflictes focalitzades en un grup de veïns en concret, els grups de joves negres (*black youngsters*). En l’etnografia de Wessendorf es fa palès que l’aversió cap als grups de joves negres no venia donada per la categoria de “novinguts”, inútil en un barri on no existeix una comunitat local delimitada en termes de longevitat. Més aviat, les percepcions dels habitants de Hackney divideixen el barri en dues categories -els *black youngsters* i la resta- sota la visió dels grups de joves negres en tant a visibles, i disruptors del sentit local de l’ordre (Wessendorf 2014:9).

L’estudi de Susanne Wessendorf a Hackney dóna per fet que el barri en un context *super-divers* en la majoria dels casos no dóna lloc a vincles personals forts, sinó que els seus habitants disposaran d’altres formes d’agrupació a través de les quals desenvoluparan els seus valors i actituds envers la vida, citant Wessendorf,

“while many people have private social relations which go beyond the neighbourhood, the existence of a large number of social milieus in urban neighbourhoods sometimes enables residents to develop a sense of belonging because they can find their own ‘niche’ of like-minded people. Thus, super-diversity does not necessarily have an alienating effect on local residents, but rather, it leads to choices of affiliation (Wessendorf 2014:13)

Aquest és un punt que quedarà qüestionat a l’etnografia en la mesura que, com veurem, algunes de les persones que prenen part en el treball no disposen de cap agrupació social més enllà de la xarxa teixida entre els veïns. D’aquesta manera, proposo explorar el context del carrer Agudes a mig camí entre els estudis clàssics de comunitat²⁹ (Young i Willmott 1957; Lomnitz 1993), els quals no contemplaven l’existència de relacions socials més enllà de les fronteres barrials, i els estudis sobre barris *super-diversos* (Wessendorf 2014), els quals consideren que el barri és un

²⁸ Aquí és oportú fer cap a la distinció d’Ullrick Beck (2007) entre “estrany” i “estranger”, a propòsit de la interpretació de l’*estranyesa*. Els estrangers, diu, fins i tot quan estan entre nosaltres continuen sent “de fora”, saben a on pertanyen. En canvi, els estrany són exclosos realment dels estereotips que conformen l’ordre social.

²⁹ Treballats en el capítol anterior. Aquests estudis van ser durament criticats per la incapacitat de concebre les xarxes personals dels individus més enllà del barri.

àmbit de socialització més per a les agrupacions socials dels individus i la construcció del seu *habitus*³⁰.

2.2.3. La cohesió, l'ordre social i els límits de la comunitat

L'any 1965, els sociòlegs Norbert Elias i John L. Scotson van publicar, *The established and the outsiders: A Sociological Enquiry into Community Problems*. L'obra prenia com a objecte d'estudi una comunitat fictícia anomenada Winston Parva, en la qual s'estudiaria la relació entre comunitats de veïns, dividint aquests en el grup d'*establerts* i el de *forasters*. El treball quedaria recollit per Norbert Elias en l'article *Ensayo acerca de las relaciones entre establecidos y forasteros* (2003).

En aquest article, l'autor parla del cas de Winston Parva com un barri on existeix una relació de poder evident entre dos grups de residents, aparentment iguals pel que fa als marcadors social de diferència (origen, classe o ètnia), però diferenciats entre sí per la longevitat de la seva residència a la comunitat. S'estableix una relació de poder i, aquest, el determina en bona part el grau d'associació, la longevitat d'aquesta, així com el nivell de cohesió interna i control comunal. Segons Elias, la idea bàsica de la correlació entre forasters i establerts es basa en el fet que la *cohesió social és poder*, i que la diferència entre els graus de cohesió permet excloure els forasters de les posicions socials amb més potencial de poder. Cal remarcar, però, que Elias detecta a Winston Parva un ambient de tensió i conflicte entre grups molt fort i visible. Per tant, caldrà salvar les distàncies amb els veïns de Ciutat Meridiana³¹, però l'aportació de Norbert Elías serà una referència en aquest treball en la mesura en que la frontera entre “los primeros” i la resta de veïns ve donada també pel pes del sentit de *comunitat* en la vida dels diferents individus. En termes de l'anàlisi “figuracional” que proposa Elias³², cada grup representarà una “configuració”, i serà la longitud i complexitat de les cadenes d'interrelació entre individus les que diferenciaran un grup de veïns de l'altre. És en aquest sentit, doncs, on el component temporal de les relacions entre individus prendrà una importància cabdal:

“Una vez más, se recuerda la necesidad de reconstituir el carácter temporal de los grupos y de sus relaciones como procesos con una sucesión en el tiempo si queremos entender las fronteras que los individuos establecen al distinguir entre un

³⁰ Wessendorf es nodreix del concepte de “social milieu”: collectivities based on shared values and attitudes towards life, shared aspirations and ways of carrying oneself. A social milieu can, for example, be a group of youngsters with the same fashion and music taste, or people with the same political orientation and similar lifestyles. Importantly, social milieus often include people who are unknown to each other; they are thus more widely defined than social networks. Furthermore, they can be local but also go beyond the locality (Wessendorf 2014: 12)

³¹ En aquest treball no s'analitzen les relacions entre veïns nous i vells en tant a relacions de poder, sinó que ens fixarem en la percepció dels veïns nouvinguts per part d'un grup d'*establerts* (“los primeros”), centrada en la diferència entre *participants* i *no-participants* de la vida comunitària.

³² L'anàlisi figuracional d'Elias planteja un trencament amb (1) la separació disciplinar en ciències socials i (2) la dicotomia clàssica entre societat i individu. A través del concepte de *figuració* Elias posa l'accent en els processos que tenen lloc entre individus interdependents. (Capdevielle, 2012)

grupo al que se refieren como 'nosotros' y otro al que se refieren como 'ellos'" (Elias 2003:248)

El que posa de relleu Elias, per sobre de la naturalesa dels prejudicis i les estigmatitzacions entre grups, és la necessitat d'abordar les condicions estructurals que afavoreixen l'existència d'una posició de poder d'uns respecte altres. En el cas de Winston Parva és el diferencial d'integració i cohesió el que determina les relacions de poder. En el cas dels establerts, el sentit de pertinença i de prestigi es troba lligat a la vida comunal i la seva posició de guardians de les normes comunes tradicionals. Al mateix temps, aquesta cohesió és el que permet tancar files respecte els *atacs externs* (forasters, desintegració, conflictes), un recurs que la població forastera no té.

L'anàlisi de Norbert Elias gairebé ens porta a qüestionar el concepte de prejudici "racial" o "ètnic". El prejudici, diu, no el determina la diferència fenotípica ni l'aspecte, sinó el conjunt de relacions de poder que s'estableixen entre grups i que hem explicat anteriorment. En tot cas, la diferència racial contribuirà a identificar el grup de forasters però, al mateix temps, en cas que no existeixin diferències visibles entre l'aspecte d'uns i altres, sempre es trobarà un marcador adient. En paraules d'Elias,

"en consecuencia, a pesar de que las diferencias en apariencia física y otros aspectos biológicos a los que nos referimos como «raciales» están presentes en estos casos, la sociodinámica de la relación entre grupos ligados entre sí como establecidos y forasteros viene determinada por la forma de su vínculo, no por ninguna de las características que poseen los grupos afectados con independencia de ella."(Elias, 2003:233).

Finalment, a ulls dels establerts, en el procés mitjançant el qual el grup de forasters és diferenciat, aquest és vist de forma col·lectiva com a *anòmic*, ja que els individus que conformen aquest grup representen un atac a les normes i tabús col·lectius. Per tant, el contacte dels establerts amb els forasters comporta un risc de "contaminació" dels individus purs envers la perversió dels forasters. Aquesta aportació particular d'Elias sobre les relacions entre establerts i forasters ha estat la que en bona part ha permès recuperar l'autor recentment. En la línia dels estudis sobre diversitat i comunitat urbana que busquen allunyar-se del pes de l'*ètnicitat* com a categoria dominant de diferenciació, Elias és recuperat en la mesura en que dóna pes al trencament o l'amenaça a l'ordre social establert com a delimitador de la frontera entre el *nosaltres* i l'*altre*. (Wessendorf 2014).

2.2.4. Narratives de la pertinença: el component temporal i la nostàlgia.

L'aportació de Norbert Elias ha estat qüestionada en els darrers anys a través dels debats sorgits al voltant de la *pertinença* i el sentiment d'identitat respecte un espai concret. Les preguntes sobre el rol que juga el barri en les relacions personals dels seus habitants sovint ha trobat resposta en el component temporal de la comunitat. En el cas d'Elias, la qüestió sobre per què

els establerts de Winston Parva estigmatitzen i menystenen el grup de forasters no es pot entendre sense abordar el fet que els individus s'identifiquen amb un *nosaltres* i estableixen una frontera amb els *altres*, un procés sostingut per un teixit i estructura de grup ben definits, fonamentats en una experiència comú, records, vincles i aversions compartits; en paraules de l'autor, "No es posible entender las razones y significado del pronombre personal «nosotros» con el que se referían a sí mismos obviando esta dimensión diacrónica de grupo" (Elias, 2003:240). En el cas dels veïns de Ciutat Meridiana, al mateix temps, el component temporal de la comunitat pren força al contraposar-se les experiències comunitàries passades amb les del present, fet que ens porta a enfocar l'estudi en la línia d'Elias.

Tot i que el component temporal de la pertinença és quelcom innegable, en els darrers anys s'ha posat en qüestió el fet que la residència al llarg del temps sigui l'únic element contemplat per aquells que afirmen "pertànyer" a un lloc. En aquesta línia, Mike Savage (2010) distingeix la pertinença que aflora del fet de residir *-dwelling-* a un lloc, de la pertinença "elegida" *-elective belonging-* per alguns sectors de la classe mitjana. Més concretament, la primera es refereix a l'assumpció, construïda a la pràctica però també emocionalment, de pertànyer al lloc on ha esdevingut particularment la vida d'algú. La segona, afegeix un component discursiu a la pertinença, i fa referència a aquella pertinença la qual, després d'un procés de desplaçament, revesteix estèticament un lloc i l'emmotlla a la decisió racional del subjecte de pertànyer-hi. En paraules de Savage, l'*elective belonging* és:

"the way that middle class people claimed moral rights over place through their capacity to move to, and put down roots in, a specific place which was not just functionally important to them but which also mattered symbolically." (Savage, 2010:116).

Segons Savage, existeix un factor determinant de la pertinença a un lloc, que no parteix de la continuïtat, la permanència o la història viscuda en aquest, sinó que es deu al relat simbòlic que acompanya la seva elecció com a lloc de residència. D'aquesta manera, el *lloc* es constitueix com una elecció, envers a les qualitats innates que les narratives clàssiques li acostumaven a atribuir.

"In this last account, place is articulated almost as a form of consumer choice, in partial contrast to the aesthetic and at times ethical accounts found above (...) These 'strangers' are united in their wide-ranging cultural geography, the recognition that they can chose to live in one amongst other places, and that this choice is highly telling and evocative and ultimately identifies them. And, like the stranger, they never fully feel they belong, even whilst making strident claims to place". (Savage, 2008:153)

Com hem vist, Savage es refereix a la *pertinença elegida* en tant a tret atribuït a la classe mitjana, per tant, incorpora la variable de classe a l'estudi de la composició actual de les ciutats i assumeix que es fa necessari analitzar les formes de mobilitat i residència en base a

l'espacialització de les classes (Savage, 2010), així com els processos de diferenciació i estratificació social que porten els individus a pertànyer a un lloc o altre.

En posar l'accent en el discurs i el relat dels entrevistats, *l'elective belonging* es distancia del discurs de la "pèrdua de la comunitat" i la història viscuda i, aquest fet, el condueix a posar-lo en contraposició amb la *nostàlgia* respecte el passat. Així doncs, mentre en el relat nostàlgic la pertinença al lloc de residència s'envolta d'un passat "màgic", en el cas de la pertinença *elegida*, el lloc de residència encarna aquestes qualitats màgiques i forma part d'un paisatge ideal.

"We were struck by the dominance of an aesthetic and ethical relationship to place which we termed "elective belonging". This invoked the joys, delights and passions for landscape. Far from lamenting the loss of community, most people we interviewed waxed lyrical about where they lived. Having moved to a place with which they had few, if any, prior connections, for a variety of pragmatic and symbolic reasons, they came to be highly vested in it" (Savage, 2010:117)

En els treballs centrats en la *pèrdua de la comunitat i la cohesió social*, la *nostàlgia* hi és present en tant el relat al voltant d'un passat d'interacció social fortament apreciat, el qual l'avui ha allunyat cultural i simbòlicament. Malgrat els esforços de Savage per diferenciar una *pertinença elegida*, racional i premeditada, vers una pertinença emocional, generada a partir de la persistència al lloc, *l'elective belonging* no prescindeix del tot de la *nostàlgia*. Aquesta, en aquest cas, adquireix un paper de reforç discursiu: sorgeix en el discurs entre iguals (*middle-class neighbours*) com una forma de crear fronteres; crea un grup de "nosaltres" que recorda, en oposició als nouvinguts que no ho poden fer i, al mateix temps, esdevé un recurs per fer front a la moral del "altres". Llegint la *nostàlgia* en aquests termes, la comunitat es pot representar en tant a cohesionada i unificada. La *nostàlgia* apareixeria aquí "no com una declaració específica sobre com acostumava a ser la comunitat, sinó com un record sobre les diferents formes de crear relacions socials locals". (Savage,2008)

Malgrat que aquí he cregut interessant no passar per alt l'aportació de Savage, a priori considero que la pertinença dels veïns estudiats del carrer Agudes al barri manté una correspondència clara amb la proposta de Norbert Elias. Com veurem en l'etnografia, aquesta premissa la sosté, en primer lloc, el fet que el component temporal i la *nostàlgia* juguen un paper destacat en el relat local i, en segon lloc, pel fet que *l'elective belonging* conté un factor de classe que l'identifica amb una classe mitjana que ha pogut elegir el seu lloc de residència, característica que, al meu entendre, no es pot atribuir als veïns del carrer Agudes.

3. APROXIMACIÓ AL CONTEXT D'ESTUDI

3.1. Ciutat Meridiana, una vella “nova construcció”.

Imatge 1. Placa situada a la façana del bloc del carrer Agudes, indica que l'edifici va ser construït en el marc d'un programa de vivenda protegida. Fotografia presa per l'autora.

El paisatge actual de Ciutat Meridiana i la seva composició urbanística es deu directament a les polítiques d'habitatge de darreries del franquisme, les quals van motivar-ne la construcció. Lluny de ser un fet anecdòtic per descriure l'estètica actual del barri, aproximar-nos al context social i econòmic de construcció dels polígons de vivenda com Ciutat Meridiana és necessari per a comprendre'n la composició social actual. Per altra banda, l'èmfasi de l'etnografia en el sector de veïns més antics del bloc de pisos del carrer Agudes fa adient descriure el context que en bona mesura va condicionar l'assentament d'aquests veïns al barri, així com les seves trajectòries vitals.

Les dècades del 1960 i 1970 es van caracteritzar pel creixement urbanístic explosiu de la primera corona de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, la qual va venir acompanyada per una gran especulació, promoguda i fomentada per les autoritats centrals i els agents locals. En aquest context, Ciutat Meridiana va ser construïda sota la iniciativa privada de grans famílies catalanes en el període comprès entre 1963 i 1971, en els terrenys abruptes i humits de la zona coneguda com la Torre del Baró. Fins el 1960, la tinença d'habitatges en propietat s'associava a contextos rurals i era un fet minoritari a la ciutat de Barcelona³³ (Módenes 2015). Tanmateix, el patró va canviar radicalment quan la població immigrant va començar ocupar majoritàriament pisos de propietat. La causa d'aquest canvi de tendència requeia en les polítiques d'habitatge del règim franquista el qual, amb finalitats especulatives, incentivava la propietat com a instrument de gestió social, com una via de generació ràpida de plusvàlues que, a més, permetia resoldre l'enorme demanda residencial urbana que la migració interna massiva plantejava a tot Espanya (Módenes 2015). Les polítiques que inspiraren la creació de Ciutat Meridiana promovien una

³³Tal i com detalla Módenes (2015), els habitatges en propietat l'any 1960 a Barcelona superaven per poc el 10%.

“societat de propietaris” a partir de programes de Vivenda de Protecció Oficial basats en la venda d’habitatge i la creació d’un *proletariat propietari* (Palomera 2013)³⁴. Als polígons de nova construcció, tal i com explica Jaime Palomera, s’hi va allotjar un gruix de gent que deixava enrere les condicions precàries d’habitatge en les quals s’havia instal·lat a Barcelona després d’immigrar a Catalunya. Partint d’un context inicial marcat per la precarietat i la pobresa, doncs, l’adquisició d’un pis en propietat es podia considerar una forma d’*ascens social*. Al mateix temps, tal i com es fa palès en la cita següent, es donava sortida als problemes d’*infrahabitatge* existents a la ciutat de Barcelona:

“The alleged aim was to provide housing for the working-class migrants who had left rural areas of Spain (Andalusia, Aragon, Navarre) and had been living for several years in conditions that were officially demonized and deemed as ‘anti-hygienic’: mostly in informal shantytowns, but also in rented rooms, stables and caves in the hilly parts of the city” (Palomera 2014:8).

En termes urbanístics i arquitectònics, el barri de Ciutat Meridiana en les primeres dècades posteriors a la seva construcció presentava les característiques pròpies d’un polígon residencial nascut de les polítiques especulatives del règim franquista: altes deficiències d’equipaments, baixa qualitat constructiva i accessibilitat gairebé inexistent (García-Almirall 2010)³⁵. Algunes d’aquestes deficiències ja s’havien fet evidents en altres barris amb característiques similars a la ciutat de Barcelona. La precarietat constructiva i arquitectònica era un tret distintiu del fenomen dels polígons de vivenda, el qual en alguns casos s’havia arribat a batejar com a *barraquisme vertical* (Tatjer 2016). En un article anomenat *El amazacotamiento*, escrit per F. Candel l’any 1965, l’autor es refereix als barris de nova construcció a través de descripcions com aquesta:

“Como hoy se tiende a que estas nuevas edificaciones sean de propiedad particular y no de alquileres eternos, se confía en que el propietario subsanará todas las deficiencias que encuentre, desde un embaldosado feo a unas puertas que no encaja pasando por unas paredes onduladas y unos techos agrietados. En estas viviendas, cada día tienes algo que arreglar. Probablemente esto hace que le tomes más cariño a esta casa pachuchua y delicada a la que hay que tratar con exquisiteces de enfermo. Algunos, luego de ímprobos esfuerzos, superan la mezquindad de su construcción y llegan a hacer aquello bastante íntimo y habitable.” (Candel 1965:6)

Més enllà de la literatura de l’època, la precarietat de les construccions de Ciutat Meridiana ha estat un element reviscut per alguns informants d’aquest treball durant les entrevistes. En el cas de Ciutat Meridiana, a més, el fort pendent del terreny accentuava les mancances en l’accessibilitat i transport públic. Les deficiències constructives dels pisos es recorden sobretot pel fet de dificultar el procés d’assentament al barri per part de dones i homes joves, els quals en

³⁴ L’antropòleg Jaime Palomera (2013) analitza el mercat immobiliari espanyol de darreries del franquisme en base al nexa entre les polítiques d’habitatge, el desenvolupament d’un sector financer vinculat a la construcció i les formes de reproducció i (des)organització de les capes més desfavorides de la societat, sobretot, a través del que anomena ‘homeownership culture’. (Palomera 2013:3)

³⁵En el cas de Ciutat Meridiana, els edificis es van construir en uns terrenys descartats com a futur cementiri a causa de l’elevada humitat.

el marc del seu procés migratori buscaven trobar a Ciutat Meridiana la llar on formar una família. Aquest fet ha aparegut en els relats dels veïns/es a través de records i anècdotes, com la recollida en el paràgraf següent:

[Reme] No me gustó el piso porque me daba en la esquina y... como estaba tan mal hecho.... Y después cuando llegó el invierno tenía tanta humedad.... Vinieron los de la constructora y te decían que era condensación, que era de los guisados tan fuertes que hacíamos. Yo cocino pa' mi sola! (...) Sí sí! si es que era de risa eh? Yo digo "pero condensación de qué?! Yo estoy sola, mi marido viene solo por las noches. Yo no hago guisos fuertes, si yo como yo sola, pa' la noche para hacer una verdura donde está la condensación?".³⁶

Com veurem en el relat etnogràfic, les mancances d'equipaments i infraestructures al barri van condicionar les dinàmiques veïnals i la sociabilitat quotidiana dels qui avui encara són veïns i veïnes de Ciutat Meridiana. Malgrat l'existència d'una configuració urbanística i arquitectònica que aparentment havia de promoure l'alienació i l'aïllament dels veïns, Ciutat Meridiana ràpidament es convertiria en un receptacle de vida col·lectiva i teixit social³⁷. El contacte social venia acompanyat d'algunes condicions físiques com la manca d'intimitat, derivada de les mancances en la construcció dels pisos. En aquest sentit, resulta interessant recuperar els escrits de Candel referint-se a la falta d'aïllament dels elements constructius, fet que he pogut constatar durant les meves estades al barri :

"De lo que más adolecen las viviendas de los suburbios dirigidos, nacidas con relativa rapidez por necesidades perentorias, es de una falta de intimidad absoluta. Se está en ellas como desnudo. Todo lo ves y todo lo oyes. Todos te ven y todos te oyen. Las radios, las televisiones, el taconeo de los zapatos. En el silencio de la noche, hasta los interruptores de la luz del vecino del piso de arriba oyes perfectamente. No digamos las cadenas del water, el agua de la ducha, los ronquidos de los que duermen, las toses del enfermo, etc. Las peleas y gritos familiares son indisimulables. Se dirá que por los precios pagados por esas casas, cien mil pesetas como mínimo, no es posible poner un ladrillo más, menos cualquier recurso aislante." (Candel 1965:6)

A partir dels anys 80, la construcció al barri de Ciutat Meridiana es va frenar en sec, fet que ens condueix directament fins a l'aspecte actual.

Els paràgrafs anteriors contextualitzen el patró residencial de la immigració dels anys seixanta. Com hem vist, aquest es caracteritza pel fet que la població nouvinguda no ocupés parc d'habitatge antic de la ciutat de Barcelona, sinó que s'establís massivament en habitatges llavors nous però de molt baixa qualitat. En aquest sentit, la qualitat dels immobles la determinen alguns elements físics com el número de peces (habitacions), la disponibilitat d'aigua corrent i la presència de WC, dutxa o banyera, calefacció (Módenes 2015). A tall d'exemple, crida l'atenció el fet que, si bé més del 90% dels pisos de Ciutat Meridiana tenen entre 46 i 75 metres

³⁶ Fragment d'una entrevista realitzada durant el treball de camp.

³⁷ Sobre el passat i present de Ciutat Meridiana és recomanable consultar el projecte en línia "La ciudad imaginaria", citat a la bibliografia.

quadrats, més del 60% tenen 4 i 5 habitacions. Per altra banda, segons el cens del 2001, el 59% dels habitatges no disposaven d'ascensor, un fet destacable si tenim en compte que més del 95% dels edificis tenen més de 6 plantes (Garcia-Almirall 2010).

A la precarietat constructiva inicial s'hi ha de sumar un envelliment dels edificis que no va venir acompanyat de millores. Tal i com afirma Módenes, “la socialització dels immigrants i de la seva descendència (catalana) es va fer en un context residencial de mala qualitat residencial i urbanística, que possiblement ha marcat les seves trajectòries posteriors, no sols residencials” (Módenes 2015: 131)

D'acord amb la seva condició de propietaris, alguns veïns de Ciutat Meridiana (a l'etnografia autoanomenats “los primeros”) han persistit “immòbils” al barri que els va acollir i hi han envellit, juntament amb un parc d'habitatges el qual avui respon a paràmetres de qualitat propis de quatre o cinc dècades enrere (Módenes, 2015). En l'etnografia, veurem com la relació de propietat amb els seus pisos no és l'únic motiu pel qual els veïns de Ciutat Meridiana persisteixen al barri. Tanmateix, el context de construcció i compra dels habitatges del barri ens dona una possible explicació de per què els veïns i veïnes de “los primeros”, precisament quan el seu cicle vital hauria demanat habitatges de més qualitat, romanen encara al barri.

3.2. La població de Ciutat Meridiana d'ahir i d'avui

En el marc dels estudis demogràfics sobre migracions a Catalunya, aquestes s'han considerat singulars pel caràcter episòdic i abrupte de les “grans onades”, tant de les arribades entre els anys cinquanta i setanta o, ja en la frontissa del canvi de segle, les que provenien d'altres països (Ortega-Rivera i Solana 2015). Com intentaré deixar palès en aquest capítol, les transformacions succeïdes en la població de Ciutat Meridiana, des de la seva construcció fins avui, han estat estretament vinculades a aquestes grans onades. Cal destacar que, si mirem en perspectiva el conjunt de la població de Ciutat Meridiana dels últims cinquanta anys i especialment fins la crisi econòmica de 2008, les persones nouvingudes a Barcelona han tendit a reproduir l'estratificació espacial i social de la ciutat. Al llarg dels anys Ciutat Meridiana s'ha consolidat com a barri obrer, avui amb una població ètnicament heterogènia, fet que ens permet parlar de *barri multicultural* o *barri d'immigrants*. (Torres 2009).

En primer lloc, per contextualitzar Ciutat Meridiana cal partir de la dècada dels anys seixanta del segle XX, una dècada que es caracteritza per l'arribada a Catalunya de 670.000 persones provinents de la resta de l'estat espanyol (Domingo et al. 2015). En aquest període es va produir la construcció de Ciutat Meridiana, així com la migració de bona part dels entrevistats en

l'etnografia, des de les seves regions d'origen fins a Catalunya³⁸. Aquest moment històric és clau per a entendre alguns aspectes culturals i socioeconòmics de la Catalunya actual i es considera d'excepcionalitat migratòria, tant pel volum i la intensitat dels desplaçaments de població entre regions com per la seva estructura espacial. En aquest context, Catalunya va ser la zona d'Espanya que va rebre més entrades de població, entre les quals cal destacar el pes de la població andalusa, que va representar més de la meitat del total de la immigració rebuda per Catalunya (400.000 entrades entre 1964 i 1968). Altres regions d'origen destacades van ser Extremadura i Castella-la Manxa, seguides de Castella i Lleó i Aragó (Ortega-Rivera i Solana 2015). A Barcelona, com hem vist amb detall en el capítol anterior, la creixent arribada de població durant la dècada dels seixanta, juntament amb el "reallotjament" d'aquella que ja ho havia fet en dècades anteriors i que vivia en condicions d'infra-habitatge en altres zones de la ciutat, van motivar la creació de barris perifèrics com Ciutat Meridiana.

Després del període descrit anteriorment, Ortega-Rivera i Solana distingeixen certes discontinuïtats o ruptures en el decurs dels últims cinquanta anys. A mitjan anys setanta les migracions interregionals van perdre protagonisme fins que els anys vuitanta i noranta es van consolidar els fluxos migratoris de retorn i les migracions interregionals de curta distància i per motius residencials.

A mitjan anys noranta, Catalunya i Espanya es consoliden com a país "receptor" i en aquest període trobem l'arribada massiva d'immigració procedent de països del sud global. Territorialment, el centre urbà de Barcelona (Ciutat Vella), fins a la dècada dels 90, havia estat un lloc d'arribada i assentament de població estrangera. Sense variar aquesta situació, el patró que es reproduïx a partir de llavors és la presència creixent de població extracomunitària en els barris obrers de la perifèria com Ciutat Meridiana, construïts precisament en consonància amb els processos migratoris interns anteriors (Bayona; López 2011).

Si seguim les tesis de l'antropòleg Jaime Palomera, va ser aquesta onada migratòria, juntament amb la *bombolla immobiliària* de final de la dècada dels noranta i inicis dels 2000, el fenomen que va comportar una major transformació residencial a Ciutat Meridiana. Malgrat trobar-se generalment a les capes més empobrides de la societat pel que fa a condicions laborals i socioeconòmiques, l'arribada d'immigració a finals de la dècada dels noranta es consolidava paral·lelament a un procés de *bombolla immobiliària* basada en la l'oferiment massiu i descontrolat de crèdit per a l'adquisició d'immobles, la qual permetria a la població nouvinguda convertir-se en *propietaris*, deixar enrere els lloguers precaris del centre de la ciutat i traslladar-

³⁸La majoria de les entrevistats al treball resideixen al barri des de finals dels anys 60 seixanta, tal i com es pot consultar a les fitxes dels annexos. Tot i així, alguns d'ells ja residien des de feia pocs anys a Barcelona, però sense disposar d'una residència fixa.

se a viure a la perifèria. Tal i com afirma Palomera, es va propagar entre les comunitats immigrants la idea de Ciutat Meridiana en tant a "barri accessible":

"the spectacular growth of this 'migrant demand', combined with the spread of credit and the apparently unstoppable increase in property values created a general feeling of opportunity for social mobility in a place like Ciutat Meridiana" (Palomera 2014:10)

Tanmateix, rere el miratge d'una població immigrant que abraçava la *classe-mitjana* a través de l'adquisició d'una vivenda en propietat, a Ciutat Meridiana trobem pràctiques residencials precàries. Tal i com explica Palomera, un fenomen àmpliament esdevingut al barri va ser el de la massificació dels pisos adquirits per població nouvinguda, ja que moltes famílies van llogar les habitacions de casa seva per poder fer front als pagaments de la hipoteca.

En segon lloc, en el cas de Ciutat Meridiana, aquest procés vindria acompanyat de l'èxode massiu de població "autòctona" (la població arribada els anys seixanta), la qual utilitzaria la venda del seu pis vell com a garantia per adquirir una hipoteca i marxar a viure a barris de Barcelona considerats més atractius (Palomera 2014). Aquesta descripció concorda amb els relats personals de les persones que prenen part en l'etnografia, quan es refereixen a l'èxode dels veïns més antics. Segons les persones entrevistades, *ir a mejorar*³⁹ va ser l'opció triada per molts veïns i veïnes del barri, els quals decidien marxar a viure a barris limítrofs de Ciutat Meridiana, com el centre de Nou-Barris, Can Cuiàs o Montcada i Reixach.

La confluència d'aquests dos fenòmens va propiciar de forma ràpida i brusca un procés de *substitució* de població al barri, així com l'aparició d'una divisió creixent entre "vells" i "nous" veïns. Les dades estadístiques reflecteixen aquesta ràpida transformació; com es veu en la taula 1, el percentatge de població estrangera a Ciutat Meridiana va créixer des de l'1,7% fins al 37,5 en 9 anys:

Taula 1. Percentatge de població de nacionalitat estrangera a la zona estadística de Ciutat Meridiana- Vallbona.

Any	2000	2004	2007	2009
Percentatge (%)	1,7	16,1	26,7	37,5

Font: Servei d'estadística de l'Ajuntament de Barcelona

A través de la veu dels entrevistats, aquest període apareix com un punt d'inflexió pel que fa als discursos sobre convivència veïnal⁴⁰, ja que aquesta és una de les etapes on s'evidencien les

³⁹Expressió utilitzada per una veïna de Ciutat Meridiana durant el treball de camp.

⁴⁰ Ha estat un fet usual el fet que els veïns més antics associïn aquest període amb un increment de la conflictivitat en la convivència veïnal, amb especial atenció a les baralles i disputes familiars i l'augment de la brutícia en espais comunitaris. Les percepcions respecte l'arribada de població estrangera i el seu impacte sobre la població que ja hi residia, com veurem, incorporen les referències a *negros, morenos o gente de color* al relat sobre la vida al bloc

tensions i conflictes derivades de l'arribada de població estrangera a un context de marcada homogeneïtat pel que fa a l'origen cultural. En l'etnografia, posaré l'accent en les percepcions autòctones sobre la *pèrdua de la comunitat*. En aquest procés, les tensions i conflictes vénen donats per la diferència entre les relacions materials i simbòliques dels diferents individus amb el barri i els seus espais, en la línia de l'aportació de Palomera:

“The erosion of the social fabric is expressed through small forms of tension, not so much in the public space (a field of study that is perhaps given excessive preeminence in social sciences) as in the communal stairwells inside the blocks: a space of coexistence where neighbors are forced to interact. Conflicts emerge not only on an everyday basis, but also in the decision-making process that affects the organization of that space.” (Palomera 2014:15)

De la mateixa manera que la *bombolla immobiliària* va trobar a Ciutat Meridiana un terreny on penetrar amb força, la seva posterior fallida i la crisi financera del 2008 van impactar fortament sobre la població del barri, sobretot, pel que fa als nivells d'atur. D'aquesta manera, des de l'any 2012 fins avui, les taxes d'atur a Ciutat Meridiana doblen la mitjana de la Ciutat de Barcelona, tot i que han minvat des del seu punt màxim (20% de població) entre els anys 2013 i 2014⁴¹. L'empobriment de la població de Ciutat Meridiana ha estat un fenomen reflectit en les xifres sobre renda familiar disponible per càpita⁴² respecte la mitjana de la població de Barcelona, tal i com podem veure a la taula següent:

Taula 2. Evolució de l'IRFD per càpita de Ciutat Meridiana entre 200 i 2015 respecte el conjunt de la ciutat de Barcelona.

Any	2000	2005	2008	2011	2013	2015
Barcelona	100	100	100	100	100	100
Ciutat Meridiana	56,7	57,7	58,8	50,5	43,2	34,5

Font: Servei d'estadística de l'Ajuntament de Barcelona

En aquest context, van proliferar els impagament de les hipoteques i en conseqüència els desnonaments; el barri va arribar a l'imaginari social del conjunt de població a través de reportatges periodístics⁴³ que en destacaven les xifres rècord de desnonaments, tant en quantitat com en concentració geogràfica, i el van rebatejar com a “Villa desahucio”⁴⁴. Per altra banda, el 2015 es fa públic que Ciutat Meridiana ocupa l'última posició pel que fa a la renda per càpita dels barris de Barcelona, sent la seva set vegades inferior a la del barri de Pedralbes (Ajuntament

⁴¹ Segons dades estadístiques del Departament d'estadística de l'Ajuntament de Barcelona.

⁴² Aquesta macromagnitud s'introdueix a Barcelona l'any 2007, amb la finalitat de mesurar els “ingressos de què disposen els residents d'un territori per destinar-los a consum o a estalvi”. (Ajuntament de Barcelona, 2007) Tot i així, els anys posteriors s'ha actualitzat l'indicador incloent-hi nous paràmetres d'indicació de la desigualtat territorial, així com d'altres variables: la situació laboral i la titulació acadèmica de la població resident, l'evolució i la potència del parc de turismes en propietat de persones físiques i els preus del mercat immobiliari residencial de segona mà. (Ajuntament de Barcelona, 2016)

⁴³ La premsa va donar àmplia cobertura als processos de desnonaments, les mobilitzacions veïnals que els aturaven i aprofitaven per presentar reportatges sobre la precarietat econòmica i el descontentament del veïns/es del barri.

⁴⁴ “Ciutat Meridiana, Ciutat Desahucio” (El País, 22/07/2012).

http://ccaa.elpais.com/ccaa/2012/07/21/catalunya/1342895388_879265.html

de Barcelona, 2016). Aquest fet, ha inclòs el Ciutat Meridiana en el conjunt de relats periodístics i de denúncia social al voltant de les desigualtats econòmiques i l'anomenada *bretxa social* a la ciutat de Barcelona⁴⁵.

Segons un informe de l'Institut de Govern i Polítiques Públiques (IGOP), en els anys posteriors a la crisi econòmica a Ciutat Meridiana s'ha accentuat la concentració de problemes socials:

“L'eclosió del fenomen dels desnonaments en el barri ha provocat la proliferació d'un gran nombre de pisos buits que estan sent reocupats per les persones desallotjades i per altres nouvingudes, accentuant-se els problemes convivencials entre els residents en situació regular i els que no ho estan. La forta presència de població estrangera en un barri tant aïllat i on es concentren tants problemes ha generat la consciència en les administracions que “Ciutat Meridiana és un autèntic polvorí”. Altra cosa és fins a quin punt aquest “polvorí” ve provocat per la coexistència en el barri de poblacions d'origen divers o, com diu una de les persones entrevistades, “per la competència en el repartiment de la misèria.” (IGOP, 2012) .

Al mateix temps, però, destaca la força de les mobilitzacions veïnals que treballen per contrarestar les diferents situacions de vulnerabilitat social i econòmica. En aquest sentit, el barri arran de la crisi econòmica ha vist néixer noves formes d'organització i acció política a través de nous moviments socials que han creat teixit social a la vegada que han “empoderat els desposseïts”. Aquestes iniciatives han arrelat al barri amb la finalitat de protestar contra les retallades i les privatitzacions en els serveis públics, contrarestar la indulgència dels poders públics en el conflicte dels desnonaments o crear alternatives col·lectives a l'empobriment de la població. (Blanco i León 2016)

3.3. El bloc del carrer Agudes

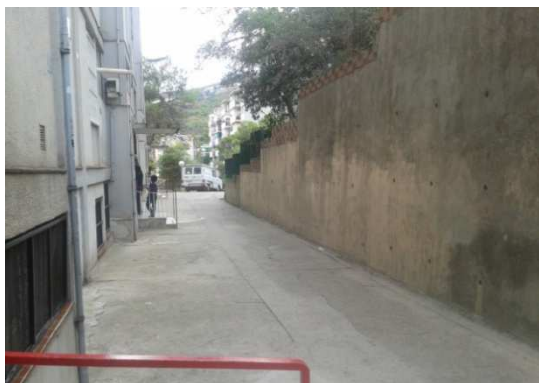
Imatge 2. Imatge aèria de Ciutat Meridiana. Els punts blancs ressegueixen el traçat del carrer Agudes i delimiten la zona del barri on queda el bloc estudiat.

⁴⁵ “La bretxa social s'eixampla a Barcelona” (El País, 17/01/2016)
http://cat.elpais.com/cat/2016/01/17/catalunya/1453021878_803719.html

Quan parlem de Ciutat Meridiana, l'imaginari sobre els carrers propi de la ciutat de Barcelona es desdibuixa. Sobre el terreny, els carrers d'aquest barri responen a característiques pròpies d'una carretera que enfila la pendent de la muntanya. Si bé la pendent en la qual es troben els edificis es pot superar amb cotxe o autobús, el barri disposa d'un conjunt d'ascensors, escales mecàniques i d'un funicular, elements que resulten indispensables per la mobilitat dels veïns i veïnes⁴⁶. En el pla urbanístic desenvolupat per l'Ajuntament de Barcelona l'any 2006, es descriu Ciutat Meridiana com un barri on els pendents i les dificultats orogràfiques han condicionat negativament tota l'estructura urbanística, entre la qual destaquen els escassos espais útils per a la relació social. El document es refereix a l'estructura del barri com un "conjunt de blocs" els quals no sempre estan connectats entre ells:

"El tipus d'ordenació urbanística de Ciutat Meridiana, a base de blocs lineals i d'agrupacions de blocs puntuals, quasi sense zones verdes ni espais de relació pròpiament dits, fa que els espais compresos entre aquests blocs adquireixin una gran importància. En realitat, són dels pocs espais del barri que admeten una certa vida de relació, si més no a nivell de veïns d'un mateix bloc" (Ajuntament de Barcelona, 2006)

Molts trams de carrer queden connectats amb els diferents blocs a través d'escales o rampes. A l'espai comprès entre els carrers per on circulen els vehicles i les zones d'accés als blocs, hi predominen els parterres amb vegetació i zones on governa el gris del formigó. A la zona d'accés immediat als portals, també s'hi poden trobar alguns bancs de ferro encastats. Més enllà de les trobades dins l'escala o en el mateix replà, és en aquest espai on té lloc la interacció entre veïns.

Imatge 3. Visió de la zona d'accés al bloc del carrer Agudes on es desenvolupa l'etnografia. En la imatge, es veu l'espai de relació entre els veïns del bloc, comprèn la terrassa de ciment en la qual es distribueixen els quatre portals. Fotografia presa per l'autora.

⁴⁶Com he pogut constatar en l'etnografia, la mobilitat de la gent gran dins el barri i el seu accés a alguns serveis com l'ambulatori, l'església o l'escola d'adults depenen força del funcionament d'aquests mitjans de transport.

L'escenari d'aquesta etnografia és un bloc concret del carrer Agudes, el qual segueix l'estructura arquitectònica descrita anteriorment. Aquest, és un edifici constituït per quatre escales diferents. Tot i que les escales són autònomes les unes de les altres, alguns espais comunitaris, com els terrats, es gestionen a través d'una sola comunitat de veïns. Tenint en compte que l'edifici consta de 6 plantes⁴⁷ i que cada replà té dues portes, es calcula que al bloc del carrer Agudes en total hi ha 52 vivendes.

Qui són els veïns del carrer Agudes?

L'abast de l'etnografia s'ha trobat lluny de conèixer amb dades quantitatives qui ocupa cada un dels pisos. D'aquesta manera, entendrem aquí que la composició social del bloc del carrer Agudes està conformada per diferents grups de veïns/es, agrupats segons el criteri de l'autora i en base a la informació extreta de les entrevistes i les diferents impressions del treball de camp. En aquest punt, considero necessari referir-me a aquest procés d'identificació de grups com una construcció a mig camí entre les categories *emic* representades pels mateixos veïns i les meves pròpies percepcions. Si seguim les indicacions d'Atkinson i Hammersley (2001), les categories enumerades i descrites en aquest treball, per una banda, responen a conceptes analítics desenvolupats pels mateixos actors, com un recurs que permet examinar tals conceptes "com a evidències del coneixement, creences i accions localitzades dins d'estructures analítiques més generals" (Hammersley; Atkinson, 2001:229). Per l'altra, els grups han estat identificats per mi mateixa a través de la interrelació de coneixement general, allò observat, l'experiència personal i el coneixement adquirit a través de fonts documentals. Finalment, la classificació per grups dels veïns/es del bloc és la següent:

Població d'origen espanyol / "los primeros": Autoanomenats així pels mateixos actors en l'etnografia, aquest grup el conformen les persones que van comprar els pisos de Ciutat Meridiana a finals dels anys seixanta i inicis dels setanta del segle XX i han viscut des de llavors al barri. El grup el conformen homes i dones que superen els setanta-cinc anys d'edat i són pensionistes. Tot així, totes les dones entrevistades s'han dedicat al servei domèstic i algunes encara treballen en cases particulars de forma irregular. Cal destacar també que una bona part d'aquest grup, per la seva edat avançada, el conformen persones viudes que viuen soles.

⁴⁷Malgrat tenir cinc pisos d'alçada, el pendent sobre el qual estan construïts els blocs de Ciutat Meridiana els permeten tenir també uns baixos i una planta mitjançant la qual s'accedirà al nivell de blocs inferior, anomenada "planta jardí".

Segones i terceres generacions: Al llarg del treball de camp, com es recull en l'etnografia, s'ha detectat una lògica residencial de proximitat pel que fa a les xarxes familiars de "los primeros". Bona part dels veïns/es entrevistats viuen a prop dels seus fills i néts, tot i que no necessàriament ho fan al mateix bloc. Per tant, he suposat que un sector del bloc del carrer Agudes el formaran persones vinculades al barri a través de la família, majoritàriament, segones i terceres generacions.

Primera onada de migració estrangera: Alguns dels entrevistats formen part d'aquest grup pel fet d'haver arribat al bloc gràcies al context social i econòmic de finals de la dècada de 1990 i inicis dels 2000. En consonància amb el context migratori i econòmic descrit en punts anteriors, aquest grup el conformen persones procedents de països extracomunitaris (sobretot d'Amèrica Llatina, Marroc i Àfrica subsahariana) la majoria dels quals va adquirir un pis de propietat a Ciutat Meridiana gràcies a una hipoteca. Vist el context de crisi econòmica que es va viure a partir de l'any 2008, el qual comportà una onada de desnonaments per impagaments d'hipoteques, el grup el conformen persones amb una estabilitat laboral i econòmica que els ha permès fer front als pagaments. Alguns, com veurem en l'etnografia, avui han format una família, han arrelat al barri i/o hi han viscut un procés de reagrupament familiar. Totes les persones que formen part d'aquest grup i apareixen en l'etnografia reproduïxen un model socioeconòmic similar: els homes realitzen treballs de mà d'obra no qualificada a l'àrea metropolitana de Barcelona, mentre que les dones es dediquen al servei domèstic o en empreses de serveis de neteja.

Veïns/es arribats després del 2008: en el context posterior a la crisi financera de l'any 2008, el bloc del carrer Agudes ha acollit persones que s'hi han instal·lat provinents d'altres zones de Barcelona. En el marc del treball de camp, he pogut constatar l'existència de pisos, alguns dels quals ocupats il·legalment, en els quals resideixen persones de procedències diverses. Com veurem, la composició d'aquests pisos sovint és incerta a ulls dels veïns més antics. Tot i així, he observat la presència de pisos on hi viuen grups d'homes joves i de mitjana edat procedents de països extracomunitaris, així com parelles joves amb infants, també nouvingudes. Per últim, la presència d'aquest grup entre els veïns del bloc es pot viure com a "conflictiva" a nivell de convivència, sobretot, pel fet de no trobar-se a l'immoble amb una situació legal⁴⁸.

3.4. Aproximació a la metodologia emprada i el treball de camp

Aquest estudi és el resultat d'un treball de camp realitzat entre juny de 2016 i febrer de 2017 a l'entorn físic i social d'un bloc de pisos del carrer Agudes, al barri de Ciutat Meridiana de

⁴⁸ Com veurem en l'etnografia, la tinença d'un pis en propietat és un element distintiu entre veïns, es percep com un atribut a tenir en compte de cara a la convivència dins la comunitat.

Barcelona. Malgrat que el treball de camp intensiu va finalitzar el mes de febrer, el contacte amb els veïns del carrer Agudes no ha cessat i les visites esporàdiques s'han anat succeint gairebé fins a la data de redacció d'aquestes línies.

El fet que el treball s'hagi realitzat en aquest bloc concret del carrer Agudes es deu a la meua relació personal amb una de les veïnes del bloc, la Rufina, també present en l'etnografia. La relació de confiança que des de fa molts anys mantinc amb ella ha estat el que em va permetre accedir a primera instància a l'univers quotidià de la seva escala de veïns. En el moment en que vaig decidir iniciar aquest treball feia anys que no havia estat a Ciutat Meridiana. El mes de juny vaig realitzar una visita a la Rufina havent-la informat prèviament de les meves intencions de realitzar un treball sobre la "convivència veïnal" a Ciutat Meridiana. L'objectiu inicial va ser el de visitar-la a casa seva, passejar i deixar-me endur per la sorpresa de conèixer "allò que ella considerava que havia de conèixer". Així doncs, els primers dies de visites els vaig dedicar a caminar pels carrers del barri, seure als bancs i acompanyar la Rufina a les seves obligacions quotidianes. A partir d'aquí, les visites es van anar succeint fins el punt en el qual, sense avisar ningú, em presentava *al banco* del final del carrer i esperava que algú decidís sortir de casa seva i poguéssim parlar.

En els dies posteriors, vaig plantejar la possibilitat de realitzar entrevistes amb aquells veïns que anava coneixent. Cal dir que, quan parlo de "conèixer" els veïns/es, no em refereixo al mateix tipus de relació per a tots els casos. Si bé hi ha un grup de persones que s'ha mostrat molt oberta amb mi, no seria sincera si no admetés que el tracte amb altres veïns/es ha estat més superficial i que potser m'ha faltat temps i dedicació per arribar als nivells de confiança que he mantingut amb els primers. Aquest és un fet que irremeiablement queda reflectit en l'etnografia.

El gruix dels actors de l'etnografia són majoritàriament gent gran, un factor que, al meu entendre, ha contribuït a agilitzar la meua tasca. En primer lloc, gràcies a l'elevat grau d'interacció que mantenen els veïns més antics del bloc, gairebé a tots els entrevistats els vaig conèixer en els primers mesos del treball de camp. En aquest sentit, considero que la seva predisposició a explicar-me de forma precisa i sincera la seva vida ha estat elevada.

En segon lloc, les converses informals a l'espai públic es van succeir amb força facilitat, al meu entendre, gràcies al fet que els diàlegs al *banco* o als portals constitueixen un canal de comunicació que els veïns/es tenen molt integrat en les seves dinàmiques quotidianes. En uns mesos en els que no ha fet especialment fred, em dirigia a un grup de persones que semblaven buscar excuses d'on fos per estar assegudes al banc de la cantonada o al portal de casa seva. En tercer lloc, els intents de penetrar en la vida quotidiana dels veïns/es s'han produït amb èxit. Les persones grans del carrer Agudes disposen d'un radi d'actuació molt centralitzat al barri i, al

mateix temps, considero que les seves activitats diàries no estan sotmeses a un ritme frenètic, fet que facilitava les quedades i afavoria les condicions per a la meua presència.

Per altra banda, les facilitats per arribar al grup de veïns que després definiria com “los primeros”, considero que ha determinat potser més del que m’hagués agradat el contingut de l’etnografia. Per una banda, cal destacar que massa ràpidament em vaig adaptar a les facilitats que m’oferia la gent gran (disponibilitat de temps, familiaritat, sinceritat, empatia...) generant un desequilibri vers altres veïns amb els quals també m’interessava parlar i interactuar-hi. D’aquesta manera, veient la meua capacitat per arribar a un conjunt representatiu de persones pel que fa al conjunt dels veïns del bloc (una tasca que requeria temps i presència a l’edifici), vaig optar per encaminar el treball a la perspectiva de “los primeros”.

El període comprès entre octubre de 2016 i gener de 2017 ha estat el de més producció etnogràfica i en el que es concentren el gruix d’entrevistes i relats de camp. El mes de febrer de 2017 la Rufina i el seu marit em van acollir a casa seva i m’hi vaig instal·lar durant una setmana, dies en els quals em vaig dedicar a acompanyar-los en les seves tasques quotidianes i en els quals vaig presenciar altres episodis de la vida veïnal, com per exemple les trobades fortuïtes a l’autobús o en altres espais fora del carrer Agudes.

A més de l’observació participant, en total he realitzat 11 entrevistes en profunditat, la majoria a casa dels veïns i veïnes. Les entrevistes han estat converses llargues, la majoria de les quals han tingut dues temàtiques generals. Per una banda, bon part de les entrevistes s’iniciava amb un relat de vida dels entrevistats (lloc de naixement, el procés migratori, l’arribada al barri, la seva vida com a veïns/es, etc). Per l’altra, han estat freqüents les descripcions sobre els altres veïns/es del bloc i els episodis derivats de la convivència. En aquesta part, no han estat absents els judicis de valor, les especulacions sobre la vida dels altres i les queixes respecte alguns greuges derivats de la vida al barri. A mesura que s’anaven succeint les converses, he introduït en les meves preguntes elements comentats en altres ocasions i amb altres persones, un recurs que al meu entendre ha enriquit l’anàlisi d’un mateix fenomen a través d’accedir-hi des de relats diferents⁴⁹.

En la taula següent, tot i que als annexos hi incloc fitxes personals més detallades, realitzo una breu presentació dels entrevistats, a fi de poder veure en forma de llistat el conjunt de persones que prenen veu a través de les entrevistes⁵⁰:

⁴⁹ Com a exemple d’aquest procés destaco el relat sobre la revetlla de Sant Joan al carrer Agudes, descrit a l’epíleg etnogràfic.

⁵⁰ Alguns dels noms que apareixen en l’etnografia han estat substituïts per pseudònims.

	Entrevistats	Edat	Any d'arribada al bloc	Lloc de naixement
1	Rufina i Nicasio	75 aprox	1967	Extremadura
2	Reme	Setantena	1967	Andalusia
3	Ramona	Setantena	1967	Galicia
4	Milagros	86	1967	Madrid
5	Lucy i John	Trentena	2005	Nigèria
6	Jose F	73	1967	Andalusia
7	Jose G	50 aprox.	Nascut al bloc (en l'actualitat resideix en un altre bloc del barri)	Ciutat Meridiana
8	Jose T	Quarantena	Ha nascut i resideix a un altre bloc del barri. Manté vincles d'amistat amb alguns veïns del bloc.	Ciutat Meridiana
9	Dylsia	50-60	2003	Rep. Dominicana
10	Carlos i Patricia	Trentena	2005	Equador
11	Amalia i Pepe	Setantena	1970s	Andalusia

4. “¿QUIÉN ES TU HERMANA? LA VECINA MÁS CERCANA”. XARXES DE SUPORT QUOTIDIA D’AHIR I D’AVUI.

4.1. La comunitat “perduda”.

Si hi ha un element que uneix el bagatge personal dels residents al carrer Agudes de Ciutat Meridiana, aquest és el fet d’haver viscut un procés migratori. Tot i que es poden localitzar segones i terceres generacions dels primers residents al barri, el bloc del carrer Agudes, està conformat en gran mesura per població no nascuda al seu lloc de residència. En el procés etnogràfic, la migració ha aparegut en les converses amb els veïns com un fet cabdal en el seu itinerari vital. Tot i així, aquí l’accent el posem en el procés d’assentament i la conversió dels *immigrants* en residents o veïns. El relat dels entrevistats treu a la llum un conjunt d’estratègies de supervivència desenvolupades en el marc de la convivència veïnal i que responen a la manca de recursos materials i socials que comporta un procés migratori. Aquest procés, en la majoria dels entrevistats d’edat avançada es va dur a terme els anys seixanta i desencadenà la creació de la *comunitat perduda*, present en el relat nostàlgic sobre els primers anys de vida del carrer Agudes⁵¹.

4.1.1. Construir la comunitat de veïns.

La llunyania física de Ciutat Meridiana respecte altres zones residencials de Barcelona és una circumstància que va incrementar el valor de les relacions de proximitat residencial que tenien lloc al barri. Si recuperem l’aportació de Lomnitz presentada al marc teòric, en aquest capítol veurem com el conjunt dels veïns més antics, arribats a partir de la dècada dels anys seixanta, reunia els factors desencadenants de la confiança i les xarxes de reciprocitat: la proximitat social ideal, la proximitat física, la igualtat socioeconòmica i el coneixement mutu (Lomnitz, 1993).

La Remedios (Reme), va arribar a Ciutat Meridiana provinent d’un poble de la província de Màlaga l’any 1967, justament després de casar-se amb el seu marit. La Reme, en consonància amb la descripció de moltes de les seves veïnes, fa menció durant l’entrevista de l’estat d’aïllament personal en el que es trobava al arribar. Aquest aïllament, era propiciat pel fet que el

⁵¹ Les referències a la *comunitat perduda* i el caràcter nostàlgic de les narracions dels veïns es poden vincular a la voluntat, tal i com descriu Mike Savage, de construir discursivament una comunitat forta i cohesionada (Savage, 2008).

seu marit passés el dia treballant a Barcelona⁵² i, per altra banda, l'aïllament geogràfic del barri, tal i com recull aquest fragment d'entrevista:

[Reme] Bueno, pues era un barrio que no había nada, muchos pisos, bueno, muchos menos que hay ahora. La convivencia...bueno, no conocías a nadie y te encontrabas como aislada, sola todo el día, mi marido se iba a trabajar. Yo cogía el tren porque era el transporte que tenía mejor porque el autobús te dejaba, no estaban las autopistas, te dejaban en la carretera (...) Sí, sí... nada, a parte del autobús, que te dejaba en San Andrés y yo me manejaba en el tren y el metro. Pasaba más de tarde en tarde, ahora pasa muy seguida e iba en tren a casa de mis hermanas, que una vivía y vive en Cornellà y la otra vive en el Carmel y bueno, así perdía un poco el tiempo.

Com gran part de les dones grans entrevistades en el treball, les tasques domèstiques i el treball de cures constitueixen les ocupacions diàries de la Reme i les altres veïnes del carrer Agudes. En el relat de les veïnes sobre els primers anys de vida al barri, aquestes reproduïxen el model de família hegemònic cinquanta anys enrere i que podríem resumir en els paràmetres següents: a) l'home, com a treballador assalariat i la dona, a la seva ombra, com a treballadora domèstica no remunerada; b) un model de família assentat en la divisió sexual del treball, sota el patró del *breadwinner-housekeeper*; c) les estructures anteriors fortament reforçades per la doctrina nacionalcatòlica del règim franquista (Lobera;Garcia, 2014).

Fetes les consideracions anteriors, cal assenyalar que algunes de les dones entrevistades, com la Reme i la Rufina, assenyalen que va ser el fet de tenir fills i la criança d'aquests el que les va posar en contacte amb les veïnes del carrer⁵³. Sense passar per alt la sensació de solitud que les va envair durant els primers mesos de vida al barri, sovint es refereixen al conjunt de tasques domèstiques i sobretot a la cura dels fills com a l'activitat que les va portar a teixir una xarxa de relacions amb les veïnes. D'aquesta manera, el fet que estiguessin tots els pisos ocupats per mares novelles amb fills, la majoria sense el suport de la família, va propiciar el desenvolupament d'una xarxa de relacions entre veïnes, teixida al voltant de la solidaritat i el suport mutu en la criança dels fills però que també esdevenia un espai d'afinitat i recolzament emocional per a les veïnes nouvingudes.

La Rufina, com descriu a continuació, defineix les seves condicions d'arribada destacant-ne la inexperiència i el "desemparament" emocional:

[Rufina]: Llegamos con 14000 pesetas que me dieron a mí de los regalos de la boda! Eso, las sábanas que mi madre me dio, la mantelería y todo lo demás. Pero no

⁵² D'acord amb estudis clàssics citats per Topalov (2003), la figura del "marit absent" s'associa a la classe obrera, en contraposició amb la relació de "col·laboració" entre marit i esposa amb la qual els anys 50 i 60 es va identificar les unions conjugals de la classe mitjana.

⁵³ Tal i com ens presenta Carol Stack (1979), la supervivència al barri apareix en els estudis clàssics com una activitat essencialment femenina.

conocía a nadie, no sabía nada... la verdad se diga. Y lo pasé muy mal, pero bueno... Nicasio (el seu marit) tuvo mucha paciencia. (...) Pues yo lloré mucho aquí, mucho, mucho... y porque no sabía casi leer ni eso y no sabía ni donde estaba la Estación de Francia, sino me hubiera ido (...) Tú tienes tus estudios, tú has salido...pero yo no había salido de las faldas de mis padres. La verdad se diga. No había salido de la falda de mi padre. Y conocí a Nicasio y no le conocía, porque nos veíamos una vez al año. Que no es como si estuviéramos juntos siempre... es muy diferente, la verdad se diga. Luego vine aquí y no había plaza, no había nada... Ni había plazas aquí, ni había nada⁵⁴.

Si bé en aquest treball la imatge que predomina és la de la *veïna*, més que la de la *mestressa de casa*, el fet que la vida veïnal al carrer Agudes en bona part girés al voltant del treball reproductiu, situa les dones al centre de les diferents xarxes teixides i, al mateix temps, el carrer pot ser considerat una extensió de l'espai domèstic. Tampoc podem passar per alt el fet que en els relats de les veïnes, la procreació i la criança dels fills/es apareix com inherent al matrimoni, de la mateixa manera que ho són les tasques de cura i atenció a les persones que les envolten.

Tot i que les condicions de vida al barri facilitaven la participació dels adults i sobretot de les dones en la vida comunitària, aquest *modus vivendi* no era compartit al carrer de forma unànime⁵⁵, tot i que sí que afectava, per exemple, tots els infants del bloc. En el seu relat personal, la Reme es dibuixa com una persona especialment implicada en aquest teixit de relacions. En una visita, aquesta veïna d'origen andalús m'ensenya casa seva i m'explica com s'ho va manegar per encabir cinc llits individuals i un de matrimoni en aquelles tres petites habitacions. Les habitacions, diu, eren ben bé l'espai més íntim de la casa, ja que el menjador era un "lloc de pas" de veïns i veïnes. A diferència d'aquelles veïnes que volien mantenir la intimitat o l'ordre a casa seva, la Reme comenta que el menjador de casa seva era sempre ple de nens i nenes que hi anaven a berenar i a jugar i hi circulaven lliurement. Es mostra plenament integrada en la xarxa de relacions col·lectives del carrer, i marca la diferència amb aquelles dones que no ho feien així, amb cert recel pel fet de que, al final, tots els infants acabaven rebent la seva atenció de totes maneres. El fet que existissin veïns del carrer o d'altres blocs gens implicats en la vida comunitària i, especialment, en la cura col·lectiva dels infants, feia destacar el bloc del carrer Agudes 2-8 per ser especialment *gitano*, segons el relat de la Reme. Així, existia una frontera identitària que reforçava l'actitud de les veïnes més avesades a la vida comunitària, malgrat les connotacions negatives que pogués tenir el fet de viure *como los pobre*; tal i com queda descrit en aquest fragment:

⁵⁴ En les cites extretes de la transcripció de les entrevistes, he "estandarditzat" algunes expressions i conjugacions verbals pròpies del parlar dels entrevistats les quals, transcrites, poden generar confusió.

⁵⁵ Aquí, es trenca la idea de barri-comunitat que van propiciar els estudis de comunitat realitzats els anys 50 (Willmott; Young; Gans). És necessari no passar per alt el fet que no totes les veïnes del carrer Agudes participessin de la vida comunitària. La imatge del barri obrer creador de cohesió, harmonia i cooperació comunitària és un constructe teòric que no es dona per assumit en aquest treball.

[Reme] (Parlant sobre un altre bloc) Ahí no había muchos pero no salían todos los críos, no sé si es que la madres eran menos de que salieran... mi nuera vivía abajo, ellas nunca salían a la calle para nada. Mira que mi hijo no conocía a la que hoy es su mujer..! O sea, y así muchas, no salían a la calle, sería porque les decían que los gitanos... porque aquí estábamos como los gitanos.

Per la seva banda, el José F., recorda els dies amb les seves filles petites com l'època de més vida del carrer, entre d'altres coses, perquè es tractava de l'etapa en la qual el barri tenia més densitat de població:

[Jose F]“O sea, aquí en el bloque yo conté una vez más de cien niños. Claro, cada uno tenía como mínimo 2; 51 vecinos, pues te salen las cuentas. Y no era de los bloques que había familias numerosas. En total en el bloque había 4 o 5 que eran familia numerosa. La mayoría dos”

Els infants al carrer, doncs, apareixen en els relats com la màxima expressió de la vida comunitària del carrer Agudes.

4.1.1. Temps de lleure

La majoria dels veïns majors de 75 anys que prenen veu en aquesta etnografia no només han teixit una xarxa de suport mutu a nivell quotidià i amb la finalitat de superar els entrebancs del dia a dia, sinó que han creat una comunitat a partir de relacions d'amistat, padrinatge o familiars, que s'han desenvolupat també durant el temps de lleure. La xarxa de “los primeros” donava cobertura també al gaudi comú i cal destacar que, si bé les dones tenien més presència en les xarxes de relacions dedicades a la supervivència diària, la vida veïnal en els caps de setmana es desenvolupava a nivell *familiar*. En aquest sentit, en el relat d'aquelles veïnes que m'ho expliquen, les activitats eren dutes a terme per grups de *matrimonios*.

La Ramona és una veïna que viu al carrer Agudes des de finals de la dècada dels seixanta. Tot i que actualment viu sola perquè el seu marit va morir fa dos anys, encara manté la segona residència en una urbanització a Maçanet de la Selva, una *casita* que van comprar amb el seu marit fa dècades. El relat de la Ramona, i també el d'altres veïns amb els que he pogut conversar, representa la *casita* com un punt de trobada molt concorregut durant la dècada dels vuitanta i noranta. Els veïns i veïnes em parlen de dinars de germanor interminables, de sobretauls on les cafeteres no paraven de bullir, i així ho mostren les velles fotografies, en les quals puc identificar aquests homes i dones amb 25 anys menys, asseguts en cadires blanques de jardí, atapeïts per cabre-hi a la taula plena de safates de carn a la brasa.

[Ramona]: Aquí todo el mundo es muy bueno. Aquí los vecinos, des de que tuvimos nosotros la casa en Gerona, siempre nos hemos unido allí. Nos hemos llegado a juntar 22 personas, y todos de aquí del barrio. Todos de aquí.

Més enllà de la *casita* de la Ramona, l'oci compartit entre els veïns/es es desenvolupava al voltant d'altres activitats. A l'estiu, es podien organitzar de forma espontània sopars al carrer i, els caps de setmana, s'organitzaven sortides col·lectives a la platja i als *pinos de Castelldefels* o, quan arribava la tardor, sortides al Montseny a collir castanyes.

[Rufina]: Sí, íbamos a Castelldefels, llevábamos la merienda y en los pinos de Castelldefels allí comíamos.. [Nicasio]: Nos llevábamos la comida, allí comíamos, nos íbamos a la playa, nos llevábamos la...la tortilla, la sombrilla. (...) Otras veces hemos ido los vecinos, comprábamos en la Pava de Castelldefels, cogíamos pollos allí y comíamos.

Els records de sortides al camp o de dinars que s'allargaven fins a altes hores de la nit s'amunteguen en les hores d'entrevistes als veïns més grans, deixant palès que els llaços entre aquest grup de persones es van estrènyer fins al punt de formar una *família*. Seguint amb les referències als vincles familiars, l'Amàlia s'emociona quan em parla d'aquests dies en que *éramos una família*, i ho exemplifica explicant-me que quan el seu fill gran es va casar amb una noia del seu poble, un grup de veïns/es propers es va desplaçar fins a la província de Huelva per assistir al casament.

Per últim, cal remarcar que, en alguns casos, el concepte de família no fa referència tan sols a les característiques de les relacions quotidianes, sinó que també s'han traduït en figures institucionalitzades de parentiu, com pot ser el padrinatge. En una entrevista realitzada a la Reme, aquesta em comenta que la Rufina és la "madrina" d'una de les seves filles. El *padrinatge* és una figura clàssica del parentiu simbòlic, en aquest cas, la Rufina va ser en el seu moment una persona *elegida* per desenvolupar rols *familiars* com pot ser el de cuidar la filla de la Reme *com si fos seva*.

4.2. Retrobant la comunitat perduda.

L'etnografia al carrer Agudes ens presenta diferents visions d'una mateixa comunitat de veïns, en la qual les diferències recauen en bona mesura sobre les expectatives que cada resident fa respecte la relació amb els seus veïns i veïnes. Partirem de la base, doncs, que les persones que prenen veu en l'etnografia potser necessitaran obtenir diferents beneficis de la relació amb els seus veïns i veïnes, és a dir, reunir el capital social necessari per a satisfer les seves necessitats (Bourdieu, 1980). El discurs dels veïns i veïnes ens ajudarà a donar resposta algunes preguntes desenvolupades en aquesta recerca, com per exemple, (1) quines expectatives pel que fa recursos socials i materials espera trobar cada individu respecte els seus veïns i veïnes? o (2) existeix un vincle entre aquestes expectatives i les característiques socioculturals dels veïns? La veu dels entrevistats, així com la realitat copsada a través de les estones al carrer Agudes, ens permeten discernir un conjunt de recursos que els diferents individus troben i esperen trobar dels

seus veïns d'escala. En aquest capítol em proposo analitzar els processos presents en la vida quotidiana de la comunitat del carrer Agudes i que es vinculen directament amb l'existència d'una xarxa de relacions de confiança, generadores de cohesió i capital social.

4.2.1. Conèixer, conèixer-se, controlar.

Al llarg de les sis entrevistes en profunditat realitzades a dones que van arribar al carrer Agudes durant la primera dècada d'existència del barri, la conversa ha girat al voltant de les *relacions*, la *xarxa* o la *convivència*. Més enllà de les divergències a l'hora d'identificar aquests elements en la seva vida quotidiana, el coneixement mutu ha estat el factor de consens en totes les narracions. El *conèixer* detalls de la vida de les persones que comparteixen replà, escala o carrer és l'element més identificat en les veïnes, no tan sols en les entrevistes en profunditat, donant resposta a preguntes concretes, sinó que els coneixements sobre la vida dels altres són un element present en les converses de carrer, les sobretauls, les trobades fortuïtes a l'ascensor, la parròquia o l'escola d'adults. Conèixer aquells que *coexisteixen* al teu edifici no només resulta un element necessari per a *convivre*, sinó que es presenta com a quelcom imbricat en els codis de comunicació quotidiana; això és, la *xafarderia* o el "fer safareig", com a converses informals en les quals es parla d'un tercer. El coneixement sobre les persones que els envolten, apareix en la vida dels diferents actors com a condició necessària per a obtenir confiança, es a dir, aquell atribut de les relacions entre persones que permetrà que s'estableixin relacions de *reciprocitat* (Lomnitz, 1993).

El fet que un o altre entrevistat m'aportés informació sobre la vida de les persones del bloc ha deixat entreveure també que el coneixement compartit es dosifica a diferents nivells: conèixer la vida d'un *igual* esdevé accessible i entenedor en la mesura que es comparteixen valors i estils de vida, a més, sovint aquell qui ho explicava es reservava a l'hora d'emetre cap judici de valor. Per altra banda, analitzant alguns dels comentaris enregistrats, l'intercanvi de confidències sobre un veí nouvingut o sobre aquell qui resulta *aliè* segueix unes altres regles del joc, ja que es permet afirmar allò que és tan sols una suposició, sovint convidant l'interlocutor a donar l'opinió sobre aquella gent *desconeguda*.

Com il·lustra la reflexió següent extreta del diari de camp, les converses entre els veïns/es més antics a vegades giren al voltant dels costums quotidians dels nouvinguts i s'hi incorporen opinions personals. Aquí, el que és una pràctica usual no és tan sols el parlar sobre els costums forans, sinó el context en el qual es desenvolupen aquestes converses: fortuïtament, sovint a peu dret i a mig camí d'un trajecte quotidià (com pot ser sortir de casa per anar a comprar), i amb interlocutors que apareixen i desapareixen espontàniament.

La Ramona em diu des del portal de la seva escala: “mira como cuelgan la ropa”, i m’assenyala una finestra de l’escala 6, des de la qual pengen i sobresurten dues flassades mal plegades. Desconec quin és el motiu pel qual aquella roba és allà, i tampoc sembla ser el que importa més a la Ramona. El que sembla segur és que ella no ho hauria fet així. El fet és que la conversa sobre les flassades ha resultat la introducció a un debat sobre “los extranjeros” “que no se adaptan”, és a dir, un seguit de comentaris sobre “las costumbres de los inmigrantes” al qual també s’hi ha afegit el Jose F. Estic segura que si li preguntés a la Ramona si li importa massa que hi hagi dues mantes humides penjant d’una finestra i per què, no em sabria respondre, però la violentaria. Potser del que es tractava aquí era de posar de manifest que això no ho hauria fet ella, ni el Jose, ni la Rufina, ni la Reme... és a dir, les mantes són com una bandera que anuncia que en aquell pis hi viu una persona aliena a la comunitat, una persona que no estén la roba com ells i que, per tant, no és de la comunitat. [Fragment del diari de camp 01/02/2017]⁵⁶

El banc de la cantonada o el *banco*, tal i com l’anomenen els veïns (sense haver d’especificar de quin banc estem parlant), constitueix el punt de trobada més concorregut del carrer. Aquesta estructura de ferro en forma de seient, encastada en el mur de formigó del parterre, es troba just davant de l’últim portal del bloc, on el carrer s’eixampla i forma una petita placeta. També hi passa l’escala que uneix el carrer amb els altres blocs, fet que el converteix en un lloc de pas. Les estones al banc no es planegen, sinó que es produeixen espontàniament, sense preveure-les. Per a veïns d’edat avançada com la Ramona o la Milagros, constitueix un punt de descans quan tornen a casa carregades de bosses. S’asseuen, s’expliquen la vida i quan passa algú es saluden, per després comentar si hi ha novetats en les seves vides o les dels altres. Sovint, en les meves visites al barri, m’he assegut al banc a esperar. Em convenia de que allò que esperava era que aparegués algú, s’asseïés i parlés amb mi; però, finalment m’adonava de que allò que estava esperant era justament tot el que succeïa mentre esperava. Per il·lustrar aquesta reflexió, incorpore aquí la nota de camp següent:

No hi havia ningú al carrer, estava tot molt tranquil. M’he assegut al banc de la cantonada i de tant en tant anava desfilant algú, amb bosses del súper o amb nens petits. Quan el carrer està en silenci, se sent la gent feinejar a les cuïnes. Hi ha hagut un moment que m’he mig espantat perquè se sentien crits i cops molt forts en un dels pisos. Pel meu costat, ha passat una senyora d’uns cinquanta anys, amb vel, suposo que procedent d’alguna zona del nord d’Àfrica. Carregava una bossa de plàstic amb algo a dins i mirava els marges i els parterres. De cop, s’ha aturat al meu costat i ha agafat una herba a través de la barana del parterre. Li he preguntat que collia, i m’ha dit que era “para el pollo”, m’ha ensenyat com una espècie de flor tancada, he suposat que l’assecaven i funcionava com a espècie. De cop, del numero quatre ha sortit una altra senyora de característiques similars s’han posat a xerrar una estona fins que s’han separat. Dues senyores que pujaven pel carrer del costat han vist les meves cames assegudes al banc. De seguida m’ha donat la sensació que s’han posat en alerta i s’han decebut quan m’han vist o no sabien qui era; es nota que en aquest banc només hi seu gent coneguda, gent que aquestes senyores esperaven trobar quan han vist que hi havia algú assegut. Un minut més tard ha aparegut la Ramona. Preocupada perquè havia de fer els tupers dels seus fills. I he comentat lo de la planta i ha fet cara d’estranyada com dient “no puede ser nada bueno”. Hi ha

⁵⁶ Aquestes reflexions són escrites en primera persona per mi mateixa, de tal manera que s’hi incorporen reflexions suscitées arran d’allò observat i en aquell moment determinat.

hagut un moment que estàvem assegudes que ha passat la Lucy i ens ha saludat. Li he comentat a la Ramona que ja sabia qui era, perquè havia xerrat amb ella i el John. La Ramona ha comentat que aquesta família son “encantadores”, ha comentat que el marit i la filla han baixat un parell de cops a xerrar amb ella, a fer-li companyia, i que tot l’estiu, quan els nens es passaven el dia jugant al carrer, la tenien controlada perquè casa seva es veu des del carrer, i que li deien que sortís amb ella. [Fragment del diari de camp, 25/10/2016]

La Reme, la Rufina, la Milagros o l’Amalia s’han relacionat amb molts veïns de l’escala i del carrer des de que van arribar al seu pis a finals dels anys seixanta. Durant l’exercici de memòria que realitzen a l’hora de parlar sobre els diferents residents de l’escala al llarg de dècades, els diferents individus són descrits en funció del seu grau de *relació* o *convivència*, en aquest cas, des del punt de vista de persones que han fet dels seus veïns una de les xarxes personals més cabdals de les seves vides. La percepció de les veïnes, en aquest sentit, ofereix un ventall molt ampli respecte el tipus de contacte que un individu pot mantenir amb els residents de la seva pròpia escala o carrer.

[Amalia] Pero todo se acaba, que la Rufi te lo habrá explicado, que namás nos queda ya la cosa de vernos (...) si hace mucho que no me ven a mí, vienen, me pican “que hija... a verte! ¿Qué haces?”, y a mí me pasa igual, pienso “a ver ésta que no la veo...” y me acerco a verla.

Tot i així, sigui quin sigui el lligam que uneixi un veí amb un altre, és comú el fet que les veïnes i veïns de “los primeros” poden descriure amb certesa i detall la processó de propietaris i inquilins que han passat per cada vivenda de la seva escala. Tanmateix, la informació no és tant sols un element identificatiu dels veïns més antics, els quals reproduïen les clàssiques relacions de *coneixement* i *reconeixement* (Bourdieu,1980), sinó que es gestiona a l’escala com una font de control d’alguns dels esdeveniments que impliquen a tota la comunitat. Els veïns més antics, la gent gran, en l’exercici de la seva condició de propietaris, reuneixen la informació necessària per al “bon funcionament” quotidià de la comunitat i actuen com a persones de referència davant les necessitats dels nouvinguts o els veïns més recents. Els casos de la Dylsia i el John en són un bon exemple.

La Dylsia és una dona d’uns cinquanta anys d’origen dominicà, veïna del bloc número 4 des d’inicis de la dècada dels 2000. En l’entrevista, es mostra molt distant respecte els seus veïns i veïnes i assegura que ella gairebé no surt de casa i que es relaciona molt poc amb la gent del bloc. Tanmateix, les poques persones de referència que té al veïnat són les *persones mayores* com la *senyora Rufi y el marido*, a qui pregunten quan tenen algun problema a casa que té a veure amb l’edifici. Anant més enllà, la Rufina i el Nicasio, diu, són els dos únics noms que es sap de tota l’escala. El relat de la Dylsia es correspon en certa mesura amb el dels veïns més antics, ja que descriu amb molt de recel els veïns nouvinguts de la comunitat i els culpa

del deteriorament actual del barri. Tanmateix, la seva postura sembla obeir una indiferència total cap a la vida comunitària, fet que la situa en una posició diferent a *los primeros*.

La indiferència mostrada per part de la Dylsia contrasta amb el relat de el John i la Lucy, de l'escala 8. Aquesta parella va arribar provinent de Nigèria fa dotze anys i viuen al carrer des de llavors. Actualment, tenen dos fills de 9 i 10 anys aproximadament. Les referències que el John i la Lucy em donen sobre la relació que mantenen amb els veïns de l'escala dibuixa també una línia imaginària entre els veïns que consideren "nous" i els de "tota la vida" i, quan els hi pregunto si es senten a gust vivint al barri em responen que tenen una relació d'anys amb els veïns, sobretot amb els més veterans. Quan ve el bon temps, m'explica el John, sovint baixa al banc de la cantonada amb la gent gran, a seure a la fresca i parlar amb ells. Aquest fet apareix en la conversa com una mostra de la seva "integració" a la comunitat.

A través d'aquests dos exemples es deixa constància de la forta presència de certs individus en l'esfera comunitària de l'escala de veïns. La Reme, el Nicasio, la Rufina, etc, prenen veu en el seu propi relat, però també apareixen en el discurs dels veïns estrangers, sobretot, per esdevenir els referents de la comunitat de veïns en l'aspecte humà. La relació de veïns nouvinguts amb els de tota la vida apareix tant en boca d'aquells qui advoquen per una vida comunitària, com per part d'aquells qui viuen de forma aïllada, evidenciant així la forta presència de *los primeros* en els assumptes comunitaris.

4.2.2. Intercanvis quotidians. L'ajuda mútua com a recurs immaterial.

L'intercanvi i la transacció de béns entre veïns/es ha estat un fet copsat en diferents situacions al llarg de l'estudi. Si bé en algunes ocasions es donaven intercanvis de recursos materials, en altres casos s'han localitzat consensos entre residents que giren al voltant de l'obtenció d'un benefici immaterial per part de les dues parts implicades.

La recerca de protecció o de seguretat és quelcom aparegut en el relat de les veïnes sobre la seva vida quotidiana⁵⁷ i algunes de les seves narracions ens descobreixen l'existència d'intercanvis immaterials que els permeten trobar en la comunitat de veïns l'empara i protecció que busquen.

El dia que vaig anar a casa la Reme per parlar amb ella, vaig arribar cinc minuts abans que ella arribés, i així m'ho va fer notar el seu veí del replà, que va obrir la porta de casa seva per dir-me que si buscava la Reme, en aquell moment no hi era. Ella no li havia explicat que esperava algú,

⁵⁷ Aquí, no em refereixo a la seguretat i la protecció davant la *por* que ha aparegut en alguna entrevista i vinculada a la *inseguretat*, la delinqüència de carrer i al vincle de Ciutat Merdiana en tant a "barri conflictiu".

sinó que, com semblava usual, el noi “vigilava” la porta de casa la seva veïna i havia sortit a rebre’m al notar la meua presència. La Reme, doncs, diposita en el seu veí del replà, un noi de mitjana edat nigerià, certa seguretat respecte qui entra i qui surt de la porta de casa seva. Aquesta, era una tasca que realitzava una altra veïna que ja va morir, fet que ens porta a pensar que el costum de controlar el “trànsit” de l’escala és propi del comportament comunitari de “los primeros”. La Reme, al seu torn, fa el mateix amb les visites del seu veí, sobretot, quan a aquest se li va espatllar el timbre del carrer i les visites del noi picaven a casa seva. En aquest moment, la Reme va imposar una hora límit per respondre a les trucades, tal i com ella mateixa descriu en una entrevista:

[Reme] (...) a lo mejor a las dos de la mañana me picaban para que les abriera la puerta y después le dije a él “yo durante el día no me cuesta abrirles la puerta, si sé que vienen pa’ tu casa, que tú no te quites el timbre y te lo dejes conectado, que eres muy cómodo”, “aah! Mami! Que se ha estropeado” y digo, “vale pero a mí más tarde de las 11 de la noche a mí que no me piquen”, pero me seguían picando, entonces puse una llave, me desconectaba el timbre y ya nadie me llamaba.

En una posició de cert recel personal cap a la presència d’*estrangers* a l’escala de veïns, la Reme sembla trobar en el seu veí del replà una doble font de beneficis, ja que es tracta d’algú que desenvolupa la tasca tradicional de estar a l’aguait del que passa a l’escala i alhora li aporta la informació necessària per poder estar tranquil·la respecte *los negros*:

[Reme] Ese me dice “Mami”. (...)mira y me siento con él protegida, fíjate, porque está pendiente de quien entra en mi casa y de quien sale. (...) Si yo no estoy, cuando estaba Nieves y yo no estaba en verano ella venía, miraba...me siento protegida por él, porque sé que vende droga y que hay a veces ahí cincuenta y la madre, y los gritos no hay quien te deje, pero me conoce todo el mundo, todos los negros que vienen, todos me conocen y yo como todos los veo iguales pues yo no los conozco (...) hasta un día en Cerdanyola, cogía el tren y “Adiós mami!” me giré y dice “Sí sí a ti mami! De la Meridiana!” y digo “ ah! De la Meridiana me conoces? Pues yo a ti no te conozco!” fíjate tu! Fíjate tu!

El fet que un sector important dels veïns es trobi a la tercera edat aporta al relat etnogràfic referències sobre algunes de les problemàtiques que afronta la gent gran en un context com el de Ciutat Meridiana. Un d’ells, és el de la soledat o les dificultats de mobilitat en un barri especialment difícil. En diferents episodis de l’estada al camp, les veïnes del carrer han fet referència a tasques de cures de la gent gran com una de les activitats que vertebraven la relació entre veïns, fet que posa a prova la dependència de la gent gran respecte els vincles personals locals (Forrest i Kearns, 2001)⁵⁸.

⁵⁸ Aquest és un fet constata per Forrest i Kearns: “Elderly people and those outside the labour force show little change in their pattern of neighbouring and are apparently relatively more dependent on local ties. There is generally evidence to indicate an increasing distinction between ‘cosmopolitans’ and ‘locals’, but there is not a sharp polarisation - even cosmopolitans it seems spend time with neighbours. All this is consistent with the view of the neighbourhood as a social arena which continues to perform an important but increasingly specialised role.” (Forrest i Kearns, 2001:2133).

Entre el grup de veïns entrevistats es troba la Milagros, una veïna de l'escala número 2 que té 86 anys. El seu marit va morir fa anys i té una filla que viu i treballa al barri, tot i que té una jornada de treball llarga que no li permet veure-la tant com voldria. La Milagros ha format part de la comunitat de veïns/es des de que va arribar els anys seixanta provinent d'Alemanya, on havia emigrat amb el seu marit. Amb els anys, la relació amb els veïns la va portar a participar de les xarxes de relacions quotidianes que tenien lloc al carrer. En l'actualitat, la Milagros té problemes de salut derivats de l'edat, sobretot, arrossega problemes de mobilitat i dolors musculars. Davant d'aquest fet, m'explica com aconsegueix tirar endavant i quins punts de recolzament troba en les persones que l'envolten. Per una banda, la seva filla viu al barri i es veuen gairebé a diari, ja que és ella qui l'ajuda en les tasques del dia a dia com anar a comprar o a la consulta del metge. En segon lloc, la Milagros disposa d'un dispositiu de teleassistència *-los de la medalla-* a través del qual pot sol·licitar ajuda mèdica si es troba en una situació que així ho requereix. En aquest sentit, es mostra molt satisfeta de poder disposar d'aquest servei, ja que les dues vegades que l'ha sol·licitat ha rebut un tracte molt bo. Gràcies a l'ajuda oferta per la seva filla, així com al servei de teleassistència, la Milagros pot cobrir bona part de les seves necessitats, tanmateix, m'explica que pot comptar amb una tercera via de suport gràcies al recolzament dels veïns i veïnes. La relació de la Milagros amb les veïnes, algunes de les quals prenen veu en el treball, és una relació de suport constant i silenciosos que es manifesta a través de detalls quotidians, com per exemple, trucar-se a la porta per preguntar-se si tot va bé, acompanyar-se durant el trajecte fins l'església o guardar les claus del pis de la Milagros per si mai ningú ha d'entrar a ajudar-la. Una de les setmanes en les que estava al barri, la Milagros estava malalta i no es podia moure del llit a causa d'un atac de reuma. Per tal de poder estar pendent d'ella, dues veïnes s'havien organitzat en torns, disposaven de les claus del seu pis, li feien la compra i li cuinaven el menjar.

La relació de cures que mantenen els veïns/es del carrer en l'actualitat i que, com he mostrat a través dels exemples, dóna cobertura a les necessitats de la gent gran del carrer, pot ser entesa aquí com una reformulació de la xarxa de relacions teixida cinquanta anys enrere. De la mateixa manera que els veïns han anat fent-se grans, també han anat variant les seves necessitats quotidianes i, en conseqüència, les activitats que conformen la xarxa de relacions. Si bé fa quaranta anys havia estat la cura dels fills la que vertebrava el suport mutu entre veïns, actualment aquest va encaminat a suportar el "pes de l'edat". Per altra banda, l'assistència que la Milagros rep de les seves veïnes no es deu només a dècades de convivència, sinó que considero que hi influeix també el fet que el treball de cures és un element particularment present en la vida de les veïnes. En molts casos, les tasques de cures han estat, i són, una ocupació generalitzada i que impregna molts aspectes de la vida quotidiana de les dones del

carrer. Tal i com s'especifica a les fitxes de l'annex, gran part de les les dones entrevistades es dediquen al servei domèstic o al treball de cures, remunerat i no remunerat.

Més enllà de l'exemple de la Milagros, l'assistència a la gent gran és un element que ha aparegut al llarg del treball de camp. El cas del Carlos i la Patricia n'és un altre exemple. El Carlos i la Patricia van arribar a inicis dels 2000 al bloc del carrer Agudes, provinents d'Equador. Tal i com expliquen, van arribar tot just complerts els vint anys i ben aviat van complir les seves expectatives personals de trobar feina i poder comprar un pis amb una hipoteca assequible. Tant el Carlos com la Patricia es refereixen als seus anys d'arribada com l'època en que ells eren la principal novetat al bloc. Tal i com expliquen, el bloc tot just estava conformat per les famílies que havien comprat els pisos els anys seixanta, és a dir, en bona part, matrimonis que rondaven la seixantena. D'aquesta manera, la parella afirma que durant un temps van ser *los mimados* del carrer, al referir-se al tracte rebut per part dels veïns/es, i parlen d'un bon acolliment per part dels veïns més antics, fins i tot, d'actituds que evoquen un cert paternalisme cap a la seva "inexperiència" com a veïns de la comunitat. Actualment, ells asseguren que coneixen *toda la gente mayor*, tant de la seva escala com de les altres escales. En aquest sentit, el Carlos i la Patricia sempre estan pendents de la veïna del cinquè, una senyora d'edat avançada que viu sola.

[Patricia]: Bueno, con la vecina del quinto por ejemplo. Con la vecina del quinto, ella es como si nosotros fuéramos sus sobrinos, o yo que sé... o sea, cualquier cosa siempre la va a pedir a nosotros. (...) Ella vive sola. También su marido se murió al poco tiempo de que nosotros llegáramos aquí y desde ahí se quedó sola y siempre viene a nosotros por cualquier cosa, que si la tele... bueno a ver cuando voy a limpiar...pues cosas que a veces dices que son una tontería, pues él [Carlos] se le arregla. Cualquier cosita en casa, lo que sea, pero bien.

El cas del Carlos i la Patricia resulta especialment suggerent, no tan sols pel fet que participin en les xarxes de suport i assistència entre veïns, sinó pel fet que, en el seu relat apel·len a la condició de *falsos sobrinos*, és a dir, a la institució familiar, com a condició per a que es doni la relació de cures amb la seva veïna. Aquí, doncs, es barregen conceptes teòrics atribuïts al barri obrer *clàssic* (Stack, 1979; Lomnitz, 1993) en un context actual marcat per la pluri-culturalitat.

La vigilància permanent o l'assistència a la gent gran del bloc, com hem vist, és un element que no només implica els veïns del grup de "los primeros". En alguns casos s'estableixen relacions en les quals la cura de la gent gran comporta la implicació d'altres veïns i veïnes. En aquest sentit, el fet de "fer-se companyia" apareix com una acció recurrent. Un exemple d'això el trobem en l'entrevista amb la Ramona, en la qual m'explica que, superant certs prejudicis pel fet de que siguin *negros*, no té cap problema amb els veïns del tercer pis que realitzen visites a casa seva:

[Ramona]: En el tercero también en los dos pisos de esos de negros, de color, pero no hay problemas. [sobre la relación con ellos] Es buena. Cuando salíamos con mi hijo, subía una, “Ramona como está?” y me preguntan como estoy, y luego los de enfrente de ella son de esos de religión...evangélicos. Y ya bajó dos veces él para estar un rato conmigo. Como soy mayor y todo, desde que murió mi marido... Y dice “si necesitas algo..?” y son negros. Y una tiene dos niñas...(...) El día que bajó aquí conmigo un rato él con los niños, con el Harrison y la niña, pues le puse aquí una cajita de galletas, y estuvieron comiendo. Y la comieron toda, y quedaron dos galletas y le dije toma la caja entera.

De la mateixa manera que *visitar-se* esporàdicament apareix aquí com una pràctica associada a la cura –visitar, vigilar, assistir-, s’han observat altres formes de sociabilitat basades en les visites esporàdiques als pisos. En aquest cas, la circulació de les capelletes domiciliàries, descrita en altres capítols del treball, constitueix també una forma de “saber” sobre la vida dels veïns i veïnes i poder assistir-los en cas que sigui necessari.

4.2.3. Rere el valor material. Donar, intercanviar i conviure.

L’antropòloga Susana Narotzky ens recorda el valor social de l’intercanvi material, “los objetos adquieren significado en la medida en que incorporan relaciones sociales de producción y que producen y reproducen las relaciones sociales durante la distribución” (Narotzky, 2004: 70). De la mateixa manera que la reciprocitat i l’intercanvi de recursos *immaterials* entre veïns és un fet present al bloc del carrer Agudes, també ho és la circulació de recursos materials. Tanmateix, l’intercanvi material es troba mediant en relacions de diferent naturalesa, ja que, com veurem no sempre es tracta de relacions *bidireccionals* ni *horitzontals*.

En primer lloc, les entrevistes han posat de relleu l’actitud solidària que veïns més antics semblen mostrar cap a algunes famílies del bloc, fet que ha tret a la llum la circulació de recursos com la roba infantil o els aliments. En la relació del Jose F. amb els seus veïns d’escala, per exemple, el fet que doni la roba antiga de les seves nétes a veïns que acaben de ser pares apareix en la conversa com un gest de bona voluntat d’una persona que, en el seu relat, es mostra sensibilitzada amb el context de pobresa que viu el barri.

[Jose F] Aquí lo que hacemos en la misma escalera, les damos prendas [als veïns que ho necessiten], o sea ropa recuperada de mis nietos. Pero eso montones de años lo llevamos haciendo. (...) No pasa en todos los bloques...está pasando en algunos bloques, incluso no solamente a la gente que son de fuera, sino la gente de aquí que lo están pasando mal y entonces pues se le ayuda en la medida en que puede. ¿Aquí? Aquí se ha ayudado con comida, se ha ayudado con todo. (...) Pero bueno, siempre nos hemos ayudado los vecinos.

Per la seva banda, altres veïns com la Rufina també han ajudat puntualment alguns veïns, donant aliments bàsics o quelcom que el dia en qüestió portaven a la bossa del mercat. En aquests primers casos, aparentment la circulació de béns no genera un intercanvi recíproc al no complir la lògica del *donar-rebre-retornar*. Seguint Maria Lidón, les donacions anteriors tan

sols serien un exercici de solidaritat, entenent aquesta com un valor per al que les persones, més enllà de les seves posicions socials respectives, se senten i reconeixen com a iguals en dignitat i drets (Lidón 2012:158) . No obstant això, partint de la base que la convivència en la comunitat resulta un fet cabdal per a la vida dels veïns més antics, l'ajuda als veïns necessitats, a priori desinteressada, pot ser interpretada com una via de construcció de “comunitat” amb l'altre. En aquest sentit, caldria veure en global qui són els receptors de la roba i els aliments, ja que tot fa pensar que es tractaria dels veïns nous més avesats a la vida comunitària, altra vegada, *matrimonios* amb criatures, gent *trabajadora* o, com es fa palès en el comentari següent de la Ramona, gent que *va a la iglesia*:

[Ramona] Le di un cartón de leche, le di un paquetito de eso de aperitivo de tortitas y todo y cogí cinco euros y se los di también y digo “toma, para que mañana compres tu pan”. Más agradecido el chaval...que luego va arreglao y va a predicar a la iglesia.

La circulació de recursos materials, més enllà de les donacions solidàries anteriorment descrites, es manifesta de diferents maneres en la comunitat de veïns. Al llarg de l'estada al bloc he identificat algunes situacions quotidianes en les quals l'intercanvi de recursos materials porten implícita la voluntat de teixir i reforçar la xarxa de veïns/es. Quan arriben les festes de Nadal les entitats i associacions de Ciutat Meridiana, com a tot arreu, recapten fons a través de la venda de loteria de Nadal. La distribució de participacions al sorteig és un sistema clàssic de finançament per a entitats com les parròquies o les associacions de veïns i comerciants. El sentit i els motius els quals, des d'un punt de vista antropològic, condueixen les persones a participar en la compravenda participativa de butlletes és suficient per a realitzar una etnografia sencera i sobrepasa les aspiracions del present treball, tot i així, l'existència d'un intercanvi –i no una compra- de loteria observat en el grup de *los primeros* mereix dedicar-li certa atenció. L'intercanvi de loteria es va produir el dia en que realitzava una entrevista a la Ramona. Al llarg de la conversa amb ella, van aparèixer quatre veïnes discutint i debatent la redistribució dels números: a qui li faltaven butlletes, qui tenia els números de qui.... Totes les veïnes, aparentment un grup de sis dones, havien comprat loteria als seus espais de participació respectius (a la parròquia, al poble, a l'associació de veïns, etc) i ho havien fet pensant en l'intercanvi veïnal posterior, en el qual cada una rebria les seves butlletes pertinents. Rere l'objectiu principal d'aquest intercanvi, el qual sembla ser l'obtenció individual de diferents participacions al sorteig, s'hi poden llegir altres objectius, segurament més assequible que guanyar els diners d'un premi. Per una banda, seguint una lògica *igualitarista*, l'intercanvi equipara les possibilitats de guanyar de tots els membres del grup, fet que garanteix la horitzontalitat necessària per tal que el grup pugui seguir mantenint xarxes d'intercanvi i ajuda mútua. Per altra banda, l'episodi de la loteria és llegit com una pràctica tradicional més a

incloure en el grup de veïnes més antigues del bloc. S'entén aquí que l'intercanvi de loteria canalitza una aspiració que va més enllà de l'obtenció d'un premi amb reduïdes possibilitats de guanyar, aquesta és la reafirmació dels límits i la identitat del grup a través d'una activitat que els és pròpia.

Com diu el títol d'aquest capítol, rere el valor material dels béns que circulen al bloc del carrer Agudes hi podem retrobar la comunitat de veïns. Cada dimecres, pels carrers de Ciutat Meridiana hi passa un home amb un carro de la compra carregat d'ous. Els ven a domicili, picant timbre a timbre, a un preu el qual no he pogut esbrinar però que a l'entendre de la Rufina són *unos céntimos más* respecte el preu de la botiga. El venedor d'ous és resident al barri i ha aconseguit una cartera de clients fixes, si més no, al bloc del carrer Agudes⁵⁹. Cada dimecres truca als timbres, sabent en quins pisos acostuma a vendre i bona part de les veïnes del treball afirmen comprar-li els ous. El que interessa aquí són els motius pels quals veïns i veïnes que es desplacen amb normalitat a comprar, decideixen comprar els ous a un preu més car que el de la botiga. La resposta pot ser l'explicació de la Rufina. Segons ella, compra els ous al venedor per comoditat -li puguen a casa- però sobretot perquè *hay que intentar ayudar a todo el mundo*. Sembla que la venda ambulante és un recurs associat a la desocupació i, per tant, a cert estat de pobresa. Davant la iniciativa del venedor d'ous de guanyar-se la vida venent a domicili, els veïns responen caritativament comprant-li fidelment cada setmana. Seria interessant veure, finalment, si la resposta favorable que rep el venedor d'ous respecte la majoria de veïns es produiria en altres casos de venda ambulante. Partint de la base que els veïns consideren el venedor d'ous un *igual*, què passaria si aquest respongués a característiques pròpies de *los extranjeros*?

⁵⁹ La filla de la Dylsia viu en un altre carrer del barri i també compra els ous al venedor ambulante.

5. “LOS PRIMEROS Y LOS QUE VINIERON DESPUÉS”. COMUNITAT I LÍMITS AL CARRER AGUDES.

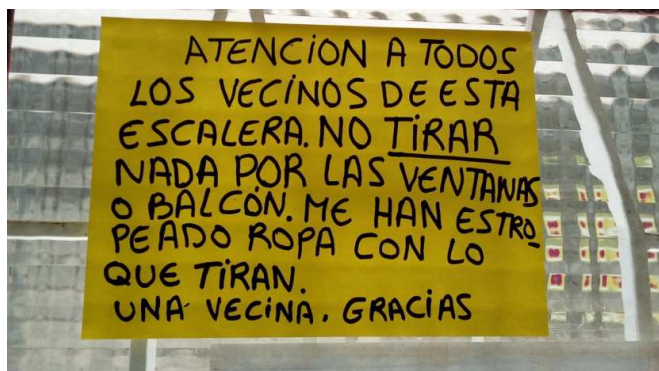
[Rufina] Bueno, te digo que aquí era todo... ha habido catalanas, había andaluzas, había extremeños, había de todos los sitios, gallegas... de todo el mundo. Lo que no había mucho, ni negros ni americanos...

Existeix l'assumpció unànime entre els veïns més antics que la història del bloc del carrer Agudes constitueix una transició decadent, des de la pau i la convivència fraternal fins al caos, la pèrdua de valors i la solitud. Tot i no trobar sempre declaracions explícites al respecte, aquest esdevé un sentiment fet palès ja des dels primers dies de treball de camp, a través dels gestos de resignació, els sospirs i els *esto ya no es lo que era* de les persones més grans de l'escala. En aquestes converses, el to dels informants sovint transmetia la necessitat d'evidenciar un conflicte existent en la convivència amb estranys: episodis de soroll, brutícia, trucades a la policia, baralles, etc. Aquest, ha estat el gran primer tema en totes les converses, i amb una insistència que deixava entreveure les expectatives que els informants tenien dipositades en mi, és a dir, aquella estudiant que d'alguna manera deixaria constància de la realitat que viuen.

En les llargues converses amb els veïns més antics, la representació dels nous residents, sigui quina sigui la seva procedència, els identifica com a figures antitètiques als valors individuals i comunitaris de “*los españoles*”, “*los primeros*” o “*nosotros*”. Tanmateix, el meu propòsit inicial va ser el de superar la carta de presentació que m'oferien els veïns i intentar desgranar els fets quotidians que construïen tal esfera de conflicte en la vida a l'escala. De seguida em vaig adonar que els *inputs* que rebia en les converses amb els veïns, així com el filtre que jo mateixa feia servir per observar la realitat, es trobaven fortament influenciats per l'existència d'una “comunitat simbòlica” (Cohen, 1985), delimitada a través de la diferenciació amb una *altre* i la interacció entre els que simbòlicament es consideraven *iguals*. Era doncs a través d'aquesta comunitat que els informants em descrivien els detalls de la vida quotidiana al bloc del carrer Agudes.

En aquest capítol plantejo abordar les dimensions del discurs i analitzar les imatges de l'*altre* en una comunitat de veïns/es construïda i sostinguda pel grup de residents que vaig anomenar “los primeros”, en base al comentari que m'havia fet una veïna el primer dia que vaig visitar el barri. L'objectiu també és el de deixar constància d'una realitat quotidiana en la qual he pogut trobar episodis de tensió i conflicte en la convivència quotidiana, però també “excepcions” mitjançant les quals els conflictes derivats de la *diferència* són mediats i, els *altres*, admesos a la vida comunitària i la xarxa de relacions quotidianes entre veïns.

5.1. “Unas costumbres muy feas”. Ús dels espais comunitaris.

Imatge 4. En aquest imatge es pot veure una nota apareguda a la porta d'una de les escales del carrer Agudes. De la mateixa manera que les cartes que anuncien noves despeses a la comunitat, aquest és un sistema de comunicació recurrent entre veïns d'escala. Fotografia feta per l'autora.

El conflicte quotidià provocat per l'ús dels espais comunitaris és un dels temes més concorreguts durant les converses amb els veïns del carrer Agudes. En primer lloc, l'escala de veïns, entesa com un espai comú en el qual es posa a prova la capacitat de les persones de *co-existir*, es fa present en el relat dels veïns com l'arena on tenen lloc els conflictes més visibles. Un bon exemple d'això el trobem en la neteja de l'escala. En almenys dues de les escales del bloc del carrer Agudes, la neteja dels espais comuns de l'edifici es percep com una font de conflicte entre veïns. Fins i tot, en més d'un cas, la neteja apareix en el discurs dels veïns com un dels problemes principals de convivència i un indicador de la “no-adaptació” d'algunes persones que mostren *unas costumbres muy feas*.

Les percepcions negatives que els veïns mostren respecte el manteniment de l'espai comú - l'escala, el terrat, el portal o fins i tot el carrer- esdevenen un fet palpable a l'observar l'estat d'algunes de les instal·lacions del bloc. Tots els pisos del bloc consten d'un balcó/galeria o galeria posterior que donen al teulat dels comerços del carrer del darrere. Tot i que una part de les despeses de la comunitat van destinades a netejar el terrat periòdicament, ha estat usual en les meves visites a trobar-lo ple de llaunes, roba i altres residus domèstics. De la mateixa manera, també resulta un fet habitual trobar bosses de plàstic i altres residus al terraplè de davant del bloc. La Dylsia, veïna del bloc número 4, es mostra especialment afectada per la manca d'higiene de les persones que embruten els espais comunitaris, les quals vincula automàticament amb els *extranjeros*, tal i com queda reflectit en el fragment següent:

[Dylsia] “Viene siendo más o menos un problema el que se tienen que adaptar a donde vive. Se tienen que adaptar a lo que encuentren en ese barrio. Se tienen que adaptar a la higiene, a la limpieza, a la cooperación. No coger una bolsa de pan lleno y tirarlo a la área verde. ¡No! ¡Así no! Hay contenedores! ¡Hay que subir a tirar la basura, porque eso se limpia! ¡Y son personas que la limpian! En eso yo no estoy de acuerdo. Y esto lo hacen los extranjeros. Eso no lo hacen los españoles eh? Eso lo hacen los extranjeros. En eso yo no estoy de acuerdo. (...) lleno de latas, de cerveza, porque se las toman arriba y las latas las tiran pa'bajo. Se la toman en la calle y la tiran para arriba. Yo en eso no estoy de acuerdo. Si te tomas tú la cerveza llévatela en la mano hasta que encuentres un contenedor o ponte una bolsa. Éste es el problema.”

Més enllà del fet que la brutícia sigui o no observable a simple vista, les estones compartides amb els veïns han evidenciat l'existència de diferents actituds individuals respecte els esforços que s'han de dedicar a mantenir l'escala neta. Els propietaris de les quatre escales paguen un servei de neteja setmanal, un fet que per molts és considerat una despesa envà, ja que hi ha veïns que no mostren cap mena d'intenció de mantenir l'escala neta i, al cap de poca estona d'haver estat netejada, l'escala torna a estar bruta. Alguns dels veïns antics, afirmen tenir hàbits destinats al manteniment de l'escala. En el cas del bloc número 2, veïns com la Rufina i el Nicasio tenen per costum mantenir en bones condicions *su trozo de escalera* i, fins i tot el pinten. Tanmateix, últimament se'n desdiuen al preveure que l'espai no durarà gaire temps net.

En algun cas, la neteja ha emergit en el discurs com un element a tenir en compte de cara a mantenir les aparences. Un bon exemple d'això el trobem en l'anècdota que m'explica l'Amàlia, veïna del bloc 8. Una vegada que el seu marit es trobava malalt a casa i rebia visites del fisioterapeuta i un *practicante*, el marit li va demanar que netegés l'escala, tal i com explica, amb la finalitat de oferir una "bona imatge":

[Amalia] Es que más que nada que te da apuro que la gente venga, vean las cosas llenas de suciedad y de... te da apuro! Porque lo primero que dicen es "cómo está esta gente? Quien vive? Cómo son esta gente?"

Per altra banda, més enllà del fet que es pagui *una chica* perquè netegi, les dones grans apelen a la seva condició de mares i dones treballadores domèstiques com un element de pes per no tenir actituds de falta d'higiene. En aquest sentit, el tema de la neteja esdevé present en moltes converses, l'accent es posa en la deixadesa de les mares, i es remarca el fet que siguin dones i no homes, les que no estan prou atentes al fet que els infants embrutin l'escala⁶⁰. Les veïnes de tota la vida, davant d'un episodi de brutícia es dirigeixen a les dones de l'escala, afirmen que aquestes es disculpen i es responsabilitzen dels fets, però que mai ningú acaba *cogiendo la fregona*.

[Amalia] Nosotros con la escalera a esas chicas les digo, y "sí, sí, vale" pero luego manchan otra vez y no lo han limpiado, que muchas gracias pero...Mira, yo una vez que se me rompió un cacharro que traía con olivas, si tu vieras como puse la escalera, y la peste que hacían las olivas hasta que entré en mi casa, cogí la fregona le eché lejía, la fregué de aquí hasta allí y se ha acabado! Mujer, si esto no tiene importancia que a una persona se le caiga algo y manche, o los chiquillos, los críos no...(...) Los niños sabes tú que van con el bocadillo, dejan caer cosas, salen comiéndose una fruta y dejan caer... los negritos sí que dejan caer por toda la escalera cosas, pero las madres, no te creas tú que vayan a limpiar nada.

⁶⁰ El concepte d'*habitus de* Bourdieu fa referència al sistema de disposicions respecte esquemes de percepció i pràctica.

Els considerats *mals hàbits* dels nous veïns respecte l'activitat domèstica va més enllà de la neteja de l'escala. El cas de la Rufina il·lustra com sovint, des del seu punt de vista, les persones nouvingudes a l'escala no només tenen mals hàbits que perjudiquen a la resta de veïns/es, sinó que existeix una manca de comunicació, provocada en bona mesura per l'idioma, que dificulta la solució del conflicte. A l'escala de la Rufina hi viu una família de marroquins amb els quals ha viscut episodis de conflicte derivats del suposat hàbit d'aquests d'estendre la roba massa molla⁶¹, de manera que mullen tot el que tenen sota seu.

[Rufina] En vez de tender la ropa en los alambres la tienden en la galería, y la tienden chorreando, que yo me enfadé el otro día, allí una manta que...eso...me van a pudrir la persiana y me van a pudrir todas las cosas y yo no puedo abrir mi ventana.

(...)Tienen el costumbre de después de peinarse tirar el pelo en la calle, allí por las ventanas. (...) Y yo se lo dije con buenos modales. Y le dije “mire usted si quiere bajo y se lo saco de la basura y se lo subo pa' que vea usted el manajo de pelos que usted tira por la ventana”. No sé si durará mucho o no durará mucho (...) Yo que tengan un escape, esto lo puedo entender y lo puede entender cualquiera. Yo lo que no entiendo es que unas mantas que las tiendan chorreando y que en vez de tenderlas ahí que te las tiendan ahí encima, que te cae todo, eh? Eso es lo que no entiendo yo, porque se tienen que dar cuenta, como yo le dije al hijo “mira, que tu madre me tiende esta manta y me tiende todo esto chorreando...yo no puedo abrir la ventana...eso no se lo consiento ni a tu madre ni a tí” Ya no la tiende, no sé lo que hará o lo que no hará, porque te puedes asomar ahora que tiene toda la terraza llena de ropa y de cacharos...pero bueno, a mí si no me cae agua puede tener lo que sea, pero que no me caiga agua (...) A mí no me molestan... a mí lo que me molesta es cuando me tendían la ropa chorreando, (...) ahora a ver si consigo los pelos.

Els detalls del conflicte quotidià són explicats amb precisió i el relat de la Rufina busca evidenciar la seva predisposició a arreglar les diferències amb el veïns, des de la seva posició de “garant” dels hàbits autòctons. Al mateix temps, la Rufina descriu la seva actitud dialogant com un mètode recurrent per tal d'eradicar els considerats mals hàbits dels veïns. El fet que aquests ja no siguin una “molèstia” per a ella és viscut com una bona obra individual de cara a la convivència de l'escala. Aquesta actitud ha estat percebuda en altres veïnes veteranes del carrer quan aquestes s'han referit a episodis de conflicte en els quals han intervingut. És costum, al meu entendre, el fet que la gent gran “alliçoni” els nous veïns sobre els hàbits de comportament que s'han de tenir al carrer i als espais comunitaris⁶². D'aquesta manera, no tan sols és bon veí aquell qui es comporta degudament, sinó el que es preocupa perquè els altres també ho facin.

⁶¹ Aquí és fa adient recuperar l'aportació de Leoni Sandercock. Citada per Susanne Wessendorf, Sandercock afirma que en la convivència en l'espai compartit “existeixen sentiments d'estranyesa en el simple procés de compartir tasques i comparar maneres de fer-les” (Wessendorf, 2014:10)

⁶² En aquest punt es poden establir similituds amb el treball de Norbert Elias. Segons els *establerts* de Winston Parva la imatge de l'altre tendeix a l'anomalia i el comportament execrable i, la seva pròpia, és la de representants del comportament modèlic, és a dir, dues imatges que formen part dels pols oposats entre el bé (establerts) i el mal (forasters).

Un bon exemple d'aquesta actitud la trobem en els episodis de soroll o els aldarulls viscuts a altes hores de la matinada. Tot i que molts d'aquests s'expliquen en tant a casos aïllats, han quedat gravats a la memòria dels veïns i ràpidament sorgeixen en una conversa sobre *los vecinos extranjeros* com la mostra més evident de la decadent convivència al carrer. En aquest sentit, l'arribada de població estrangera i la consegüent conflictivitat a l'escala són viscudes com el "final de la tranquil·litat".

La Milagros m'explica que, durant una època, un del seus veïns feia moltes festes fins a altes hores de la matinada i no la deixava descansar.

[Milagros]: No, los vecinos que hemos sido de antes, los pocos que quedamos tenemos buena relación, bastante buena, pero con el vecino que tengo arriba pues no estoy contenta, quitando a Santiago y a la señora Josefa los demás a mí... Porque este señor, cuando le da la gana trae un montón de señoras, hacen una fiestas de gordo, no dormimos, hay que llamar a la policía. (...) Pues un señor suramericano. Cuando viene trae un montón de mujeres, hace unas fiestas que no puede ser, tiraron hasta al almohada con sangre, vino la policía... hacen una fiestas que... yo le dije a él hace poco que llamaría a la policía. Y bueno, y estas fiestas y esa música... Llame a la policía y cuando llega la policía ya no están, porque claro, como la policía viene tocando la sirena, pues cuando llegan a casa se acabó la fiesta. (...) Sí, sí, ya está aquí. Pero ahora está más formal, des de que ha estado en su tierra ... por lo menos no lo siento...

Amb arguments un tant distints als de la Milagros, la Dylsia em parla de la presència dels veïns que ja no són "els de tota la vida" com la causa principal del fet que al barri "ja no es visqui com es vivia". En una entrevista amb profunditat realitzada a casa seva, la Dylsia a diferència de la resta d'informants, es mostra molt reticent a conèixer qui són els seus nous veïns, ja que són ells els que algun dia suposadament van trencar la *pau* del barri. En general, segons la Dylsia, el soroll i la brutícia són els indicadors de la decadència del barri; anant més enllà en la conversa, la Dylsia es mostra molt reticent a mantenir contacte amb els veïns que no són la gent gran.

[Dylsia] Bueno, prácticamente elegimos el barrio porque vimos que se podía vivir bien, que no era malo, no se vivía como ahora, y era más diferente. Pero por aquí jamás vine yo, y luego vinieron mis hijos y mi cuñada, pero la primera que vino fui yo, y yo me sentía bien al principio. (...) Nos integraron rápidamente, la que vivía a bajo era un encanto con nosotros.

A mesura que m'apropro als veïns del carrer Agudes i intento abordar les qüestions derivades de la convivència entre els residents, m'adono que en la majoria dels casos el conflicte no s'aborda des de la reticència a conviure amb estrangers, sinó des del contrast existent entre el present i la convivència que caracteritzava l'*abans* de l'arribada de nous residents, vinguin d'on vinguin.

Tanmateix, a diferència dels veïns/es més grans, hi ha persones que no es mostren implicades personalment en la comunitat de veïns/es i que, per tant, no enfoquen el seu rebuig a la població nouvinguda en base a la pèrdua de sociabilitat o la manca de participació, i és aquí quan el

discurs pren tints xenòfobs. Aquest és el cas de la Dylsia. Quan li pregunto si coneix el nom de les persones que viuen a la seva escala em respon:

[Dylsia] No me los sé. Namás me sé el de la Rufi. (riu) De verdad te lo digo. No me los sé. Porque es lo que te digo. A la gente que vivía aquí se han ido. Entonces las personas que han llegado, pues yo no sé quien son. Yo se que viven mucha gente pero son extranjeros y son gente que viven de okupas. No sé quiénes son. Porque aquí viven entre africanos, ecuatorianos aquí viven de Pakistanís, de la India, en este bloque...yo que sé, me los encuentro en las escaleras...

(sobre si coneix la família nigeriana de l'escala) De verlos subir y bajar, namás. Unos niños más necios que cuando se plantan en la portería empiezan a tomar latas de coca cola en verano, las patatas, toda la porquería tirada. La portería llena de latas de coca cola. Los cochecitos los dejan atravesados en medio de la puerta... un desastre.

Des del meu punt de vista, tal i com queda reflectit en aquest fragment, però també a través de les sensacions viscudes en l'entrevista a la Dylsia, aquesta manté una posició distant i negativa respecte tot el que fa referència al *compartir* espais amb veïns/es nouvinguts. Al mateix temps, sembla que la diferència l'estableix entre els veïns *que ja hi eren*, i els que *van arribar després* que ho fes ella, a inicis dels 2000. Tot i així, el que queda clar és que, entre la Dylsia i algunes veïnes grans de l'escala, existeix una diferència de discurs i actitud vers les tensions i conflictes presents en la vida comunitària. Tal i com intentaré deixar palès en el següent capítol, la *diferència* entre veïns/es es manifesta també en el conjunt d'actituds i predisposicions vers la vida en comú.

5.2. Adaptar-se és participar. Percepcions dels "altres" en la vida comunitària.

La poca predisposició al diàleg, són elements repetits en converses respecte aquells veïns/es que responen a la categoria d'"extranjeros". Sovint, en el relat de "los primeros", la figura de l'*altre* apareix representada com a individus sense nom que no reproduïxen els costums ni les formes de participació comunitària dels "bons veïns". Com veurem, a primera instància, en el relat dels veïns més antics s'assumeix l'existència d'un "xoc" cultural en termes negatius.

En alguna ocasió, la manca d'implicació i el desinterès cap a l'ordre comunitari que envolta els veïns nouvinguts es contraposa amb l'experiència del passat, en la qual la participació comunitària es desenvolupava amb èxit en diverses esferes de la vida social, ja sigui a nivell de carrer per a la convivència dels veïns/es, com en les lluites veïnals que van permetre millores de serveis i infraestructures al barri. Un exemple d'aquest fenomen el trobem en la descripció que la Reme realitza de la situació de deixadesa en que es troba el barri. Membre activa de les lluites que durant els anys setanta van fer guanyar al barri l'escola pública i l'ambulatori, el relat de la Reme passa per identificar els nous veïns/es en tant a portadors d'una realitat social marcada per l'apatia i el conformisme, tal i com mostra amb el comentari següent:

[Reme] El barrio, todo lo que se ha hecho ha sido a base de luchas. Ahora como nadie pelea por nada... pues está todo como está. A parte que ya han venido una serie de gente que ya nosotros somos minoría en este barrios. Aquí la mayoría son todo extranjeros.

D'aquesta manera, la línia entre grups la marca també el grau de disponibilitat per a la vida en comú. En nombrosos comentaris, el *no se adaptan* el representen el conjunt de residents que no participen de la vida veïnal tal i com ha estat entesa històricament. En aquests casos, l'*anòmia* és el marcador col·lectiu dels veïns que fan festes fins a altes hores de la matinada, ocupen els pisos per desballestar-los i no per a viure-hi i, en general, viuen de forma aïllada, sense mostrar un mínim interès cap a les persones que els envolten.

En una línia similar a la de la Reme, trobem el posicionament del Jose F. Aquest és un veí del carrer Agudes que ha estat tota la seva vida implicat en les lluites de l'Associació de Veïns i les millores socials i urbanístiques al barri. En una entrevista a casa seva, seiem davant d'una taula on s'escampen fotografies antigues del barri, retalls de diari esgrogueïts i paperassa administrativa de l'època en que el barri estava *en pie de guerra*. El Jose és el president del bloc del carrer Agudes. Desconec quin procediment segueixen els veïns per escollir el president, tot i així, el Jose em demostra el seu interès per les qüestions del bloc, per aquell edifici que fa cinquanta anys que és casa seva i per les persones que hi viuen.

El relat autobiogràfic del Jose s'alinea amb el dels veïns més antics en els quals la vida veïnal apareix com un espai que ho travessa tot. D'aquesta manera, la posició del Jose respecte la nova composició social del bloc passa per l'enaltiment de la cohesió veïnal enfront de la indiferència, una actitud que ha guanyat molt pes en els últims anys, a causa de l'arribada de veïns que *van a su bola*⁶³. Les paraules del Jose F em transmeten una premissa clau: la indiferència no rep res a canvi, diu, mentre que la vida en comú i l'assumpció de l'ordre social autòcton troben la seva recompensa, ja que t'ofereix la possibilitat de rebre ajuda quan la necessitis.

[Jose F.] Por desgracia hay de todo. Hay una gente encantadora, sí, sí, y gente de fuera, bueno... muy bien. Luego hay con otros que no puedes ni... ni te saludan. Ellos van a su esto y no les importa nada...Ja! El día que necesiten ayuda claro, no la tendrán. (...) Aquí hay un montón de morosos. Ahora me toca a mí, siempre los de siempre, porque los demás no quieren. Los que vienen, nuevos propietarios, esos no quieren responsabilidad, no quieren. Quien les va a solucionar la papeleta? Si ellos que vienen, que son los jóvenes no quieren?

5.3. “Nosotros, los primeros”. Matrimonis i propietaris.

Un dels primers contactes que vaig mantenir amb els veïns del carrer Agudes, va ser amb la Rufina i el Nicasio, els quals resideixen en aquest carrer des del 1966. Per primer cop, les seves explicacions em van donar pistes sobre la representació d'una comunitat de veïns en la qual

⁶³ Frase extreta de l'entrevista amb el Jose F

tanta força té la representació dels immigrants o els nouvinguts, com la identificació amb un *nosotros*, forjat al llarg dels anys de vida al barri. Inequívocament, el relat de la Rufina inclou el component temporal per a referir-se a la seva pertinença al grup de *los primeros* i dels veïns de *toda la vida*.⁶⁴

Sobre qui eren els primers veïns del barri, em parlen de “matrimonios”, “españoles”, “trabajadores” i “humildes”. La referència a la figura del *matrimonio* sembla prendre una dimensió moralista en el discurs dels veïns, en tant que és usada per referir-se al model de llar que proferien els primers veïns de l’escala: matrimonis joves, recent casats, que encarnaven el model “una llar per a cada família” de les polítiques socials i econòmiques franquistes de l’època, tal i com apunta Palomera,

“That is, apartments were publicized as ideal spaces for the newlyweds to start their family, very much in harmony with the logic of the Fordist social division of labor: the female occupied with the tasks of reproduction and the male at the factory. The new propaganda is illustrated in the posters that were used to promote Ciutat Meridiana in 1967, in which we see the image of a young couple—married or soon to be married—eager to get a new apartment.” (Palomera, 2013:13).

En la línia d’una diferenciació entre grups basada en el manteniment o la ruptura de l’ordre establert (Elias 2003), en el present, el *matrimonio*, aparentment dóna identitat als veïns antics, ja que contraposa la seva configuració domèstica amb l’estructura caòtica i incerta que constitueix els patrons residencials dels nouvinguts. En aquest sentit, des de la perspectiva dels veïns antics, la incertesa vers el nombre de persones que viuen a cada pis, així com la relació que mantenen entre ells, no constitueix un element de confiança. Tot i que les llargues explicacions sobre litigis familiars, divorcis i herències semblen aportar llum al misteri, la composició de les diferents residències esdevé un indicador útil per determinar la frontera entre *iguals* i *estranyos*, tal i com queda descrit en aquest fragment d’entrevista amb la Rufina:

[Rufina] Pues los del segundo primero que es de particular pues no tienen familia, son chicos jóvenes y altos pero no hay niños ni nada, son hombres. Los del cuarto, he visto que sube un chico de unos diez o doce años y una chica estaba embarazada, pero allí también es gente joven. El otro día que hacían una fiesta que llevaban unas banderitas de fruta así adornada y todas las cosas, si no salieron veinte no salieron ninguna, y eran todas jóvenes. Y el otro día sí que me junté con una en el ascensor, que sí que la conozco pero vamos, ni “buenos días” ni “buenas noches”, e iba diciendo que claro, que ella quería ni que fuera un piso alquilado, e iba diciendo que ella quería vivir sola, no con tanta gente, que iba a tener un niño. Se lo iba diciendo al que vivía o compañero o yo no lo sé...el ascensor es cortito.... Sé que viene de aquí, sé que sale ya embarazada, que ya tendrá el crío lo tendrá si no lo tiene ya lo tendrá pronto porque estaba muy gorda.

Si bé la manca de transparència respecte el que succeeix a casa dels nous veïns genera desconfiança, la percepció negativa al voltant les noves formes de residència per part dels

⁶⁴ Aquí podem establir un paral·lelisme entre el grup de *los primeros* i els *establerts* de Norbert Elias (2003), els quals es diferencien dels veïns nouvinguts per la longevitat de la seva residència al barri.

veïns/es antics també es fa present, sobretot, quan parlem d'aquells que sí que han seguit un model familiar similar al seu. Així doncs, el fet que a un pis hi visquin *cincuenta y la madre*⁶⁵ es percep com a quelcom negatiu i, al mateix temps, parlar de *parejas y matrimonios con niños* es desmarca com un atribut positiu que denota “adaptació” y transmet confiança. Un exemple d'aquest fenomen el podem trobar en la descripció que la gent gran fa dels “nous veïns”.

[Ramona] Y aquí en el segundo, pues también una familia formidable, que son de Ecuador o por ahí, y tienen dos nenes, en el 2º 2ª. (...) Muy buena gente, muy buena familia, mira, como si fueran como nosotros.

A través de les diferents percepcions al voltant dels patrons residencials o familiars sembla establir-se una “porta d'entrada” de l'*altre* en la comunitat de veïns/es. En el discurs dels veïns/es més antics, hi trobem la construcció d'analogies entre els estils de vida “forans” i els “autòctons”, fet que sembla ajudar a superar els prejudicis derivats de les diferència cultural i afavoreix la interacció entre residents.

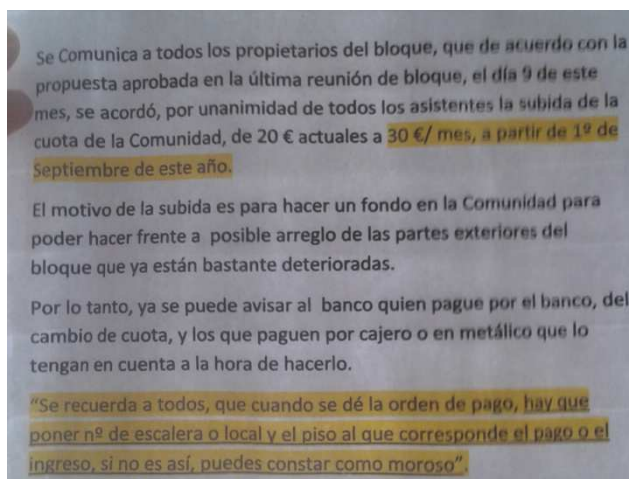
La dicotomia existent entre *velles* i *noves* formes de família és quelcom localitzable si comparem els models familiars reproduïts per la gent gran i el dels veïns nouvinguts. Tot i així, considero que la forta presència d'aquest element en les converses amb els veïns més grans la converteix en una dicotomia sobredimensionada pel discurs i perd consistència si analitzem els casos particulars dels propis actors. El que plantejo aquí és fins a quin punt la dimensió moral és quelcom present més enllà del discurs i que, el que aparentment sembla un judici des de la defensa dels costums és més aviat una reacció al desconeixement i la incertesa sobre el que passa al darrer de cada porta. Fins a quin punt forma part del prejudici el fet de no jutjar les seves pròpies famílies i sí les dels altres? Jutgen la família “estranya” o té més a veure amb el costum de jutjar allò desconegut?

En totes les converses mantingudes amb els veïns més antics, la pròpia família ha estat un tema tractat a fons: on viuen els fills i filles, a què es dediquen, què han estudiat, quants fills i filles tenen... Inequívocament, els contextos familiars d'algunes persones que apareixen a l'etnografia queden lluny de representar un model icònic de família (entès aquest des de la moral tradicional de la gent més gran). Tal i com queda reflectit en les entrevistes i les observacions de camp, existeixen nombroses referències a fills que s'han casat i divorciat dos o tres cops i acaben disseminats en famílies monoparentals, néts que no tenen pare, avis que viuen amb els néts, etc. Si la dimensió moral del matrimoni i el patró residencial fos un element cabdal pel judici dels veïns/es, seria d'esperar que els informants jutgessin o qüestionessin les trajectòries vitals dels seus fills. Lluny de tal exercici, el fet de viure dins la desestructuració de les formes tradicionals de família la seva pròpia llar, els col·loca en una situació poc privilegiada per al judici moral

⁶⁵ Expressió utilitzada per una veïna durant una entrevista.

respecte les famílies nouvingudes. En conclusió, m'inclino a pensar que allò que condueix *los primeros* a “desconfiar” dels seus nous veïns és la falta d'interacció i la incertesa respecte els seu estil de vida⁶⁶.

Per últim, la referència a les diferents concepcions de *familia* com a element de diferenciació entre veïns *autòctons* i *estrangers* em porta a pensar en la incidència del component generacional sobre la convivència veïnal. El fet que la majoria de les persones que apareixen al treball superi els setanta anys d'edat és un factor útil més per entendre la *diversitat* del carrer Agudes. Més enllà de la longevitat del seu arrelament al barri, “los primeros” encarnen un model de família homogeni, estretament vinculat a la seva generació, fet que els converteix en *diferents* respecte els residents nouvinguts, però també respecte veïns pertanyents a generacions posteriors.

Imatge 5. Carta situada a la porta d'entrada d'una escala del bloc del carrer Agudes. S'informa d'un increment de la quota de la comunitat. Aquesta és una de les despeses que genera conflictes per impagaments entre la comunitat de veïns/es. Fotografia fet per l'autora.

Tal i com hem vist en els paràgrafs anteriors, la incertesa sobre els patrons residencials i familiars dels veïns nouvinguts al bloc pot generar desconfiança. Un altre element que juga un paper destacat en els processos de diferenciació entre *vells i nous* veïns és la relació amb els immobles. En les descripcions fetes per “los primeros”, són constants les referències als veïns nouvinguts tot recalcant la condició de propietaris, llogaters, ocupes, etc, que els vincula al bloc. Sovint, la llista de greuges que els veïns del carrer Agudes atribueixen als nous residents tenen relació directa amb les condicions residencials en les quals aquests es troben ja que, en les converses amb “los primeros”, han estat usuals les referències, per exemple, als impagaments de les despeses comunitàries per part dels veïns nouvinguts. Aquest fet ha aparegut en algunes entrevistes enregistrades:

[Jose F] “Por ejemplo mira, hubo un vecino, sin decirte quién ni mucho menos, que vino aquí al bloque, de alquiler. Dejó de pagar, y entonces pues hablaron y

⁶⁶ Aquí em situo en la línea de Susanne Sandercock (2000) pel que fa la posició “los primeros” respecte els nous veïns del carrer. El rebuig mostrat a través del discurs respondria al procés subjectiu de la “por al desconegut”.

se fue porque no pagaba. Te dejan de pagar el gas, te dejan de pagar el agua, te dejan de pagar la luz.... Pero es que a demás luego se organiza para mirar todos los pisos que hay vacíos, todos, y entonces estos mismos hacen como de mediadores y alquilan los pisos que ocupan. Le dicen como lo tienen, el piso, como lo tienen que hacer para ocuparlo.”

A través d'alguns arguments dels veïns més antics del bloc, s'intueix la idea que, si la situació precària dels nous veïns/es no incidís negativament en el desenvolupament de la vida al bloc, l'ocupació de pisos com a via d'obtenció d'una llar no seria un fet rebutjat pels “autòctons”. Tal i com explica el Jose F, en els darrers anys han sorgit pràctiques lucratives il·legals que van més enllà de l'ocupació d'una vivenda per a viure-hi, per exemple, han proliferat casos de gent que paga perquè li donin les claus d'un pis ocupat. En aquest sentit, el Jose F també es refereix a casos de gent que “desballesta” els pisos per vendre'n els materials.

En segon lloc, sí que es realitza una distinció clara entre els pisos ocupats a una entitat financera i els que pertanyen a “particulars”. A tall d'exemple, en una de les escales del carrer Agudes hi ha un pis ocupat il·legalment per nois joves. L'immoble és propietat d'una veïna que havia viscut tota la vida al bloc fins que es va fer gran i va marxar del barri. Aquest fet ha estat denunciat a la policia per la propietària i pels mateixos veïns/es, però sembla que el conflicte continua existint avui. En algunes converses, la situació que viu aquest pis en concret ha impregnat la imatge global dels pisos ocupats al bloc. Les estratègies dels nous veïns per a superar els problemes d'accés a l'habitatge, en aquest cas, semblen haver creuat la frontera invisible del que és “correcte” i el que no, pel fet de tractar-se del pis de propietat d'una persona coneguda entre els veïns/es. A ulls dels que s'hi han referit, la veïna en qüestió reproduceix el propi model de vida de “los primeros” i va prendre una decisió que ells també podrien haver pres. Tot plegat porta el veïns més antics a identificar-se amb la seva condició actual de “propietària desposseïda”.

A mode de conclusió, considero rellevants abordar les aportacions de Jaime Palomera, el qual ja ha enfocat el seu estudi a Ciutat Meridiana des de l'òptica de les “relacions dels individus amb l'estat i les diferents formes de capital” (Palomera 2013). Des de la dècada dels 2000, l'adquisició dels pisos de Ciutat Meridiana per part de població migrada ha vingut acompanyada d'un empobriment dels nous residents dels blocs i d'una precarització de les seves condicions residencials. Aquest fet ha incrementat les diferències entre aquells qui aspiren a viure en una comunitat de propietaris conformada per petites famílies properes al patró de 'classe mitjana', i aquells que viuen en llars precàries i volàtils (Palomera 2013:)

En la línia d'un distanciament creixent entre vells i nous veïns, Palomera hi situa fenòmens com *l'amuntegament*, el qual ha generat entre els veïns/es dels blocs una sensació d'amenaça al seu patró residencial “una família-una casa”. *L'amuntegament*, en el marc d'aquesta etnografia, pot ser entès com una font d'incertesa cap als patrons residencials dels veïns nouvinguts als pisos.

En el context també d'aquest bloc, el fenomen de l'ocupació il·legal i els problemes que se'n deriven defineix de forma paradigmàtica com la població nouvinguda es vincula, a ulls dels veïns de tota la vida, a la desafecció i el desarrelament respecte la vida comunitària.

5.4. Una verge que va de casa en casa.

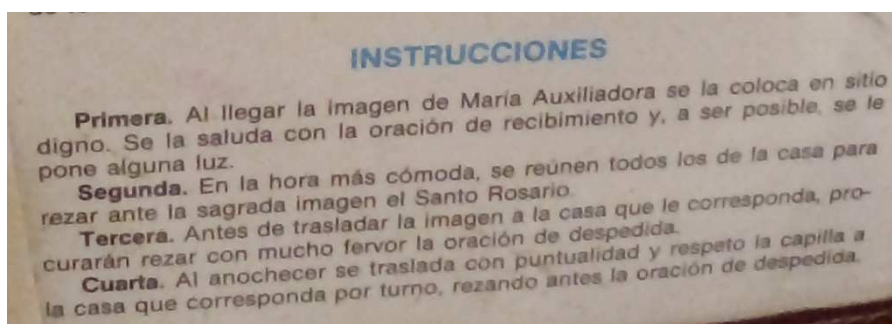
El dia a dia de la Rufina és molt tranquil. Es lleva, “arregla” la casa i surt a comprar. Pel camí, sempre es troba algú. En aquest cas, jo anava cap a la biblioteca quan me l'he trobada parlant amb la Reme i tres senyores més al mig del carrer. Ens hem trobat una altra dona i la Rufi m'ha dit: “esta es la senyora a la que llevo la capillita esta tarde”. (Fragment del diari de camp 31/01/2017)

L'observació al carrer Agudes, com es va veient en el relat etnogràfic, m'ha permès localitzar en la vida quotidiana de *los primeros*, costums i normes que identifico com a pròpies de la seva generació. Entre aquests, cal destacar el culte catòlic i el costum, per exemple, d'anar a missa. Si bé els nivells de devoció a la fe cristiana al carrer Agudes no han estat analitzats amb detall, partiré de la base que aquests s'emmarquen en la tendència general d'envelliment dels fidels de l'Església Cristiana. Hi ha molts veïns/es de tota la vida que no van a missa, ni són creients, tanmateix, aquest és el perfil majoritari dels fidels de la Parròquia del barri. Algunes de les veïnes m'han transmès, en converses al carrer, la seva posició envers la pràctica d'anar a missa: una forma de contribuir al manteniment dels costums i, sobretot, el vincle quotidià amb les veïnes i les amigues del barri. Més enllà del costum d'anar a missa, el que considero adient relatar en aquest capítol és, a tall de descripció, la circulació de capelletes de visita domiciliaria.

Alguns dels veïns (en aquest cas, veïnes) que apareixen en l'etnografia participen d'un circuit de circulació de capelletes domiciliàries a nivell de barri. Les capelletes de visita, a mode de descripció, son caixes de fusta no gaire grans i fàcils de transportar, les quals contenen la imatge d'una verge o un sant (en el cas de Ciutat Meridiana, la de la Verge Maria Auxiliadora dels Salesians) al qual es puguin dir oracions i retre-hi culte a la mateixa llar, complint així la funció d'*altar domèstic*⁶⁷ (Arimany 2007).

⁶⁷ Per a saber més sobre les capelletes de visita, és molt recomanable l'article de Joan Arimany (2007) citat a la bibliografia.

Imatges 6 i 7. Imatges d'una *capillita* instal·lada en un domicili del carrer agudes. Tot i que no es pot veure en la imatge general, sota la *capillita* s'hi encén un ciri. Com es veu a les instruccions que acompanyen la capelleta, les oracions dedicades a maria auxiliadora incoporen el factor *itinerant* del ritual, ja que consta d'una oració de "recibimiento" i una de "despedida", tal i com s'indica en la quarta instrucció "al anochecer se traslada con puntualidad y respeto la capilla a la casa que corresponda por turno, rezando antes la oración de despedida". Fotografia feta per l'autora.

Del carrer Agudes, la Reme, la Milagros i la Rufina participen en aquest ritual que elles anomenen la *capillita*. Tot i que sembla que les capelletes són propietat de la parròquia i és aquesta institució la que ho va coordinar inicialment, les "capillitas" ja fa anys que circulen autònomament pel barri i visiten també cases de persones amb diferents nivells de devoció cristiana, ja que alguns no són membre actius de la parròquia. En total, a Ciutat Meridiana hi ha una vintena de capelletes que circulen en cadenes de sis o set domicilis. Segons les explicacions d'aquelles veïnes a qui he preguntat, cada capelleta roman una setmana sencera a cada casa i, o bé les mateixes veïnes, o bé una persona que s'ofereix voluntària, són les encarregades de portar-la al domicili següent.

Segons m'explica la Rufina, en la línia del relat nostàlgic respecte la vida comunitària del passat, el ritual de les capelletes és un costum residual que duu a terme la gent més devota a les tradicions, però que està destinat a desaparèixer. Per altra banda, m'atreveixo a afirmar que ja hi ha veïns que participen de les *capillitas* en la línia d'assegurar-ne la supervivència, i no tant per la seva fe catòlica. El ritual periòdic de portar la capelleta a casa del següent dipositari, així com el fet de formar part del circuit, al meu entendre, implica l'existència de certs nivells de confiança i coneixença entre els individus que hi participen. Al mateix temps, el fet de tractar-se d'una tradició de la qual només he trobat referències al món rural d'algunes zones d'Espanya, em fa pensar en aquest com un costum "importat" per la immigració de la dècada dels seixanta.

El caràcter itinerant de les *capillitas* converteix aquesta costum en un element generador de sociabilitat i contacte entre veïns/es, els quals semblen aprofitar la circulació de la capelleta com una forma de trobar-se periòdicament. Més enllà de la funció de relació que realitza la circulació de l'altar domèstic pel fet que aquest implica necessàriament el contacte o les trobades entre veïns/es, el fet que es tracti d'un element de culte atorga al circuit regularitat i compromís. Tal i com indica a les instruccions mostrades a les imatges anteriors, la circulació de les capelletes exigeix “puntualidad y respeto”.

Vistes les característiques anteriors, doncs, el costum de les *capillitas* sembla ser propi d'un model d'associació concret, el de “los primeros”. En tant a pràctica arrelada a les característiques de la gent gran, la circulació de les *capillitas* delimita un costum propi dels veïns/es més antics de l'escala i reafirma aquest grup en un conjunt de dinàmiques quotidianes, altre cop, marcades per l'entorn immediat a la llar i els límits del barri. Malgrat les poques indagacions fetes al respecte, m'atreveixo a afirmar que el culte catòlic no és exclusiu dels veïns més grans del barri. En aquest sentit, doncs, faltaria veure si el circuit de les capelletes podria arribar a integrar participants que no reuneixen les característiques culturals i generacionals de “los primeros” i, per tant, esdevenir un element de trobada en el marc de la *diferència* entre veïns/es.

5.5. Arrelament familiar de “los primeros”

“Como sé que no me voy a ir, pues cuando me muera que me lleven del barrio”.(Remedios)

La Reme té cinc fills, tots nascuts i escolaritzats al barri durant la dècada dels setanta. Cap d'ells, però, s'ha quedat a viure a Ciutat Meridiana. Tot i així, tots viuen en zones relativament properes al barri, com la Via Júlia, Montcada i Reixac o Cerdanyola del Vallès. Aquest, és un recorregut familiar comú en els relats de les persones amb les que he pogut parlar. En tant a persones avui no residents al carrer Agudes, les trajectòries personals dels nens i nenes del carrer Agudes un cop s'han fet grans són analitzades aquí des del relat dels seus pares i mares i apareixen a la narració gràcies al vincle de suport mutu quotidià que mantenen amb les seves famílies. Els fills de “los primeros” apareixen en l'etnografia com els pares i mares dels néts i nètes de qui tenen cura les veïnes, els fills solters que vénen a carregar la nevera de *tupers*, o les filles que carreguen la compra de les seves mares.

El cas del Jose F n'és un altre exemple. Aquest veí, avui jubilat, viu al carrer Agudes des de que hi va arribar amb la seva dona fa prop de cinquanta anys. En el seu pis hi van néixer les tres filles, les quals actualment viuen al barri. Aquest fet, ha permès a les filles del Jose F disposar de l'ajuda del seu pare per tirar endavant el dia a dia, sobretot, respecte la cura dels fills. Per

exemple, degut als horaris laborals d'una de les seves filles, el Jose F viu amb el seu nét des de que aquest va néixer.

Casos com els del Jose F es repeteixen al carrer Agudes i el suport que les persones grans del carrer ofereixen a les seves famílies és una activitat habitual del seu dia a dia. La majoria de persones que prenen veu en aquest treball dediquen una part del seu temps a tenir cura dels familiars, ja sigui dels néts i nétes o dels fills. En aquest sentit les històries personals dels informants sobre els seus vincles familiars posa de manifest l'existència d'una xarxa de *recursos de proximitat* (Fol 2010) que situa les famílies dels residents del carrer Agudes en un radi geogràfic que permet el suport mutu entre familiars.

Per altra banda, les trobades fortuïtes al carrer m'han permès conèixer els fills i néts dels veïns. "Esa es la niña que está haciendo el trabajo" diu la Ramona a la filla i la néta del Jose F, amb les quals sembla tenir molta confiança. El rol que desenvolupen els veïns més grans del carrer Agudes en tant a *cuidadors* dels infants de la seva família sembla activar les velles relacions de criança compartida i posa en funcionament els vincles familiars que es van establir durant els anys d'infantesa d'aquells qui avui porten el fill a casa de l'àvia. En les meves visites al carrer, les estones al banc de la cantonada sovint s'han convertit en una desfilada de nens i nenes, d'anades i vingudes de l'escola o al metge, o les visites a l'àvia, fet que convertia la placeta de la cantonada en parada obligada a seure o posar-se al dia.

Cal dedicar unes línies al paper que juguen els infants del carrer de cara a la convivència veïnal. Al llarg del treball he pogut identificar dos grups principals de nens i nenes residents al carrer Agudes. Per una banda trobem els néts i nétes dels veïns/es més grans i, per l'altra, els fills i filles dels *matrimonios* nouvinguts. Les relacions establertes entre ells semblen jugar un paper *neutralitzador* de diferències entre veïns, ja que tant el joc infantil al mateix carrer, com el fet que molts d'ells siguin companys d'escola, constitueix un punt de trobada entre veïns de diferents grups, tal i com queda reflectit en les paraules del Jose F:

[Jose F] Hay unos de aquí y unos de la escalera de Rufi. Los que viven enfrente de la Rufina son encantadores. Son de color, el Peter y la Petra son una pasada, son cariñosos como ellos solos, si si... Además con mi nieto se llevan de maravilla, o sea con todo el mundo... luego aquí hay dos familias de color, se llevan muy bien están jugando ahí, sí sí... Mis nietas se llevan muy bien con ellos. No hay ningún problema.

En les darreres línies he deixat constància d'alguns elements quotidians que arrelen físicament els informants al bloc del carrer Agudes i el seu entorn, convertint aquest en el nucli físic d'una *xarxa de proximitat*. En referència al marc teòric del treball, els recursos vinculats a la xarxa

veïnal i familiar contribueixen a la construcció d'una *identitat viscuda*⁶⁸ que avui condueix els individus a parlar d'*el barrio* com un "lloc propi" (Savage 2010; Elias 2003).

5.6. Identitat i pertinença al *barrio*.

Més enllà de l'arrelament motivat pels recursos materials i immaterials que emanen de la xarxa de relacions personals la pertinença al barri la sostenen altres discursos. En aquest sentit, en les converses i els comentaris dels veïns s'ha observat una narrativa sentimental i nostàlgica vinculada a la *pertenença* i l'arrelament al barri.

En alguns casos, la narració d'algunes dels veïns i veïnes es remunta a l'època de construcció del barri, tan a nivell urbanístic com social, un fet que afirmen no hagués estat possible sense les lluites veïnals. Aquest relat ha aparegut en diferents converses amb les persones més grans i s'inclou en la memòria col·lectiva de "los primeros", tal i com mostra aquest fragment d'entrevista:

[Jose F.] Hay denuncias de lo de las humedades, hay denuncias de lo del gas... porque nos metieron tuberías de plástico, luego nos metieron el gas natural, porque era para grandes ciudades... y aquello muy bien, pero a la compañía le interesó cambiar y hubo explosiones (...) Hubo varias explosiones en Barcelona. Hubo al menos cuatro o cinco en Capitan Arenas... en varios sitios... y otra aquí en el barrio. Entonces hicimos manifestaciones, se hizo de todo. Ha habido siempre movimiento. Sobre sanidad? Pues igual, no había nada, nada... no había previsto para un barrio no había nada. Y entonces todo fue a base de reivindicaciones.

A mode de descripció, i reconeixent que no he indagat profundament en el tema de les lluites veïnals, els esdeveniments als quals es refereixen els veïns/es més antics són les mobilitzacions destinades a donar resposta a la situació d'emergència en la que es trobava el barri. Aquí, hi incloc tant les protestes per la construcció d'escoles noves, els anys setanta, com per exemple els anomenats "segrestos d'autobusos" produïts en dècades posteriors. En el relat dels veïns/es que s'hi han referit, aquests no es representen a ells mateixos com a persones "polititzades", en el sentit de compartir projectes i ideals per a transformar la societat, sinó com a "militants" de peu de carrer, mobilitzats per a donar resposta a problemes concrets vinculats a la situació de deixadesa i desemparament en la qual es trobava el barri⁶⁹. Aquesta "falta de posicionament" vers projectes polítics més globals, es fa palès, per exemple, a través de comentaris que mostren desencantament i indiferència vers la política municipal, sigui quin sigui el color que governi.

⁶⁸ Em refereixo aquí al terme definit per Ignasi Terradas com "el reconeixement humà de la vida, el qual es caracteritza principalment per atendre a la memòria d'allò viscut, les seves repercussions afectives, i als sentiments i drets d'arrelament i vincle que tal memòria sol·licita" (Terradas 1997:63)

⁶⁹En aquest sentit, per exemple, hi identifico una conversa que va suposar una *ruptura* en la meua percepció sobre el pensament polític dels veïns/es. Parlant amb un veí del carrer Agudes, el qual havia estat fortament implicat en les lluites veïnals i l'Associació de Veïns, aquest em va oferir una opinió francament negativa i oposada al cooperativisme i la gestió col·lectiva dels recursos. Reconec que la seva opinió va trencar la meua idea preconcebuda i romàntica de la lluita veïnal.

En conclusió les lluites veïnals, com en altres perifèries obreres de Barcelona, avui formen part de la memòria històrica del barri i s'engloben en un relat basat en una idea clau: el que avui té el barri *ho ha guanyat la gent*.. S'identifica al llarg del relat dels veïns un record comú marcat per la lluita col·lectiva que va contribuir a teixir relacions veïnals, però també com un relat que pertany a un grup ben identificat de veïns, “los primeros”, i que contribueix a marcar posicions entre *aquells que recorden* i els que no ho poden fer (Savage 2010).

Més enllà del paper de la memòria de lluita, quan els veïns s'han referit al passat del barri, la nostàlgia ha activat altres discursos, des del meu punt de vista, fortament marcats pel romanticisme. En el cas del Jose T⁷⁰, aquest es refereix a un barri “amb encant” caracteritzat per la coneixença i les relacions quotidianes entre veïns. Per exemple, en el seu relat, el Jose T em parla de l'elevada delinqüència al carrer com un estereotip que durant la dècada dels 80 es va atribuir a Ciutat Meridiana⁷¹. En certs episodis de robatori, diu, no només podies arribar a conèixer aquell qui t'havia robat la bicicleta o la ràdio del cotxe, sinó que segurament gaudiries d'immunitat si eres una persona “del barri”.

En el seu conjunt, el relat del Jose T considera positiu el fet d'haver-se criat en unes circumstàncies veïnals com les de Ciutat Meridiana. Aquest fet queda reflectit en el fragment següent:

[Jose T] “És millor criar-se en un barri així, penso, que al centre, perquè és el que dius, la teva gent és la teva gent del barri, i no sé, es crea com un vincle. Abans hi havia un vincle aquí en el barri. Fins i tot, al punt de que, [si passava alguna cosa dolenta] si no eren amics teus, però eren del teu barri, senties que havies de fer algo (...) Però ara últimament amb el tema de la immigració i tot això ja no hi ha l'encant aquest que hi havia abans...encant entre comillas no?”

El cas del Jose T i la seva família resulta un bon exemple per il·lustrar els discursos sobre l'arrelament de “los primeros” a Ciutat Meridiana. A part d'aportar un relat sobre el barri nostàlgic i en certa manera idealitzat, la trajectòria residencial del Jose T encaixa amb el

⁷⁰ El Jose T. viu dos blocs més avall que el del carrer Agudes i juntament amb el Jose G és l'únic entrevistat que no forma part de la comunitat de veïns “residents”. Me'l va presentar el fill gran de la Rufina, amb el qual mantenen una relació d'amistat des de que eren petits. Coneix alguns dels veïns del carrer Agudes que apareixen en aquesta etnografia, fet que em va cridar l'atenció i em va portar a parlar amb ell alguns aspectes de la seva experiència al barri.

⁷¹ En l'entrevista realitzada a la Rufina, aquesta es refereix a la denominació popular de Ciutat Meridiana com la “ciudad sin ley”. Aquí, podem remetre a l'aportació de Loïc Wacquant. Segons aquest autor, totes les societats occidentals disposen de categories topogràfiques fortament arrelades en l'imaginari col·lectiu i referides als llocs estigmatitzats situats en les posicions més baixes de l'estructura social d'una metròpoli. Aquests territoris són descrits “des de dalt” i “des de la llunyania” a través d'un discurs monocromàtic, basat en l'existència d'una vida social marcada per greus dificultats de reproducció econòmica, social i cultural. En paraules de Wacquant, “Se los conoce internamente y desde afuera como “las zonas de no derecho”, “los sectores en problemas”, los barrios “prohibidos” o “salvajes” de la ciudad, como territorios de privación y abandono a los que se debe temer, de los que hay que huir y es necesario evitar pues constituyen focos de violencia, vicios y disolución social; ésta es al menos su reputación pues, en este terreno, la percepción contribuye, y en mucho, a fabricar la realidad.” (Wacquant, 2007:13)

fenomen d'èxode que es va produir al barri a finals dels anys noranta i que he recollit en el context de l'estudi. Tal i com explica ell mateix,

(...) Els meus pares a finals dels 80 – 90 van comprar una casa perquè els hi feia il·lusió... i se'n van anar a viure allà (a Santa Perpètua de Mogoda). Jo vaig estar un parell d'anys i quan vaig poder vaig tornar. El que et dic, sempre venia cap al barri igualment (...) jo sortia a Santa Perpètua i no veia a ningú...(...) la gent arribava amb el cotxe, es ficava dins... no hi havia ningú, ara surts al carrer i no hi ha ningú... i sempre venia cap al barri perquè deia “què hi faig aquí?” cap al barri, cap al barri. (...) Fora no m'hi imagino vivint”

Com es fa palès en les seves paraules, les relacions teixides al barri abans de marxar a viure fora van determinar la trajectòria posterior del Jose T. En la conversa amb ell, els arguments que justifiquen el seu arrelament no es referien a la manca d'alternatives per sortir del barri (va escollir tornar-hi), ni a la dependència respecte una xarxa de proximitat vinculada a la seva supervivència. Des del seu punt de vista, la decisió de tornar al barri va estar influenciada pel fet que aquest “és una merda de barri, però ho tinc tot a prop”⁷² però, sobretot, pel fet que bona part de la seva vida girés al voltant de l'espai físic i les relacions teixides al barri.

Els elements exposats en aquest capítol carreguen de pes l'arrelament del grup de “los primeros” al barri, arribant a entendre així perquè, malgrat la visió negativa del present i el conjunt de greuges que els veïns antics associen a la immigració i a la pèrdua de la moral tradicional, la mobilitat o el trasllat a un altre lloc no es contempla en la majoria dels casos estudiats. En aquest sentit, la permanència al barri no es viu com una càrrega davant la incapacitat de traslladar-se a un altre lloc, sinó com un “dret” guanyat a força de romandre-hi durant dècades, de sostenir el teixit social del carrer, d'establir lligams de dependència mútua amb els veïns i veïnes.

En aquest punt, considero pertinent recordar que els veïns/es de “los primeros” que resideixen actualment al carrer Agudes van viure, a final de la dècada dels noranta i inicis dels 2000, l'èxode de bona part de la gent del barri “de tota la vida”. Vist en retrospectiva, m'hagués agradat indagar més profundament en els motius pels quals, tot i disposar aparentment de les condicions per a fer-ho (un pis en propietat), ells no van marxar. Tot i que les circumstàncies que els van conduir a quedar-se poden ser diverses, la seva persistència podria haver influenciat el discurs que avui els veïns/es elaboren per a defensar el seu arrelament al barri i el fet que ells “marxaran d'aquí per anar al cementiri”. Si més no, aquesta serà una característica a tenir en compte a l'hora d'interpretar postures com la de la Reme:

[Reme]: “Ah no! Yo siempre digo que de aquí me llevarán...porque la vecina de arriba decía “yo tengo ganas de irme de este barrio porque aquí hay mucha gentuza” y yo le decía “la gentuza son los que vivimos, y donde tú vayas, ahí habrá gentuza” (...)

⁷² Comentari extret de l'entrevista amb el Jose T.

Entonces digo “pues yo si alguna vez me voy para cambiarme de ciudad, me iría a mi tierra a mi pueblo, no a Málaga, sino a mi pueblo” pero como sé que no me voy a ir, pues cuando me muera que me lleven del barrio. Me he encontrado siempre muy a gusto en el barrio y me sigo encontrando muy a gusto.”

El testimoni de la Reme ens aproxima a una forma de viure la *localitat* (Wessendorf 2014), que ha estat detectada en els veïns més grans del bloc i que pot ser un aspecte diferenciador més respecte altres veïns. En tots els relats construïts per la gent gran, el carrer Agudes actua com a centre d'un univers finit en el qual les xarxes domèstiques i les relacions veïnals constitueixen una condició per a la seva existència, és a dir, el seu “lloc propi”.⁷³

⁷³ Com s'ha assenyalat al capítol 3.2, les distintes formes de viure la *localitat* constitueixen un diferenciador social (Elias 2003; Savage 2010)

6. EPÍLEG ETNOGRÀFIC: QUAN ARRIBA SANT JOAN

Com hem vist en els capítols anteriors, el relat sobre la vida col·lectiva del carrer Agudes, els records i la història del carrer, mantenen diferències entre l'experiència viscuda per "los primeros" i les vivències de les persones arribades en etapes posteriors a la creació del barri. Tanmateix, existeix un element comú en tots els relats, una experiència que tot i haver estat viscuda de formes diferents, ha estat comentada per totes les persones que prenen veu en aquesta etnografia. Aquest esdeveniment és la revetlla de Sant Joan.

La revetlla de Sant Joan és una festa que viu les etapes de màxima esplendor i la posterior decadència durant la segona meitat del segle XX. Una data assenyalada en el calendari festiu urbà, i viscuda com una festa feta per la vida al carrer. El relat amb tints nostàlgics de les veïnes més grans, situa els infants del carrer Agudes en una lluita aferrissada per acumular caixes de fusta i altres elements combustibles per la preuada foguera que crema la nit del 23 de juny. Tot i així, la revetlla de Sant Joan és identificada pels veïns que la viuen com una festa que no es celebra a tots els carrers de Ciutat Meridiana, sinó que és en el cas del carrer Agudes on pren un protagonisme especial en la vida col·lectiva dels residents. D'aquesta manera, la celebració de la revetlla de Sant Joan es manifesta com un tret distintiu del bloc, un esdeveniment que representa la màxima expressió del fort vincle que mantenien els homes i les dones del carrer. A tall d'exemple, cito aquestes paraules de l'Amàlia:

[Amàlia] "Los San Juan que se han hecho en esta escalera era nombrado en todo el barrio, hasta los curas venían todos, y de todas partes venían y se hacían unos bailes y unas fiestas (...) porque este ensanche de la esquina era todo un baile! Y hasta por la mañana a las ocho, íbamos calentitos a tomar el café, pero lo bonito que era y venia gente del barrio, porque cada uno conocía a alguien, y bailaban y tomaban una copita de champán.... pero cada vez menos."

En el moment en que realitzo el treball de camp, la revetlla de Sant Joan del carrer Agudes fa dos anys que ja no es celebra. Tanmateix, aquesta festa es manifesta en una conversa i una altra, com un element cabdal del calendari; el balanç que en fan els propis veïns em transporta a un esdeveniment que defineix la seva identitat i que al mateix temps es pot considerar testimoni de les transformacions que viu el bloc, ja que reproduïx el mapa de relacions quotidianes que tenen lloc entre "los primeros" i "los que vinieron después".

Durant les entrevistes, les veïnes més grans del carrer han fet referència a la revetlla de Sant Joan com el gran esdeveniment col·lectiu de l'any. La festa major del barri, a la qual també es refereixen, no és viscuda com un esdeveniment de carrer, sinó que es troba subjecte al vincle que cadascú mantingués amb les institucions del barri (la parròquia, l'associació de veïns, l'escola...). La revetlla de Sant Joan, en canvi, reunia els veïns del carrer Agudes davant d'*el*

banco del final del bloc, al peu de les escales que pugen a la carretera. Allà, s'hi instal·lava un *tablao* on s'hi feia sonar música i on cremava la foguera que els nens i nenes havien construït. Al llarg del carrer, es posaven les taules i cadires on els veïns i veïnes seien a sopar: truites de patates, *boquerones fritos*, pernil del bo....

[Reme] “Por San Juan se hacía una verbena de ellos [els nens] buscando cajas, las escogían en el jardín, se las quitaban, las guardábamos en el balcón (...) la mayoría no eh? (...) y salía una hoguera tremenda. Entonces claro, éramos todos de aquí, de fuera no había nadie, éramos todos de aquí, y aunque no tenía relación estrecha participaba. Por los críos participábamos todos. Y se hacía una hoguera muy grande. A la hora de la cena no eran todos lo que estaban, éramos muchos, pero muchos se han ido, unos se han ido del todo y otros se fueron a vivir fuera”.

Tot i que el relat dels veïns/es més antics atorga a la revetlla de Sant Joan un component afegit d'excelsitud i grandesa, no distingeixo aquest esdeveniment de les sortides de cap de setmana o els sopars a la fresca del carrer durant les nits d'estiu, en tant que la seva celebració i la participació dels veïns en la festa ve incentivada pels forts vincles existents entre famílies en el dia a dia. Tanmateix, el Sant Joan ha arribat a sobreviure a les transformacions socials del barri i a veure com les persones que s'han assegut a la taula han anat canviant.

Malgrat la imatge romàntica que ofereixen els veïns més veterans, la revetlla de Sant Joan no és vista per tothom com un esdeveniment inclusiu, obert a tots els veïns del carrer. Símbol de l'època en que tots els residents compartien costums i tradicions, els veïns posteriors a l'època de “los primeros” el consideren un esdeveniment que marca la frontera entre els veïns del carrer i els *extrangers*. Tot i que hi havia una cadira i un tall de coca per a tothom, la nit de Sant Joan marca una clara diferència entre aquells que *fan* la festa i aquells que *són forasters*. D'aquesta manera, la nit de Sant Joan és representada com una mateixa història, però amb guions ben diferenciats en funció d'aquell qui l'explica.

Un exemple d'això el trobem en la visió de la Dylsia. Ella, quan li parlo sobre la revetlla de Sant Joan al carrer, s'hi refereix com a l'esdeveniment que fan aquells que sí que són “veritables veïns”. Aquest relat, sembla reforçar els límits simbòlics de la revetlla com un esdeveniment propi dels autòctons del carrer en el qual els veïns/es nouvinguts se senten exclosos o, si més no, han de ser convidats per a poder participar-hi. La Dylsia, en aquest i altres aspectes de la seva vida, es troba distanciada dels seus veïns i veïnes i es mostra més escèptica respecte el fet que pugui ser convidada als esdeveniments col·lectius. Segons la Dylsia, “las mesas las ponían los españoles” i “ellos, unos con otros, hacen su verbena”. En el cas de la Dylsia, doncs, crida

especialment l'atenció el fet que en el seu relat dona per feta la seva exclusió com a participant del Sant Joan, deixant palès que això passa perquè “somos negros”⁷⁴.

Tot i que el cas de la Dylsia descriu l'existència d'una frontera força impermeable entre “los primeros” i “los que vinieron después”, això no vol dir que no hi hagués veïns nouvinguts que participessin de la revetlla. Aquest, és el cas d'alguns veïns del carrer Agudes que afirmen haver estat convidats a la festa. En el seu relat, però les taules al carrer i els balls fins a altes hores de la nit són narrats en tercera persona.

El Carlos i la Patrícia, els veïns de l'escala 8 que viuen al carrer des de l'any 2000, em parlen de la festa de Sant Joan entre rialles, com si a la memòria d'aquesta festa s'hi amagués més d'un episodi divertit, com il·lustra aquest fragment d'entrevista:

[Carlos] Se juntaban allí para hacer la verbena de San Juan y ahora ya no se hace. (...) Sí sí... incluso un día, como yo hago turnos me tocaba trabajar por la noche y ella [referint-se a la Patrícia] sí que bajaba y hay fotos y todo. Eso sí que lo hemos vivido... todo era gente mayor. Cuando venía del trabajo todavía me los encontraba allí contentos, me quedaba un ratito y luego subía.

En una conversa amb el John i la Lucy, veïns del bloc 8, el John em comenta que ell baixava a seure amb els veïns per Sant Joan. En una posició similar a la del Carlos i la Patrícia, exercien de *convidats* a la festa dels *autòctons*. En el seu cas, el John en una ocasió va baixar menjar per compartir amb els veïns i, aquest, és un episodi recordat per algunes veïnes grans de l'escala.

Quan la gent més gran em parla dels veïns nouvinguts, *los extranjeros*, fan referència a les visites que rebien a la taula de Sant Joan com una mostra del caràcter inclusiu de la festa, però també de la bona predisposició d'alguns dels nous veïns a *adaptar-se* als costums i les tradicions del carrer. D'aquesta manera, el fet que veïns nous com el Carlos o el John fossin admesos a la taula, els situa en la posició d'aquells individus que tenen vides semblants a les de “los primeros” (matrimonis i propietaris) i que combreguen amb els hàbits quotidians del lloc d'acollida. Al mateix temps, el fet de compartir taula és representat com un gest d'acostament cap a l'*altre*.

[Ramona] Cuando estaba embarazada [la Patrícia], por allá San Juan, que estaba en casa ya pa' tenerlo, pues aquí estuvo en la verbena con nosotros, que el marido iba a trabajar, y como si fuera de nuestra familia.

[Rufina] La mujer sale de casa pero poco. El hombre va y es muy amable va y te da las buenas tardes y estas cosas, y como le dimos y le bebió champán y eso “hemos bajado un platito de arroz”. El arroz estaba buenísimo, pero era como dulce y...Sí sí, bajó el señor con un plato de arroz, como nosotros le dimos que bebiera champán y coca... pues él nos bajó un platito de arroz. Que era salao y dulce, pero estaba bueno.

⁷⁴ Aquí considero que la Dylsia realitza una dicotomia entre “vecino” i “negros”, equiparant l'atribut de “negro” al de “nouvingut” o “immigrant”. Per tant, l'exclusió a la qual es refereix vindria donada pel fet d'identificar-se ella amb els nous o desconeguts, més que per prejudicis racials.

Si bé la revetlla de Sant Joan és el símbol de *l'època daurada* de les pràctiques comunitàries dels veïns del carrer Agudes, la seva desaparició apareix en el relat d'aquells qui la van viure com un fet simptomàtic d'una comunitat en decadència. En algunes de les converses amb les veïnes, després del relat entusiasta sobre els anys de revetlla arriba la nostàlgia que desperta el fet que ja no es celebri. A la pregunta sobre els motius de la seva desaparició, em responen que la gent ha anat marxant del barri, han anat morint i les coses *ya no son lo que eran*.

[Reme] Bueno, sabes qué pasa? A ver, todo se ha ido acabando. Se ha ido acabando a razón de que se han ido... entre de que se ha ido muchísima gente que eran de aquí que éramos vecinos de tiempo...

Cal destacar, però, que els veïns/es que podríem considerar del grup de “los primeros” segueixen celebrant la revetlla de Sant Joan. En els últims anys la celebració ha deixat el carrer per traslladar-se a l'àmbit privat ja que, en petit comitè, alguns veïns/es celebren la revetlla en un dels pisos del bloc.

La trajectòria de la revetlla de Sant Joan pot ser entesa en el seu conjunt com un procés simptomàtic de les relacions que s'han teixit al carrer Agudes. Com hem vist al llarg de l'etnografia, el carrer Agudes viu una situació ambivalent pel que fa a les relacions entre “nous” i “vells” veïns. Per una banda, existeixen espais de trobada i d'inclusió dels veïns/es nouvinguts, relacions que han estat detectades generalment en el marc de la sociabilitat quotidiana i la supervivència diària però també en el marc de la participació a la revetlla. Per l'altra, però, la celebració del Sant Joan al carrer es troba molt arrelada al grup de “los primeros”, forma part de pràctiques comunitàries on el coneixement mutu i el factor temporal juguen encara un paper clau. Al carrer Agudes, el fet que els veïns/es més antics hagin envellit o deixat el barri, ha conduït el grup de “los primeros” a ser una *localitat* més entre la diversitat del bloc (Albrow 1997) i, les seves pràctiques festives, a veure reduïdes les grans dimensions que havien tingut en el passat.

7. CONCLUSIONS

Al llarg del treball he intentat descriure detalls quotidians de la vida al carrer Agudes, a fi de desgranar el sentit i la intenció de les trobades entre veïns/es, els discursos i les actituds que els fan *iguals* o *diferents*, o bé les relacions que aquests teixeixen en el seu dia a dia. Per a dur-ho a terme, he posat l'accent en un grup concret de veïns i veïnes del bloc, identificats com “los primeros”. El prisma des del qual aquestes persones miren i viuen el món ha impregnat el relat, deixant així constància d'una forma de viure i entendre el carrer Agudes i de pensar les relacions que es creen entre la gent que hi viu.

7.1. “Los primeros”: mirar enrere per llegir el present.

Remetre's al passat per a entendre avui els fets quotidians observats, ha estat un exercici inevitable en aquesta etnografia. Els relats sobre el temps en que va néixer l'aparent *comunitat perduda*, m'han permès entendre la forma i el sentit de les relacions que avui tenen lloc entre veïns/es. Ha estat francament difícil extreure un relat local que no fes referència al *que ha estat* i el *que ja no és* el barri. Allò que ells anomenen “el barrio” i els seus “vecinos” es va començar a forjar fa cinquanta anys i aquest és un fet inalienable de qualsevol lectura que avui en puguem fer.

Viure al carrer Agudes, des d'aquesta perspectiva, es caracteritza per l'elevada sociabilitat entre veïns/es i l'exercici quotidià de teixir relacions de reciprocitat. El fet que el carrer Agudes esdevingui el nucli d'una xarxa de relacions de suport entre parents, amics i coneguts, ha conduït aquest estudi a inspirar-se en algunes etnografies clàssiques desenvolupades en el marc de la perifèria urbana (Stack 1974; Lomnitz 1993; Topalov 2003). Tot i estar contextualitzats en escenaris urbans allunyats en forma i contingut de Ciutat Meridiana, ha resultat útil prendre algunes idees atribuïdes als barris obrers clàssics, entre les quals destaca el desplegament d'estratègies de supervivència que prenen com a font de recursos les relacions entre parents i veïns/es propers.

En el marc d'un *paradigma de la mobilitat* que considera l'arrelament local i la permanència al barri condicions d'existència peyoratives o limitadores (Franquesa 2011; Fol 2010), detalls quotidians observats al carrer Agudes denoten la importància que avui pren la proximitat física pel que fa a la satisfacció de necessitats individuals i col·lectives. En el present, els diferents fenòmens observats detecten una continuïtat de pràctiques de reciprocitat teixides amb el pas del temps, les quals prenen la proximitat física com a condició *sine qua non* per a la seva existència. Actualment, qui participa de les relacions recíproques és majoritàriament gent gran, fet que ha

contribuït a un procés de reformulació de les necessitats individuals i dels recursos associats a les xarxes de relacions.

A través de l'observació de la vida quotidiana, “los primeros” ens desvelen l'existència d'un conjunt d'actituds, normes i valors vinculats a l'espai físic del carrer Agudes. Mitjançant l'acció *en i per a* la vida veïnal, es fa palès el fet que hi ha veïns/es al bloc que han fet del barri el seu espai de socialització principal, hi han teixit vincles forts i consideren aquest una extensió de la seva llar. Al mateix temps, a través del relat autobiogràfic o de l'observació de certes actituds de relació amb l'espai, hem vist com els veïns/es més grans del bloc es vinculen de forma afectiva a l'entorn immediat del carrer Agudes.

7.2. “Los primeros” i “los que vinieron después”. Construint ponts a través de la quotidianitat.

Amb el pas dels anys, el carrer Agudes ha viscut grans transformacions en les característiques dels seus residents. Si bé les primeres tres dècades de vida del barri es van caracteritzar per la presència majoritària de classe obrera d'origen espanyol, a partir de la dècada dels 2000 i fins a l'actualitat el barri ha acollit elevades xifres de població del *sud global*. Aquest procés, ha vingut acompanyat de processos socioeconòmics que han empobrit la seva població. En aquest sentit, si ens fixem en els residents del carrer Agudes, hi trobarem *diversitat* ètnica i cultural, però també diferències socioeconòmiques i generacionals. Aquesta situació marca diferències clares entre veïns/es pel que fa a la forma de relacionar-se amb l'espai i d'interactuar amb els individus que co-existeixen al bloc; dit d'una altra manera, hi podem trobar diferents formes de viure la *localitat* (Albrow 1997) entre les quals, el grup de “los primeros”, esdevé una forma més.

El factor temporal juga un paper destacat en la identificació del grup de “los primeros” i la seva delimitació al voltant d'un *nosaltres*. En aquest sentit, la longevitat en la residència contribueix a identificar un grup d'*establerts*, els quals han conviscut temps suficient com per haver construït una comunitat cohesionada que comparteix un mateix mode de vida. (Elias 2003) Aquest grup, al mateix temps, disposa d'un relat comú al voltant d'experiències col·lectives que avui atribueixen a l'*ahir* i que contribueixen a diferenciar els *que recorden* dels que *no ho poden fer*. En aquesta línia, l'existència de veïns nouvinguts al bloc pot ser interpretat com una amenaça a l'ordre establert i a la cohesió social construïda amb el pas del temps.

A priori, les diferències observades entre residents del carrer Agudes pressuposen un clima vulnerable pel que fa a les dinàmiques d'exclusió de població nouvinguda. Les diferències en els cicles de vida, en les formes de relacionar-se amb l'espai comunitari, i amb un factor cultural

que amplia distàncies, la vida quotidiana del bloc no està exempta de tensions i conflictes derivats de la convivència. No obstant això, en aquest mateix escenari, l'etnografia ha identificat actituds, gestos i consensos que parteixen d'una identificació i inclusió de l'*altre* i que trenquen la dinàmica diferència-conflicte que sembla dominar l'escena.

En primer lloc, "los primeros" estableixen categories d'identificació amb l'*altre* a través de costums i estils de vida observats en els nous veïns/es. En aquest sentit, atributs que els defineixen a ells i al seu *modus vivendi*, com poden ser la família nuclear o la relació de propietat amb els pisos, permeten recategoritzar els nouvinguts i ubicar-los a una dimensió més propera al *nosaltres*.

En segon lloc, la forma d'entendre les relacions veïnals per part de "los primeros" pot contribuir a diluir la frontera entre vells i nous veïns/es. Essent present encara una forma de *localitat* que busca satisfer les necessitats quotidianes a través d'intercanvis recíprocs, alguns fets observats ens desvelen que "los primeros" segueixen teixint xarxes de suport mutu entre veïns/es. Actualment, la presència de veïns/es "de tota la vida" ha minvat considerablement, fet que els condueix a establir contacte amb els nous veïns/es i a convertir les relacions de reciprocitat en un punt de trobada.

7.3. Reflexions finals.

En els capítols anteriors he intentat sintetitzar les aportacions principals d'aquesta etnografia, en un diàleg entre l'observat i l'escollat al carrer Agudes, juntament amb les lectures que han acompanyat tot el procés. A mode de conclusió m'agradaria deixar constància de l'aprenentatge que, en tots els aspectes, ha suposat la realització d'aquest treball: les relacions teixides durant el treball de camp, la conducció de les converses, la redacció del diari de camp i, finalment, la construcció d'una narració que doni cabuda i analitzi l'experiència viscuda. Redactant les línies finals, avui detecto errors i oblitats en el procés etnogràfic, idees i reflexions que deixo a la cuneta, i realitats que queden per explorar al carrer Agudes. Tot i així, prenc aquestes mancances com a prova inequívoca que hi ha quelcom après i construït, un relat ple d'idees que avui em permet jutjar i opinar sobre la pròpia feina feta, un exercici útil i necessari per a seguir creixent.

8. BIBLIOGRAFIA

Llibres i articles:

- AJUNTAMENT DE BARCELONA, 2006. *Projecte d'intervenció integral. Barris de Ciutat Meridiana i Torre Baro*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona
- ALBROW, M. (1997): "Travelling beyond local cultures", a EADE, J. (comp.) *Living the Global City*. Routledge, Londres.
- ARAMBURU, M. *Bajo el signo del gueto. Imágenes del inmigrante en Ciutat Vella*. Diss. Tesis Doctoral. Departament Antropologia Social. Universitat Autònoma de Barcelona, 2000.
- ARAMBURU, M. *Los otros y nosotros: imágenes del " inmigrante" en Ciutat Vella de Barceloona*. Ministerio de Educación Cultura y Deporte, 2002
- ARIMANY, J. 2007. "Les capelletes de visita domiciliària a Manlleu." REVISTA D'ETNOLOGIA DE CATALUNYA, 31 , p. 129-130
- ARIMANY, J 2009 *Devoció, festa i veïnat : capelletes de carrer i capelletes de visita domiciliària a Manlleu*, Manlleu : Museu Industrial del Ter ; Vic : Eumo
- BAUMGARTNER, M. 1988. *The moral order of the suburbs*. Oxford: Oxford University Press
- BAYONA, J. ; LÓPEZ GAY, A. (2011). "Concentración, segregación y movilidad residencial de los extranjeros en Barcelona". *Documents d'Anàlisi Geogràfica*, 57(3), 381–412.
- BLANCO, I.; LEÓN, M. (2016). Social innovation, reciprocity and contentious politics: Facing the socio-urban crisis in Ciutat Meridiana, Barcelona. *Urban Studies* .
- BOURDIEU, P. 1999 (1993). "Efectos de lugar" a La miseria del mundo. Madrid: Akal
- BOURDIEU, P. "Le capital social." *Actes de la recherche en sciences sociales*. Vol. 31, pp. 2- 3
- BECK, U. 2007. Cómo los vecinos se convierten en judíos. La construcción política del extraño en una era de modernidad reflexiva. *Papers: revista de sociologia*, (84), 047-66
- TATJER, M. "El barraquisme a la Barcelona del segle XX a CAMINO, X. et al. 2016 (2011) *Barraquisme la ciutat (im)possible. Els barris de Can Valero, el Carmel i la Perona a la Barcelona del segle XX*. Temes d'Etnologia, (21) Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals.
- CANDEL, F.. 1965 "El amazotamiento." *Cuadernos de arquitectura* , 1965., Núm. 60 , p. 3-8. <http://www.raco.cat/index.php/CuadernosArquitectura/article/view/109996> [Consulta: 04-05-17]
- CASTELLS, M. (1979). *La cuestión urbana*, Siglo XXI
- COHEN, A. 1986 *The Symbolic construction of community*. London: Routledge
- DOMINGO, A. (Ed.) 2015 *Recerca i immigració VII: migracions dels segles XX i XXI: una mirada candeliària* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família, Direcció General per a la Immigració, Ciutadania i immigració; 11

- ELIAS, N., 2003. Ensayo acerca de las relaciones entre establecidos y forasteros. *Reis*, (104), 219-251.
- ELIAS, N.; Scottson, J.. (2016). *Establecidos y marginados: Una investigación sociológica sobre problemas comunitarios*. Fondo de Cultura Económica.
- ESTRACH, N. 2001. La máscara del multiculturalismo. *Revista Scripta Nova*, (94), 104.
- FIELDHOUSE, E., & CUTTS, D. 2010. Does diversity damage social capital? A comparative study of neighbourhood diversity and social capital in the US and Britain. *Canadian Journal of Political Science*, 43(02), 289-318.
- FIRTH, R. (1961). Family and Kin Ties in Britain and Their Social Implications: Introduction. *British Journal of Sociology*, 305-309.
- FOL, S. (2010). "Mobilité et ancrage dans les quartiers pauvres". *Regards Sociologiques*, 40, pp. 27-43.
- FORREST, R. (2008). "Who cares about neighbourhoods?". *International Social Science Journal*, 59(191), 129-141.
- FORREST, R., & Kearns, A. (2001). Social cohesion, social capital and the neighbourhood. *Urban studies*, 38(12), 2125-2143.
- FRANQUESA, J. (2011). "We've lost our bearings": Place, tourism, and the limits of the "mobility turn." *Antipode*, 43(4)
- GANS, H, 1982 (1962) , *The Urban villagers : group and class in the life of italian-american*, New York: Free Press
- GARCIA ALMIRALL, P; FULLAONDO, A; FRIZZERA, A. 2008 "Inmigración y espacio socio-residencial en la Región Metropolitana de Barcelona" a *Ciudad y territorio: Estudios territoriales*, 158, pp. 727-744
- GUERRA, E. 2010. "Las teorías sociológicas de Pierre Bourdieu y Norbert Elias: los conceptos de campo social y habitus" *Estudios Sociológicos*, 383-409.
- HAMMERSLEY, M; ATKINSON, P. 2001 (1995). *Etnografía. Métodos de investigación*. Barcelona: Paidós
- HOMOBONO, J. I. 2000. Antropología urbana: itinerarios teóricos, tradiciones nacionales y ámbitos temáticos en la exploración de lo urbano. *Zainak: cuadernos de antropología-etnografía*, (19).
- LEWIS, O., K. S. Karol, Fuentes, C. *La cultura de la pobreza*. Anagrama, 1972.
- LEWIS, O. *Los hijos de Sánchez. Autobiografía de una familia mexicana*. Fondo de Cultura Económica, 2012.
- LOBERA SERRANO, J.; GARCÍA SAINZ, C. 2014. Identidad, significado y medición de las amas de casa. *Quaderns de psicologia*, 16(1), 213-226.
- LOMNITZ, L.A 1993 (1975) *Cómo sobreviven los marginados*. Siglo XXI

- MÓDENES, J.A. 2015 “L’habitatge: el context residencial dels nous catalans” a DOMINGO, A. (Ed.) 2015 *Recerca i immigració VII: migracions dels segles XX i XXI: una mirada candeliana* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família, Direcció General per a la Immigració, Ciutadania i immigració; 11
- MOLINA, J. L., & Valenzuela García, H. (2007). *Invitación a la antropología económica*. Barcelona: Bellaterra
- MORENO, P., & NAROTZKY, S. (2000). “La reciprocidad olvidada: reciprocidad negativa, moralidad y reproducción social”. *Hispania*, 60, 127-160.
- NAROTZKY, S. 2002. “Reivindicación de la ambivalencia teórica: la reciprocidad como concepto clave”. *ÉNDOXA: Series Filosóficas*, n." 15, 2002, pp. 15-29.
- NAROTZKY, S. (2004). *Antropología económica. Nuevas tendencias*. Barcelona : Melusina
- ORTEGA-RIVERA, E. ; SOLANA, M. “Migracions a Catalunya: cinc dècades de canvis i continuïtats” a DOMINGO, A. (Ed.) 2015 *Recerca i immigració VII: migracions dels segles XX i XXI: una mirada candeliana* Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família, Direcció General per a la Immigració, Ciutadania i immigració; 11
- PALOMERA, J. 2014. How did finance capital infiltrate the world of the urban poor? Homeownership and social fragmentation in a Spanish neighborhood. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38(1), 218–235.
- PALOMERA, J. 2014. Reciprocity, commodification, and poverty in the era of financialization. *Current Anthropology*, 55(S9)
- POLANYI, K. "El sistema económico como proceso institucionalizado." a Godelier, M. (comp.), 1976 *Antropología y economía*, Anagrama, pp.155-178
- RAMIREZ PLASCENCIA, J. 2005. Tres visiones sobre capital social: Bourdieu, Coleman y Putnam. *Acta republicana: política y sociedad*, 4(4), 21-36.
- ROMERO, C. G. (2005). Convivencia: conceptualización y sugerencias para la praxis. *Puntos de Vista: Cuadernos del Observatorio de las Migraciones y la Convivencia Intercultural de la Ciudad de Madrid (oMci)*, (1), 7-31.
- SANDERCOCK, L. (2000). When strangers become neighbours: Managing cities of difference. *Planning Theory & Practice*, 1(1), 13-30.
- SAVAGE, Mike, et al. "Focus article. The politics of elective belonging " *Housing, Theory and Society* 27.2 (2010): 115-161.
- SAVAGE, M. (2008). Histories, belongings, communities. *International Journal of Social Research Methodology*, 11(2), 151-162.
- SIMMEL, G. 1986 “Las grandes ciudades y la vida del espíritu”, *Cuadernos Políticos*, 45, pp. 5-10
- STACK, C. 1974. “Domestic networks: Those you count on”. Harper and Row

- STACK, C. 2012 Roles sexuales y estrategias de supervivencia en una comunidad negra urbana” a Truth, S. *Feminismos negros: una antología*. M. Jabardo (Ed.). Traficantes de Sueños.
- TAPIA, V. (2015).” ¿De qué hablamos cuando hablamos de Barrio? Trayectoria del concepto de barrio y apuntes para su problematización”. *Revista Antropologías Del Sur* , 3, 121–135.
- TAPIA, V. (2013). “El concepto de barrio y el problema de su delimitación: aportes de una aproximación cualitativa y etnográfica”. *Bifurcaciones*, 12, 1–12.
- TERRADAS, I. (2004) "La contradicción entre identidad vivida e identificación jurídico-política." QUADERNS DE L'INSTITUT CATALÀ D'ANTROPOLOGIA, Núm. 20 , p. 63-79.
- TOPALOV, C. 2003. " Traditional working-class neighborhoods": An inquiry into the emergence of a sociological model in the 1950s and 1960s. *Osiris*, 18, 212-233.
- TORRES PÉREZ, F. (2009). “La inserción residencial de los inmigrantes en la costa mediterránea española. 1998-2007. Co-presencia residencial, segregación y contexto local”. *Áreas. Revista de Ciencias Sociales*, (28), 73–87.
- URTEAGA, E. (2013). “La teoría del capital social de Robert Putnam: Originalidad y carencias.”. *Reflexión Política*, 29 (15), pp. 44-60
- VERTOVEC, S. (2007). “Super-diversity and its implications” *Ethnic and racial studies*, 30(6), 1024-1054.
- VIDAL, T., & POL, E. (2005). La apropiación del espacio: una propuesta teórica para comprender la vinculación entre las personas y los lugares. *Anuario de Psicología / The UB Journal of Psychology*, 36(3), 281–298. <http://doi.org/10.1006/jevp.2000.0185>
- WACQUANT, L. 2007. “La estigmatización territorial en la edad de la marginalidad avanzada” *Ciències Socials Unisinos* vol: 44 (3) pp: 193-198
- WACQUANT, L. J., & Mayer, M. (2007). *Los condenados de la ciudad: Gueto, periferias y Estado* Buenos Aires: Siglo XXI Editores Argentina.
- WESSENDORF, S. (2014). “Researching social relations in super-diverse neighbourhoods: mapping the field”. *Birmingham Institute for Research into Superdiversity*.
- WIRTH, L. 2005. “El urbanismo como modo de vida. *Bifurcaciones*, 2.
- WIRTH, L. 1927, “The Ghetto” a *The American Journal of Sociology*, Vol. 33, No. 1 (Jul., 1927), pp. 57-71
- YOUNG, M; WILLMOTT, P. 1984 (1957) *Family and kinship in East London*, London: Routledge and Kegan Paul
- ZUBERO, I. (2010). Confianza ciudadana y capital social en sociedades multiculturales. *San Sebastián: Ikuspegi*.

Informes:

INSTITUT DE GOVERN I POLÍTQUES PÚBLIQUES (IGOP), 2014 “Barris i crisi. Estudi de cas de Ciutat Meridiana” [en línia] <https://barrisicrisi.files.wordpress.com/2014/03/ciutat-meridiana-barris-i-crisi-igop-2.pdf>

AJUNTAMENT DE BARCELONA, 2007. “Distribució territorial de la Renda Familiar per càpita a Barcelona”. Barcelona: Ajuntament de Barcelona. [en línia] http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonallibres/sites/default/files/publicacions_fitxers/endafamilial1.pdf

AJUNTAMENT DE BARCELONA, 2016 “Distribució territorial de la renda familiar disponible per càpita a Barcelona (2015) [en línia] http://ajuntament.barcelona.cat/barcelonaeconomia/sites/default/files/RFD_2015_BCN.pdf

Recursos en línia:

DEPARTAMENT D'ESTADÍSTICA, AJUNTAMENT DE BARCELONA: <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/index.htm>

JORDÁN, J. (2016) “La ciudad imaginaria” [documental *transmedia* consultable en línia] <http://www.laciudadimaginaria.com>

HARVARD KENNEDY SCHOOL OF GOVERNMENT “Saguaro Seminar: civic engagement in America” <https://www.hks.harvard.edu/programs/saguaro>

9. ANNEX: FITXES D'ENTREVISTATS

FITXA 1	
Nom	Amalia
Edat	75 anys aprox.
Lloc d'origen	Corrales (Huelva)
Any d'arribada al barri	Anys setanta. Van venir perquè un dels seus fills necessitava tractament mèdic aquí. Quan la situació es va resoldre ja no van tornar.
Viu amb	Amb el seu marit
Professió	Desconeguda
Situació familiar	Mare de cinc fills. El fill gran mai va arribar a venir a Barcelona, perquè quan van emigrar els seus pares estava becat per la universitat de Sevilla. Un altre fill va tornar al poble perquè es va casar amb una noia d'allà que havia conegut quan anaven a passar-hi les vacances. L'altre fill viu a Montcada. Tots tenen fills.
Relació amb els familiars	Té dos dels fills a Huelva, fet que lamenta i que inclús creu que és motiu per tornar algun dia. El fill que té aquí l'ajuda sempre que pot però treballa de nits i va molt ocupat.
Relació amb els veïns/es	L'Amàlia és una persona amb un relat molt emotiu respecte la seva vida al bloc i la convivència amb els veïns. S'emociona quan parla dels veïns, que són com la seva família. S'ha sentit molt ajudada per ells, sobretot en els moments durs. El seu relat desprèn un "deute" amb les veïnes, a les que sent que ha d'ajudar ara que tenen mals propis de la gent gran. Respecte als veïns nous manifesta molts pocs problemes. Sobretot fa menció del bon exemple que ells han donat als veïns nous, els quals s'han adaptat a la vida tranquil·la del barri.

FITXA 2	
Nom	John
Edat	Trentena
Lloc d'origen	Nigèria
Any d'arribada al barri	El seu país d'origen és Nigèria. Ell i la seva parella, van arribar fa dotze anys al barri i es van hipotecar per comprar el pis on encara viuen. Després de no poder pagar la hipoteca ara paguen lloguer pel mateix pis.
Viu amb	La seva dona i els dos fills
Professió	Treballa a una fàbrica de porcellana de Roca situada al Baix Llobregat.
Situació familiar	Casat i dos fills.
Relació amb els familiars	Viu amb la dona i els fills. Falta saber si té més familiars a Barcelona.
Relació amb els veïns/es	Després de dotze anys afirma tenir bona relació amb els veïns "de sempre", és a dir, la gent gran. El Jose li va donar roba dels seus néts quan van néixer els seus fills. Per Sant Joan el conviden a sopar a la revetlla que fan al carrer. Afirma que els caps de setmana, molts vespres de dissabte i divendres baixa a xerrar amb els veïns al banc de la cantonada, on també s'hi reuneixen veïns d'altres carrers.

FITXA 3	
Nom	Carlos
Edat	Trenta pocs (?)
Lloc d'origen	Equador
Any d'arribada al barri	Va arribar a Barcelona l'any 2000 i es va instal·lar a la Via Júlia. El 2002 va arribar la seva dona i ja es van comprar el pis del carrer Agudes.
Viu amb	Viu amb la seva dona i els seus dos fills d'11 i 2 anys aproximadament
Professió	Treballa en una fàbrica de la Zona Franca des de que va arribar.
Situació familiar	Casat amb dos fills. Els fills van a escoles del barri.
Relació amb els familiars	Diu que tenen algú de la família a Via Júlia, però sembla que el gruix de la família directa està a Equador, i és per això que tot el mes que té de vacances el Carlos el passen a Equador.
Relació amb els veïns/es	Dels primers anys d'arribada recorden molt bon acolliment. Tenen relacions d'ajuda mútua amb els veïns/es més antics, sobretot amb una senyora de l'escala que és gran i viu sola. Pugen a ajudar-la amb el que faci falta, li fan companyia i li netegen el pis. Recorden la revetlla de Sant Joan perquè hi baixaven alguns anys.

FITXA 4	
Nom	Dylsia
Edat	Cinquantena llarga o seixanta
Lloc d'origen	República Dominicana
Any d'arribada al barri	2003. Abans vivia al barri de Sant Antoni, tocant el Raval
Viu amb	El seu marit, una neboda seva i la seva filla
Professió	Desconeguda. Ara no treballa
Situació familiar	Té dues filles i un fill, casats i amb fills. Tots viuen al barri
Relació amb els familiars	La seva família directa (filles, gendres i néts) són el seu cercle de relacions més important. Viu amb una neboda i la seva filla, i té molt contacte quotidià amb tots els seus fills, que viuen al barri.
Relació amb els veïns/es	Es mostra molt distant i reticent a tenir relació amb els veïns/es. Vincula la xarxa de veïns/es més estreta als veïns "espanyoles" i ella no s'hi inclou. Per altra banda, els referents que té a l'escala són els veïns més antics. Amb ells si que ha establert una coneixença amb els anys i el seu discurs cap a ells no és tan distant. Vincula l'arribada de població estrangera a la brutícia del carrer i del barri en general.

FITXA 5	
Nom	Jose F
Edat	73 anys
Lloc d'origen	Sevilla
Any d'arribada al barri	1967. Després de viure a l'Hospitalet, es casa i ve a viure en un pis de Ciutat Meridiana
Viu amb	El seu nét

Professió	Jubilat. Tota la vida ha treballat de mecànic en fàbriques.
Situació familiar	Viudo amb. Té filles i néts
Relació amb els familiars	Viu amb el seu nét gran des de que aquest va néixer. Ho explica amb tota naturalitat. Té una relació estreta amb les seves dues filles i les dues viuen al barri. Pel que s'intueix en l'entrevista, ajuda les seves filles en la criança dels fills (una està divorciada).
Relació amb els veïns/es	Formà part activa de l'associació de veïns durant molts anys però ara se n'ha distanciat, sembla que per alguna mena de desavinença o discrepància amb l'associació actual. Va donar la roba dels seus néts a la parella nigeriana que viu al pis de dalt. Coneix bé els veïns del carrer i el nom de cada un dels nens que es troba pel carrer. En general té bona relació amb els veïns de l'escala menys amb els que "passen de tot" o "van a su bola".

FITXA 6	
Nom	Jose G
Edat	Cinquanta
Lloc d'origen	Ciutat Meridiana
Any d'arribada al barri	És el seu barri de naixement. Els seus pares van venir als anys seixanta provinents d'Extremadura.
Viu amb	Sol, en un bloc proper al carrer Agudes
Professió	Treballa com a dependent en uns grans magatzems, però encadena contractes temporals i temporades a l'atur. Inestabilitat laboral.
Situació familiar	Té parella
Relació amb els familiars	Té una relació molt propera i constant amb els pares, que viuen al carrer Agudes. Les visites es produeixen sovint, sobretot perquè la seva mare cobreix algunes necessitats diàries com per exemple preparar-li alguns àpats.
Relació amb els veïns/es	Coneix els veïns/es més antics del carrer perquè s'ha criat en el marc de la convivència col·lectiva dels veïns. Els fills d'algunes senyores que apareixen en l'etnografia són els seus amics de "tota la vida".
Altres	Com que no va estudiar a una escola del barri, associa la vida veïnal amb el temps de lleure, sobretot amb els caps de setmana i el joc al carrer.

FITXA 7	
Nom	Jose T
Edat	Quarantena
Lloc d'origen	Ciutat Meridiana
Any d'arribada al barri	És el seu barri de naixement. Els seus pares van venir als anys seixanta provinents d'Andalusia. Va viure dos anys a una urbanització a Santa Perpètua de Mogoda, però va tornar "de seguida que va poder".
Viu amb	La seva companya i els dos fills (adolescents)
Professió	Treballa a una fàbrica a Lliçà de Vall
Situació familiar	Casat i dos fills

Relació amb els familiars	Va conèixer la seva dona perquè eren veïns del barri quan eren joves.
Relació amb els veïns/es	Un dels seus millors amics és “fill” del carrer Agudes.
Altres	Fortes i reiterades referències a la xarxa social al barri, a les seves amistats i el seu vincle personal i afectiu amb el “barri” i els “col·legues de tota la vida”. “És una merda de barri però ho tinc tot a prop”

FITXA 8	
Nom	Lucy
Edat	Trentena
Lloc d'origen	Nigèria
Any d'arribada al barri	Fa dotze anys que va venir amb el seu marit procedents de Nigèria. Van comprar el pis del carrer Agudes i encara hi viuen tot i que van tenir problemes amb el banc i ara estan de lloguer
Viu amb	Marit i fills
Professió	Fins fa poc no treballava, però ara treballa netejant pisos i alguna oficina
Situació familiar	Casada amb dos fills
A destacar	Parla molt poc el castellà, i deixa que el seu marit actuï com a portaveu seu. El seu marit mostra una vida pública molt més activa que la seva, i arribo a dubtar que realitzi algunes de les activitats que ell sí que afirma fer, com anar als sopars de Sant Joan o a xerrar al banc de la cantonada.

FITXA 9	
Nom	Milagros
Edat	86 anys
Lloc d'origen	Madrid
Any d'arribada al barri	1966. Va arribar procedent d'Alemanya amb el seu marit i embarassada de la seva única filla.
Viu amb	Sola
Professió	Quan treballava havia estat molts anys la cuinera de l'escola de Torre Baró
Situació familiar	Viuda.
Relació amb els familiars	El seu marit va morir fa poc. La seva filla viu al barri, als blocs que hi ha sortint del metro. La filla té cura d'ella (li fa la compra, la visita...)
Relació amb els veïns/es	Té molt bona relació amb els veïns/es del carrer de tota la vida. Diu que són pràcticament la seva família. A nivell d'escala diu que només es relaciona amb la gent gran “españoles”, però coneix la situació familiar de gairebé tothom. Requereix assistència degut a la seva edat avançada. Hi ha veïnes que la vigilen i l'ajuden quan fa falta.

FITXA 10	
Nom	Nicasio
Edat	75 anys aprox.
Lloc d'origen	Toledo
Any d'arribada al barri	1967. Després de viure uns anys en una pensió (“de matrona”) prop de la pça. Espanya, recent casat es va traslladar amb la seva dona al pis de Ciutat Meridiana, acabat de comprar de primera mà.
Viu amb	Amb la seva dona
Professió	Jubilat. Ha treballat tota la vida com a tècnic de ràdios i televisors en diferents empreses d'electrodomèstics i com a autònom arreglant aparells de ràdio i televisió
Situació familiar	Casat amb dos fills que estan aparellats sense fills
Relació amb els veïns/es	Té molt bona relació amb els veïns/es del carrer de tota la vida. Ha aparegut en certes narracions com a veí disposat a ajudar en tot. En especial, hi havia una època en la que no tothom tenia cotxe. Ell, que si que en tenia, havia acompanyat al metge alguns veïns. Participa activament del banc d'aliments de la parròquia.

FITXA 11	
Nom	Patrícia
Edat	Trentena
Lloc d'origen	Equador
Any d'arribada al barri	2002
Viu amb	El seu marit i els seus dos fills
Professió	Treballa netejant despatxos
Situació familiar	Casada amb dos fills de 2 i 10 anys aproximadament. Els fills van a escoles del barri.
Relació amb els veïns/es	Neteja la casa i té cura d'una veïna gran de l'escala que viu sola. Es va sentir molt ben acollida pels veïns de l'escala quan va arribar al bloc. Actualment, es queixa bastant de la situació actual del barri pel que fa a la deixadesa i la falta de serveis. Diu que tornaria a Equador.

FITXA 12	
Nom	Ramona
Edat	Setantena
Lloc d'origen	Galícia
Any d'arribada al barri	1967
Viu amb	Sola. Vivia al cinquè pis del mateix bloc, però es va canviar quan es va fer gran i ja no podia pujar escales
Professió	Netejava a cases particulars. Ara cobra la pensió mínima perquè mai va estar assegurada
Situació familiar	Viuda. Té dos fills i diversos néts que no viuen al barri.
Relació amb els familiars	El seu fill petit, que és solter viu a Sant Andreu, molts dies va a casa la mare a visitar-la i cuidar-la i ella li fa “tupers” de menjar per tota la setmana “tengo que tener la comida hecha pa cuando venga”.

Relació amb els veïns/es	<p>Va donar 5€ i menjar a un veí que li va dir que nonés tenia un contracte de dues hores i que no arribava a pagar-se l'alimentació.</p> <p>Diu que algun cop ha passat por, perquè viu a uns baixos que donen al carrer.</p> <p>Diu que ahora ya no hay “gente normal” de “los nuestros” y que “está todo tan mal”.</p>
---------------------------------	---

FITXA 13	
Nom	Remedios (Reme)
Edat	Setantena
Lloc d'origen	Màlaga
Any d'arribada al barri	1966-1967
Viu amb	Sola, però té molts néts que sovint es queden a dormir a casa seva quan ella els ha de cuidar o portar a fer alguna cosa en concret.
Professió	Havia servit a cases
Situació familiar	Viuda, 5 fills/es, bastants néts
Relació amb els familiars	Té molta relació quotidiana amb els seus fills i filles. Tot i que cap d'ells viu al barri, gairebé cada dia té algun nét o néta a casa o ella es desplaça als barris del seus fills/es a cuidar els néts. Té família a l'Eixample, a Montcada, Cerdanyola i el Fort-Pienc.
Relació amb els veïns/es	<p>Forma part de “los primeros” i segons diu, és coneguda a tot el barri. De fet, els veïns/es la coneixen més ella que no pas al revés, ja que diu que per les cares confon molt la gent</p> <p>Explica que el seu pis sempre estava obert, i tots els nens/es del barri venien a jugar-hi.</p> <p>El veí del davant, un noi subsaharià que no sap ben bé amb qui viu l'anomena “mami”. Se sent protegida per ell, li desprèn confiança el fet que visqui davant seu, i es fan favors mutus com ara obrir-se la porta quan tenen visites o controlar qui entra i deixa d'entrar a la casa de cadascú.</p>

FITXA 14	
Nom	Rufina
Edat	75 anys aprox.
Lloc d'origen	Extremadura
Any d'arribada al barri	1967. Després de viure un any en una pensió prop de la pça. Espanya, recent casada es va traslladar amb el seu marit al pis de CM, acabat de comprar de primera mà
Viu amb	Viu amb el seu marit
Professió	Fins als anys vuitanta no va treballar. Quan el seu marit es va quedar a l'atur en aquells anys, va començar a netejar despatxos, pisos i també va treballar rentant plats a un menjador escolar. Encara neteja un pis a Barcelona.
Situació familiar	Casada amb dos fills. Un viu al barri i l'altre al Baix Llobregat
Relació amb els familiars.	Viu amb el marit. Un dels fills, que està a l'atur des de fa poc, viu a Ciutat Meridiana i l'altre, que treballa a la Seat, a Esparraguera. Va a comprar a la plaça i cuina pels fills, que tenen entre 40 i 50 anys.

	Els fills estan aparellats però no tenen fills, ja que s'han ajuntat de grans.
Relació amb els veïns/es	<p>Té molt bona relació amb els veïns/es del carrer de tota la vida . Diu que són pràcticament la seva família.</p> <p>Amb els veïns/es del seu replà (subsaharians) també hi té una relació cordial. Amb els nens s'hi porta molt bé i coneix els seus noms.</p> <p>També té bona relació amb la dona sud-americana del segon. Diu que estan allà des de fa deu anys més o menys i que “és un encanto”</p> <p>Es queixa d'algunes faltes de convivència dels veïns marroquins, a qui ha hagut de cridar l'atenció “molt educadament” perquè segons ella quan tiren les escombraries deixen l'escala bruta i quan netegen el raspall del cabell li cau el manyoc de cabells sobre la roba estesa.</p> <p>Considera que ser educat i tenir bona relació amb els veïns comença per donar-se “bon dia” i “bona tarda”, com a mínim.</p>